

Βρυξέλλες, 22.2.2017
SWD(2017) 78 final

ΕΓΓΡΑΦΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΤΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Έκθεση χώρας - Κύπρος 2017
που περιλαμβάνει εμπειριστατωμένη επισκόπηση σχετικά με την πρόληψη και τη
διόρθωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών

που συνοδεύει το έγγραφο

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ, ΤΟ
ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ, ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΥΡΩΜΑΔΑ

Ευρωπαϊκό εξάμηνο 2017: Αξιολόγηση της προόδου σχετικά με τις διαρθρωτικές
μεταρρυθμίσεις, την πρόληψη και τη διόρθωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών,
και αποτελέσματα των εμπειριστατωμένων επισκοπήσεων βάσει του κανονισμού (ΕΕ)
αριθ. 1176/2011

{COM(2017) 90 final}
{SWD(2017) 67 final - SWD(2017) 93 final}

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σύνοψη	1
1. Οικονομική κατάσταση και προοπτικές	5
2. Πρόοδος σχετικά με τις συστάσεις ανά χώρα	14
3. Σύνοψη των κύριων ευρημάτων της εμπειριστατωμένης επισκόπησης της ΔΜΑ	20
4. Μεταρρυθμιστικές προτεραιότητες	27
4.1. Δημόσια οικονομικά και φορολογία	27
4.2. Χρηματοπιστωτικός τομέας	34
4.3. Αγορά εργασίας, εκπαίδευση και κοινωνικές πολιτικές	34
4.4. Εξωτερική ανταγωνιστικότητα και παραγωγικότητα	54
4.5. Έρευνα και ανάπτυξη, περιβάλλον και κλίμα	60
4.6. Δημόσια διοίκηση	
A. Συνοπτικός πίνακας	67
B. Πίνακας αποτελεσμάτων ΔΜΑ	75
Γ. Τυποποιημένοι πίνακες	76
Παραπομπές	82

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

1.1. Βασικοί οικονομικοί κοινωνικοί και χρηματοοικονομικοί δείκτες - Κύπρος	12
2.1. Συνοπτικός πίνακας αξιολόγησης για τις ΣΑΧ του 2016	16
3.1. Μήτρα αξιολόγησης ΔΜΑ για την Κύπρο	24
4.2.1. Μη χρηματοδοτικές εταιρείες - Τομείς που πλήττονται περισσότερο από τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια — Σεπτέμβριος 2016	34
B.1. Πίνακας αποτελεσμάτων ΔΜΑ για την Κύπρο	75
Γ.1. Δείκτες χρηματοπιστωτικών αγορών	76
Γ.2. Δείκτες αγοράς εργασίας και κοινωνικοί δείκτες	77
Γ.3. Δείκτες της αγοράς εργασίας και κοινωνικοί δείκτες (συνέχεια)	78
Γ.4. Δείκτες επιδόσεων των αγορών προϊόντων και δείκτες πολιτικής	80
Γ.5. Πράσινη ανάπτυξη	80

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

1.1.	Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και συμβολή στην ανάπτυξη	5
1.2.	Επενδύσεις	5
1.3.	Ποσοστά ανεργίας και δραστηριότητας	6
1.4.	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών	7
1.5.	Δυνητική παραγωγή	8
1.6.	Κέρδη για το σύνολο του τραπεζικού τομέα	9
1.7.	Εξέλιξη των επιτοκίων	10
1.8.	Δείκτης κεφαλαίων κατηγορίας 1 των κυπριακών τραπεζών	10
1.9.	Ανεξόφλητα δάνεια προς κατοίκους εσωτερικού	11
4.1.1.	Δημόσιες επενδύσεις και αμοιβές δημοσίων υπαλλήλων, κράτη μέλη ΕΕ, 2015	27
4.1.2.	Πορείες του δημόσιου χρέους	29
4.2.1.	Μη εξυπηρετούμενα δάνεια, μη χρηματοπιστωτικός ιδιωτικός τομέας	34
4.2.2.	Αναδιάρθρωση του χρέους του μη χρηματοπιστωτικού ιδιωτικού τομέα	35
4.2.3.	Εξέλιξη των τραπεζικών καταθέσεων	36
4.2.4.	Το χρέος του ιδιωτικού τομέα	38
4.2.5.	Δείκτης δανείων προς ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας	39
4.2.6.	Δείκτες εξυπηρέτησης του χρέους των νοικοκυριών	39
4.2.7.	Τραπεζικά δάνεια προς κατοίκους εσωτερικού, ετήσιες μεταβολές	40
4.2.8.	Συμβάσεις πώλησης κατοικιών	42
4.3.1.	Αύξηση των μισθών σύμφωνη με μια σταθερή πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία που βασίζεται στο κόστος εργασίας	43
4.3.2.	Δείκτες σχετικά με τη νομοθεσία για την προστασία της απασχόλησης (2013)	45
4.3.3.	Απασχόληση ανά είδος, ετήσιες μεταβολές	45
4.3.4.	Ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονται στις κατηγορίες ISCO 4-9	48
4.3.5.	Ποσοστό AROPE και οι συνιστώσες του	49
4.3.6.	Ποσοστό φτώχειας εργαζομένων, ομάδες	Error! Bookmark not defined.
4.4.1.	Ισορροπία μεταξύ αποταμιεύσεων και επενδύσεων	Error! Bookmark not defined.
4.4.2.	Καθαρή διεθνής επενδυτική θέση	Error! Bookmark not defined.
4.4.3.	Ανταγωνιστικότητα ταξιδίων και τουρισμού	Error! Bookmark not defined.
4.4.4.	Παραγωγικότητα της εργασίας, 2006-2015	Error! Bookmark not defined.
4.4.5.	Επενδύσεις, τα κράτη μέλη της ΕΕ	Error! Bookmark not defined.
4.4.6.	Μέσος χρόνος εκδίκασης στα πρωτοβάθμια δικαστήρια (εξαιρουμένων των ποινικών υποθέσεων)	Error! Bookmark not defined.
4.4.7.	Γεννήσεις και θάνατοι επιχειρήσεων, μέσος όρος 2008-2014	Error! Bookmark not defined.
4.5.1.	Δαπάνες εταιρειών και επιχειρήσεων στην ένταση Ε&Α (BERD)	Error! Bookmark not defined.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΛΑΙΣΙΩΝ

2.1.	Συνεισφορά του προϋπολογισμού της ΕΕ στις διαρθρωτικές αλλαγές στην Κύπρο	18
4.3.1.	Επιλεγμένες επισημάνσεις: το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα	52
4.4.1.	Επενδυτικές προκλήσεις και μεταρρυθμίσεις στην Κύπρο	62

ΣΥΝΟΨΗ

Η παρούσα έκθεση αξιολογεί την οικονομία της Κύπρου με βάση την ετήσια επισκόπηση της ανάπτυξης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, που δημοσιεύθηκε στις 16 Νοεμβρίου 2016. Στην εν λόγω επισκόπηση, η Επιτροπή καλεί τα κράτη μέλη να εντείνουν τις προσπάθειές τους σχετικά με τα τρία στοιχεία του ενάρετου τριγώνου της οικονομικής πολιτικής – προώθηση των επενδύσεων, υλοποίηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων και διασφάλιση υπεύθυνων δημοσιονομικών πολιτικών. Στο πλαίσιο αυτό, τα κράτη μέλη θα πρέπει να επικεντρωθούν στην ενίσχυση της κοινωνικής δικαιοσύνης προκειμένου να επιτευχθεί ανάπτυξη χωρίς αποκλεισμούς. Ταυτόχρονα, η Επιτροπή δημοσίευσε την έκθεση του μηχανισμού επαγρύπνησης (EME), που αποτέλεσε την εκκίνηση του έκτου γύρου της διαδικασίας μακροοικονομικών ανισορροπιών. Η εμπειρισταωμένη επισκόπηση, η οποία έπρεπε να διενεργηθεί, σύμφωνα με την EME του 2017, για την κυπριακή οικονομία, παρουσιάζεται στην παρούσα έκθεση.

Η οικονομική ανάκαμψη της Κύπρου συνεχίζεται, αλλά η κοινωνική κατάσταση εξακολουθεί να είναι εύθραυστη και η δυνητική ανάπτυξη παραμένει σε χαμηλά επίπεδα. Η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ ήταν έντονη το 2016 με 2,8%, ωθούμενη από τον τομέα του τουρισμού και την εγχώρια ζήτηση, και προβλέπεται να μειωθεί στο 2,3% το 2018. Ο πληθωρισμός παρέμεινε αρνητικός το 2016 και προβλέπεται να γίνει θετικός αλλά να κινηθεί σε χαμηλά επίπεδα. Η ανεργία μειώθηκε, αλλά παραμένει σε υψηλά επίπεδα, 13,3%, στα τέλη του 2016. Η οικονομική κρίση οδήγησε σε αύξηση των ανισοτήτων, του κινδύνου φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, γεγονός το οποίο επίσης επηρεάζει τους βασικούς κοινωνικούς δείκτες. Η δυνητική ανάπτυξη παραμένει ασθενής, λόγω της στάσιμης αύξησης της παραγωγικότητας, των υποτονικών επενδύσεων και του υψηλού επιπέδου των μη εξυπηρετούμενων δανείων που εμποδίζει την προσφορά πιστώσεων.

Οι μακροοικονομικές ανισορροπίες έχουν αρχίσει να υποχωρούν αλλά παραμένουν σημαντικές. Οι ανισορροπίες εξακολουθούν να είναι πάνω από τα ενδεικτικά όρια που προβλέπονται από τη διαδικασία μακροοικονομικών ανισορροπιών. Επηρεάζουν τους περισσότερους τομείς της οικονομίας και, ως

εκ τούτου, καθιστούν την διαδικασία εξομάλυνσης περισσότερο εξαρτημένη από τις αυξήσεις της παραγωγικότητας και την εξωτερική ζήτηση. Η ισχυρή αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ το 2016 και τα αποτελέσματα αποτίμησης συνέβαλαν στη μείωση του ιδιωτικού και του δημόσιου χρέους σε σχέση με το ΑΕΠ και στη βελτίωση της καθαρής διεθνούς επενδυτικής θέσης. Ωστόσο, οι περιορισμένες προοπτικές ονομαστικής ανάπτυξης ενδέχεται να καταστήσουν πιο δύσκολη την απομόχλευση. Τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια άρχισαν να μειώνονται αλλά εξακολουθούν να καλύπτουν περίπου το ήμισυ των συνολικών δανείων και παραμένουν μία από τις βασικές προκλήσεις για την οικονομία.

Συνολικά, η Κύπρος έχει σημειώσει περιορισμένη πρόοδο όσον αφορά την εφαρμογή των συστάσεων ανά χώρα για το 2016. Μετά από τρία έτη φιλόδοξων μεταρρυθμίσεων κατά τη διάρκεια του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής, το 2016 σημειώθηκε απώλεια δυναμικής των μεταρρυθμίσεων και επιβράδυνση ορισμένων μέτρων, γεγονός που αντικατοπτρίζει ένα πιο περίπλοκο πολιτικό πλαίσιο. Η πρόοδος όσον αφορά την εφαρμογή των δημοσιονομικών διαρθρωτικών μέτρων ήταν περιορισμένη, παρά την ολοκλήρωση του δημοσιονομικού πλαισίου. Περιορισμένη ήταν επίσης και η πρόοδος όσον αφορά τη λήψη μέτρων ώστε να μειωθεί το υψηλό χρέος του ιδιωτικού τομέα, κυρίως όσον αφορά την αφερεγγυότητα, τις εκποιήσεις, τους τίτλους ιδιοκτησίας και τη μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος. Σημειώθηκε κάποια πρόοδος όσον αφορά τη σύσταση να μειωθεί το επίπεδο των μη εξυπηρετούμενων δανείων, με βελτιώσεις στο πιστωτικό μητρώο και μέτρα για την επιτάχυνση της αναδιάρθρωσης των δανείων. Υπήρξε επίσης κάποια πρόοδος όσον αφορά τη σύσταση για προώθηση των επενδύσεων. Το σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη υλοποιείται σταδιακά και εξαγγέλθηκαν ορισμένα μέτρα για τη βελτίωση της πρόσβασης σε χρηματοδότηση, αλλά οι προσπάθειες ιδιωτικοποίησης και τα μέτρα για τη διευκόλυνση των στρατηγικών επενδύσεων σημειώνουν καθυστέρηση. Τέλος, η πρόοδος παρέμεινε περιορισμένη όσον αφορά τη σύσταση σχετικά με τις υπηρεσίες απασχόλησης και τη μεταρρύθμιση του συστήματος ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Τα προβλεπόμενα μέτρα για την αύξηση της ικανότητας των δημόσιων υπηρεσιών

απασχόλησης δεν έχουν ακόμη τεθεί σε εφαρμογή. Επίσης, ο αντίκτυπος των ενεργών πολιτικών για την αγορά εργασίας ακόμη δεν έχει αξιολογηθεί. Οι νομοθετικές προτάσεις για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης είναι ακόμη υπό συζήτηση στη Βουλή των Αντιπροσώπων.

Όσον αφορά την πρόοδο σχετικά με την επίτευξη των εθνικών στόχων στο πλαίσιο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020», η Κύπρος έχει φτάσει ή σημειώνει πρόοδο προς την επίτευξη των στόχων της για μείωση των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου, την αύξηση του μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, τη βελτίωση της ενεργειακής απόδοσης, τη μείωση της πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου και την αύξηση των επιπέδων ολοκλήρωσης των σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ωστόσο, η πρόοδος σχετικά με τους στόχους που αφορούν το ποσοστό απασχόλησης, τις επενδύσεις στην έρευνα και την ανάπτυξη και τη μείωση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού παραμένει περιορισμένη.

Τα κύρια ευρήματα της εμπεριστατωμένης επισκόπησης που περιέχονται στην παρούσα έκθεση, και οι σχετικές προκλήσεις πολιτικής, έχουν ως εξής:

- **Η δηννητική ανάπτυξη παραμένει ασθενής, λόγω του περιορισμένου βαθμού υλοποίησης των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων για τη στήριξη των επενδύσεων.** Οι πρωτοβουλίες για την προώθηση της ανάπτυξης υλοποιούνται, αν και με μάλλον αργούς ρυθμούς. Αυτό περιλαμβάνει τα μέτρα που παρουσιάστηκαν στο σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη με σκοπό την τόνωση των επενδύσεων, την προώθηση της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας, και τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε χρηματοδότηση. Το τελευταίο ζήτημα εξακολουθεί να αποτελεί πρόκληση για πολλές επιχειρήσεις, και ιδίως για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Οι ελλείψεις στο επιχειρηματικό περιβάλλον και στον τραπεζικό τομέα αποθαρρύνουν τις επενδύσεις για την αύξηση της παραγωγικότητας, όπως φαίνεται και από το χαμηλό ποσοστό των ιδιωτικών επενδύσεων, ιδίως στον τομέα της καινοτομίας. Οι ανεπάρκειες του δικαστικού συστήματος παρακωλύουν την ταχεία επίλυση των αστικών και εμπορικών υποθέσεων, ιδίως όσον αφορά

την εκτέλεση των συμβάσεων, την αφερεγγυότητα και τις εκποιήσεις. Η διοικητική επιβάρυνση παραμένει υψηλή, ιδίως όσον αφορά τις διαδικασίες αδειοδότησης και εξαγωγών.

- **Η δανειακή επιβάρυνση του ιδιωτικού τομέα μόλις πρόσφατα άρχισε να μειώνεται και παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα.** Το χρέος των μη χρηματοπιστωτικών εταιρειών και των νοικοκυριών εξακολουθεί να είναι μεταξύ των υψηλότερων στην ΕΕ, ανερχόμενο σε περίπου 280 % του ΑΕΠ (εξαιρουμένων των οντοτήτων ειδικού σκοπού). Η προσαρμογή των ισολογισμών των νοικοκυριών και των μη χρηματοπιστωτικών εταιρειών επιταχύνθηκε το 2016, κυρίως ως αποτέλεσμα των διαγραφών χρεών και των ανταλλαγών χρέους με περιουσιακά στοιχεία. Η αποπληρωμή χρεών ήταν περιορισμένη, κυρίως λόγω της ελλιπούς εκτέλεσης των συμβάσεων και της περιορισμένης χρήσης των πλαισίων αφερεγγυότητας και εκποιήσεων.
- **Η αγορά κατοικίας δείχνει σημεία σταθεροποίησης, που ενδέχεται να συμβάλουν στην απομόχλευση.** Οι επενδύσεις σε κατοικίες άρχισαν πρόσφατα να σημειώνουν άνοδο και η πτώση στις τιμές των κατοικιών έχει μετριαστεί, καταδεικνύοντας κάποια ανάκαμψη της στεγαστικής αγοράς. Ωστόσο, η ζήτηση είναι συγκρατημένη λόγω των υποτονικών εισοδηματικών προοπτικών, της πιστωτικής στενότητας και της έλλειψης αποτελεσματικού συστήματος για την έκδοση και μεταβίβαση τίτλων ιδιοκτησίας. Η αύξηση της προσφοράς των προς πώληση ακίνητων περιουσιών μπορεί επίσης να επιβραδύνει την ανάκαμψη της αγοράς κατοικιών, εφόσον οι οφειλέτες προσπαθούν να ρευστοποιήσουν εμπράγματα εξασφαλίσεις προκειμένου να αποπληρώσουν τα δάνειά τους και οι τράπεζες προσπαθούν να πουλήσουν τα ακίνητα που έχουν αποκτήσει μέσω συμφωνιών ανταλλαγής χρέους με περιουσιακά στοιχεία.
- **Η λειτουργία του τραπεζικού τομέα εξακολουθεί να παρεμποδίζεται από το υψηλό, αν και μειούμενο, επίπεδο των μη εξυπηρετούμενων δανείων.** Η χαμηλή ποιότητα των στοιχείων ενεργητικού επηρεάζει δυσμενώς την κερδοφορία και τη δημιουργία

κεφαλαίων, και παρεμποδίζει την επανέναρξη της χονδρικής και της διαπραγματευτικής χρηματοδότησης. Καθιερώθηκαν καλύτερα εργαλεία αφερεγγυότητας και εκποιήσεων για να συμβάλουν στη μείωση του μη βιώσιμου χρέους, παρέχοντας κίνητρα στις τράπεζες και τους οφειλέτες να συμφωνήσουν σε λύσεις αναδιάρθρωσης για τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα των εν λόγω εργαλείων παρακωλύεται από την ανεπαρκή διοικητική ικανότητα, το κόστος των διαδικασιών και τις ανεπάρκειες του δικαστικού συστήματος, μεταξύ άλλων. Επιπλέον, τα ποσοστά εκ νέου αθέτησης εξακολουθούν να είναι υψηλά, καταδεικνύοντας δυνητικές ελλείψεις σε λύσεις αναδιάρθρωσης των δανείων. Τα επίπεδα των προβλέψεων για κινδύνους αυξήθηκαν αλλά παραμένουν κάτω από το μέσο όρο της ζώνης του ευρώ, ενώ η έλλειψη δευτερογενούς αγοράς για δάνεια και ενός πλαισίου για τιτλοποιήσεις δανείων περιορίζουν τις δυνατότητες για την επιτάχυνση της απομόχλευσης και της απομάκρυνσης των μη εξυπηρετούμενων δανείων από τους ισολογισμούς των τραπεζών.

- **Η ανοχή κινδύνου στον χρηματοπιστωτικό τομέα φαίνεται να αυξάνεται, ενώ η εποπτεία των ασφαλιστικών και συνταξιοδοτικών ταμείων εξακολουθεί να είναι ανεπαρκής.** Οι τράπεζες αποπλήρωσαν την επείγουσα στήριξη ρευστότητας ενώ συσσώρευσαν ισχυρά αποθέματα ρευστότητας. Τα αρνητικά επιτόκια καταθέσεων της κεντρικής τράπεζας ενισχύουν τις πιέσεις για τη βελτίωση της ποιότητας και της αποδοτικότητας των περιουσιακών στοιχείων. Οι τράπεζες προσπαθούν όλο και περισσότερο να μειώσουν τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια μέσω συμφωνιών ανταλλαγής χρέους με περιουσιακά στοιχεία, και φαίνεται ότι αναζητούν εναλλακτικές και πιο επικερδείς επενδύσεις. Αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε μεγαλύτερο άμεσο άνοιγμα στην αγορά ακινήτων και σε περιουσιακά στοιχεία υψηλού κινδύνου. Επιπλέον, η διακυβέρνηση και η διοικητική ικανότητα της εποπτείας των ασφαλιστικών και των συνταξιοδοτικών ταμείων παραμένει ανεπαρκής.

- **Το δημόσιο χρέος είναι σε καθοδική πορεία αλλά η βιωσιμότητά του εξακολουθεί να υπόκειται σε σημαντικούς κινδύνους.** Μια σειρά πρόσφατων φορολογικών μέτρων, καθώς και οι καθυστερήσεις στην εφαρμογή βασικών διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων (π.χ. σχετικά με τη δημόσια διοίκηση και τους μισθούς στον δημόσιο τομέα), αναμένεται να οδηγήσουν σε επιδείνωση του διαρθρωτικού ισοζυγίου και προκαλούν τον κίνδυνο περιορισμού των δυνατοτήτων για δημόσιες επενδύσεις που ενισχύουν την ανάπτυξη. Αυτό θα μπορούσε να καταστήσει πιο προβληματική τη βιώσιμη μείωση του δημόσιου χρέους. Επιπλέον, σε μεσοπρόθεσμο και μακροπρόθεσμο επίπεδο, οι διεθνείς πρωτοβουλίες για την πάταξη της φοροαποφυγής θα μπορούσαν να έχουν αντίκτυπο στα φορολογικά έσοδα και τη δημοσιονομική θέση της Κύπρου.

- **Η καθαρή διεθνής επενδυτική θέση εξακολουθεί να είναι μεταξύ των πλέον αρνητικών στην ΕΕ.** Αυτό αντικατοπτρίζει την παρουσία οντοτήτων ειδικού σκοπού στην Κύπρο και το μεγάλο ποσοστό του χρέους που είναι αλλοδαπής ιδιοκτησίας. Οι ξένες καταθέσεις στον χρηματοπιστωτικό τομέα παραμένουν υψηλές, στο 110 % του ΑΕΠ, με αποτέλεσμα η Κύπρος να είναι εκτεθειμένη στις μεταβολές της εμπιστοσύνης των καταθετών και σε δυσμενείς ροές κεφαλαίων. Η μείωση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών υπολείπεται αυτού που απαιτείται για να επανέλθει η καθαρή διεθνής επενδυτική θέση σε βιώσιμα επίπεδα μεσοπρόθεσμα.

Άλλα βασικά οικονομικά ζητήματα που εξετάζονται στην παρούσα έκθεση και τα οποία καταδεικνύουν ιδιαίτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η οικονομία της Κύπρου είναι τα εξής:

- **Η ανεργία μειώνεται, αλλά παραμένει υψηλή, ιδίως μεταξύ των νέων και των μακροχρόνια ανέργων.** Η μείωση της ανεργίας επιταχύνθηκε το 2016, παρά την περιορισμένη ικανότητα των δημοσίων υπηρεσιών απασχόλησης και την περιορισμένη εμπέλεια των ενεργών πολιτικών για την αγορά εργασίας. Συμφωνήθηκε για τις κρατικές οντότητες μια μεταρρύθμιση του συστήματος τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών που

συνδέει την αύξηση των μισθών με την ονομαστική οικονομική μεγέθυνση. Ωστόσο, για τον ιδιωτικό τομέα εξακολουθεί να εκκρεμεί μια συμφωνία μεταξύ των κοινωνικών εταίρων. Συμφωνήθηκε μια προσωρινή ρύθμιση με τους κοινωνικούς εταίρους προκειμένου να μην επαναφερθεί το παλαιό σύστημα τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών το 2017, γεγονός που θα είχε οδηγήσει σε περικοπές των ονομαστικών μισθών.

- **Η χαμηλή αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας και η ανεπαρκής ανάπτυξη δεξιοτήτων συνεχίζουν να έχουν δυσμενείς επιπτώσεις για τη δυναμική ανάπτυξη.** Ο χαμηλός επιχειρηματικός δυναμισμός και οι αναντιστοιχίες δεξιοτήτων στην αγορά εργασίας περιορίζουν τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Ενώ οι δαπάνες για την εκπαίδευση είναι υψηλότερες από τον μέσο όρο της ΕΕ, οι εκπαιδευτικές επιδόσεις είναι σχετικά χαμηλές και η συμμετοχή στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση είναι χαμηλή. Το ποσοστό ολοκλήρωσης στην τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι πολύ υψηλό, αλλά υπάρχει σχετικά χαμηλό ποσοστό πτυχιούχων στα πεδία που σχετίζονται περισσότερο με την καινοτομία.
- **Οι δείκτες σχετικά με τον κίνδυνο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού έχουν επιδεινωθεί, αντικατοπτρίζοντας την επιδείνωση των κοινωνικών συνθηκών κατά τη διάρκεια της κρίσης.** Μετά από σχεδόν σταθερή πορεία από το 2012 έως το 2014, οι κοινωνικοί δείκτες χειροτέρευσαν το 2015 λόγω της αύξησης του ποσοστού των ανθρώπων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας και ζουν σε νοικοκυριά με χαμηλή ένταση εργασίας, ιδίως όσον αφορά τα άτομα με αναπηρία. Τα δεδομένα αυτά δεν αντικατοπτρίζουν ακόμη την πρόσφατη ανάκαμψη της αγοράς εργασίας. Η φτώχεια των εργαζομένων επίσης αυξήθηκε, αντικατοπτρίζοντας την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης. Μετά από γρήγορη αύξηση τα προηγούμενα χρόνια, η εισοδηματική ανισότητα έχει σταθεροποιηθεί σε υψηλά επίπεδα και εξακολουθεί να αποτελεί πηγή ανησυχίας. Κατά τα επόμενα έτη, το

ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα που καθιερώθηκε το 2014 για να καταστήσει το σύστημα πρόνοιας καλύτερα στοχοθετημένο και πιο συνεκτικό αναμένεται να βελτιώσει την κατάσταση με τη μείωση της έντασης της φτώχειας, ενώ θα διενεργηθεί σχετική συνολική αξιολόγηση.

- **Λόγω των μεταρρυθμίσεων που εκκρεμούν, ο τομέας της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στην Κύπρο χαρακτηρίζεται από αναποτελεσματικότητες που περιορίζουν την πρόσβαση σε κατάλληλη και αποτελεσματική περίθαλψη.** Η χαμηλή δημόσια χρηματοδότηση και η αναποτελεσματική χρήση των πόρων οδηγούν σε ανεπαρκή πρόσβαση σε περίθαλψη και αναποτελεσματική παροχή περίθαλψης στον δημόσιο τομέα. Το υψηλό ποσοστό ιδιωτικών δαπανών στις συνολικές δαπάνες για την υγεία κατευθύνεται κυρίως προς ιδιωτικούς παρόχους ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που δεν υπόκεινται σε κανονιστικές ρυθμίσεις. Τα μέτρα για την αυτονόμηση των δημόσιων νοσοκομείων και τη δημιουργία ενός εθνικού συστήματος υγείας, με στόχο τη βελτίωση της επάρκειας και της σχέσης κόστους / αποτελεσματικότητας της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης, αναμένουν ακόμη την κοινοβουλευτική έγκριση.
- **Η επιβολή της περιβαλλοντικής και της κλιματικής νομοθεσίας παραμένει χαμηλή και το συναφές δυναμικό πράσινης ανάπτυξης παραμένει αναξιοποίητο.** Παρά τις υψηλές περιβαλλοντικές επενδύσεις σε ορισμένους τομείς, η συμμόρφωση με την περιβαλλοντική νομοθεσία είναι ανεπαρκής και η Κύπρος δεν διαθέτει πλαίσιο πολιτικών ώστε να καταστεί πιο αποτελεσματική ως προς τη χρήση της ενέργειας και των πόρων. Υπάρχουν σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά τη διαχείριση των αποβλήτων και του ύδατος, ενώ τα μέσα πολιτικής για τη μείωση των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου φαίνεται ότι είναι ανεπαρκή. Η μεταρρύθμιση στον τομέα της ενέργειας έχει σημειώσει ελάχιστη πρόοδο, δεδομένου ότι η Κύπρος εξακολουθεί να είναι εξαρτημένη σε μεγάλο βαθμό από τα ορυκτά καύσιμα.

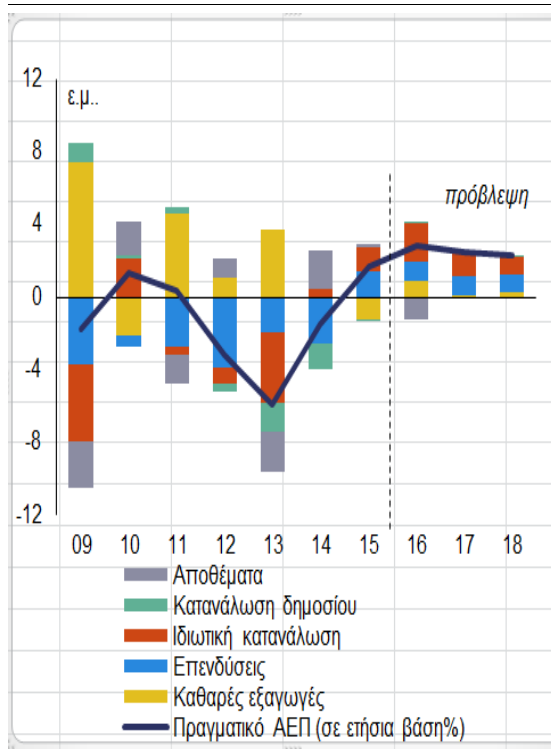

1. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

Αύξηση του ΑΕΠ

Η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ επιταχύνθηκε και αναμένεται να φθάσει στο 2,8 % το 2016. Ο δυναμικός τομέας του τουρισμού και η ισχυρή εγχώρια ζήτηση, με την υποστήριξη του χαμηλού πληθωρισμού, έδωσαν σημαντική ώθηση στην ανάπτυξη. Ο τουρισμός επωφελήθηκε από διάφορους παράγοντες: υποτίμηση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας, προσαρμογές των τιμών προς τα κάτω για να προσελκυστεί περισσότερη ζήτηση, μέτρα για την παράταση της τουριστικής περιόδου, καλύτερες αεροπορικές συνδέσεις, καθώς και γεωπολιτικές εντάσεις σε ανταγωνιστικούς προορισμούς.

Διάγραμμα 1.1: Ακαθάριστη προστιθέμενη αξία και συμβολή στην ανάπτυξη

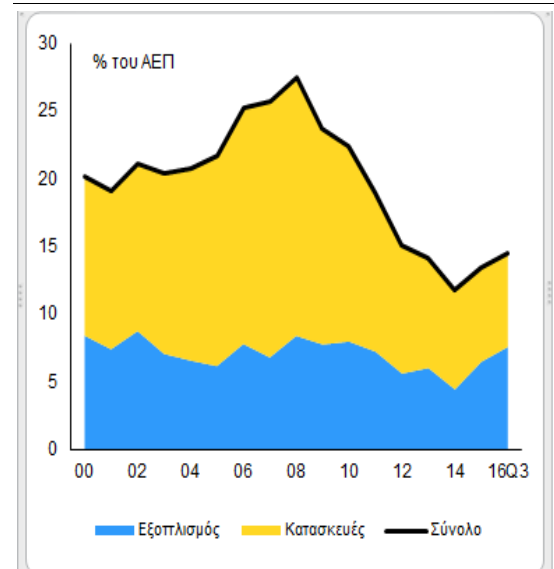
Πηγή: Eurostat

Η πραγματική ιδιωτική κατανάλωση επεκτάθηκε με ταχείς ρυθμούς το 2016. Το 2015, παρά τη στασιμότητα του εργατικού εισοδήματος, η πραγματική κατανάλωση αυξήθηκε ως αποτέλεσμα της πτώσης των τιμών καταναλωτή, ενώ η ονομαστική ιδιωτική κατανάλωση παρέμεινε μάλλον σταθερή. Εν τω

μεταξύ, το 2016, το αυξανόμενο εργατικό εισόδημα διαδραμάτισε πιο σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη της ιδιωτικής κατανάλωσης. Τα νοικοκυριά χρησιμοποίησαν επίσης συσσωρευμένο πλούτο για τη χρηματοδότηση της κατανάλωσης, όπως αποτυπώνεται από το αρνητικό ποσοστό αποταμίευσης. Η πραγματική ιδιωτική κατανάλωση αναμένεται να επεκταθεί κατά 3,0 % το 2016.

Η πραγματική αύξηση των επενδύσεων κατά το 2015 και το 2016 βασίστηκε στις σημαντικές μεταβιβάσεις εξοπλισμού μεταφορών στην Κύπρο (βλ. Διάγραμμα 1.2). Εκτός από τις εν λόγω μεταβιβάσεις, οι επενδύσεις σε εξοπλισμό φαίνονταν υποτονικές. Από τους δείκτες ερευνών φαίνεται ότι η ζήτηση για πιστώσεις, μολονότι χαμηλή, εξακολουθεί να υπερβαίνει την προσφορά. Το χαμηλό ακαθάριστο λειτουργικό πλεόνασμα, σε συνδυασμό με την έλλειψη πιστώσεων, συνέβαλαν στη συγκράτηση των επενδύσεων.

Διάγραμμα 1.2: Επενδύσεις

Πηγή: Cystat

Πληθωρισμός

Τα ποσοστά πληθωρισμού του συνολικού εναρμονισμένου δείκτη τιμών καταναλωτή (ΕνΔΤΚ) παραμένουν αρνητικά, με μέσο όρο -1,2 % το 2016. Η πτώση των τιμών καταναλωτή αντικατοπτρίζει τόσο την κάμψη της οικονομίας όσο και την πτώση των τιμών της ενέργειας. Ο

ονομαστικός πληθωρισμός, εκτός από τα μη μεταποιημένα είδη διατροφής και την ενέργεια, παρέμεινε επίσης αρνητικός στο -0,7 % το 2016. Άλλοι δείκτες του δομικού πληθωρισμού, όπως ο ξακρισμένος μέσος (trimmed mean) και ο σταθμισμένος διάμεσος, δείχνουν ότι η πίεση του εγχώριου κόστους αυξάνεται, αν και από αρνητικό έδαφος. Η πτώση στις τιμές καταναλωτή παρατηρήθηκε επίσης στον αποπληθωριστή του ΑΕΠ, που εκτιμάται ότι μειώθηκε κατά 0,8 % το 2016.

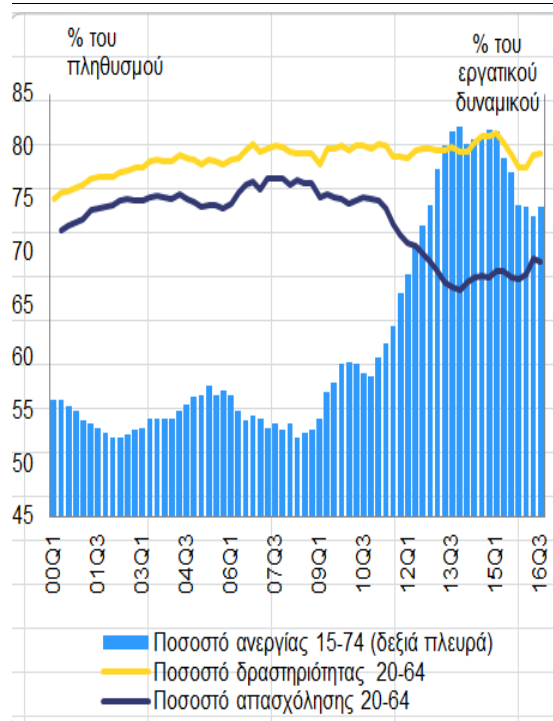
Τα περιθώρια κέρδους έχουν αρχίσει να περιορίζονται. Η προσαρμογή προς τα κάτω των τιμών καταναλωτή, μέχρι το 2016, ήταν περιορισμένη σε σύγκριση με τη μείωση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος. Αυτό σημαίνει ότι οι εταιρείες έχουν αυξήσει τα περιθώρια κέρδους τους αντί να μεταβιβάσουν το σύνολο της μείωσης του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και των τιμών της ενέργειας στους καταναλωτές. Το 2016, τα περιθώρια κέρδους περιορίστηκαν, παρόλο που εξακολουθούν να είναι υψηλά σε σύγκριση με το παρελθόν.

Αγορά εργασίας

Οι συνθήκες της αγοράς εργασίας έχουν βελτιωθεί, αν και η ανεργία των νέων και η μακροχρόνια ανεργία παραμένουν σε πολύ υψηλά επίπεδα. Η ανεργία μειώθηκε από το ανώτατο ποσοστό του 16,5 % το 2014 σε 13,2 % το τρίτο τρίμηνο του 2016 (βλ. Διάγραμμα 1.3). Αυτό οφείλεται στη σταδιακή βελτίωση του ποσοστού εύρεσης εργασίας και στη μείωση του ποσοστού διαχωρισμού θέσεων εργασίας⁽¹⁾. Η ανεργία των νέων και η μακροχρόνια ανεργία έχουν μειωθεί, αλλά εξακολουθούν να είναι σε υψηλά επίπεδα, 29,9 % και 5,8 % αντίστοιχα. Η μακροχρόνια ανεργία αντιπροσωπεύει σχεδόν το ήμισυ της συνολικής ανεργίας. Αυτό εξακολουθεί να αποτελεί πηγή ανησυχίας, για τον πρόσθετο λόγο ότι το ένα τρίτο των ανέργων είναι χωρίς απασχόληση για περισσότερο από δύο έτη. Ακόμη και εάν η πρόσφατη μείωση της ανεργίας θα μπορούσε να αποδοθεί εν μέρει στο μειούμενο ποσοστό δραστηριότητας, πιο πρόσφατα στοιχεία δείχνουν ότι τα ποσοστά δραστηριότητας επίσης ανακάμπτουν.

(1) Το ποσοστό διαχωρισμού θέσεων εργασίας μετρά την πιθανότητα να χάσουν οι εργαζόμενοι την εργασία τους.

Διάγραμμα 1.3: Ποσοστά ανεργίας και δραστηριότητας

Πηγή: Eurostat

Η αύξηση της παραγωγικότητας παραμένει ασθενής, προβλεπόμενη σε 0,2 % περίπου κατά τα τρία πρώτα τρίμηνα του 2016. Αυτό, σε συνδυασμό με την αύξηση της αμοιβής ανά εργαζόμενο, αναμένεται να οδηγήσει σε αύξηση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος το 2017, μετά από τέσσερα έτη αρνητικής διόρθωσης (βλ. τμήμα 4.3).

Κοινωνικές εξελίξεις

Ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού αυξήθηκε το 2015 και είναι ένας από τους υψηλότερους στην ΕΕ. Η πρόσφατη ανάκαμψη της αγοράς εργασίας δεν έχει ακόμη αποτυπωθεί στους κοινωνικούς δείκτες, με αύξηση του κινδύνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού κατά 1,5 ε.μ. σε 28,9 % το 2015. Ενώ το ποσοστό φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού για τα ηλικιωμένα άτομα έχει μειωθεί σημαντικά (από 27,2 % το 2014 σε 20,8 % το 2015), το ποσοστό για τα παιδιά έχει αυξηθεί (από 24,6 % το 2014 σε 29,2 % το 2015), μαζί με τον αριθμό των νοικοκυριών ανέργων. Η φτώχεια των εργαζομένων έχει αυξηθεί λόγω του επισφαλούς χαρακτήρα της αγοράς εργασίας (βλέπε τμήμα 4.3).

Η ανισότητα αυξάνεται ταχέως κατά τα τελευταία έτη, και εξακολουθεί να αποτελεί πηγή ανησυχίας. Ο λόγος μεταξύ των εισοδημάτων του πλουσιότερου 20% προς το φτωχότερο 20% του πληθυσμού της Κύπρου αυξήθηκε σε 5,4 το 2014 (από 4,4 το 2009), και στη συνέχεια μειώθηκε ελαφρώς το 2015, και επανήλθε στον μέσο όρο της ΕΕ, ήτοι 5,2. Η διευρυνόμενη ανισότητα προκλήθηκε από την ταχύτερη αύξηση του εισοδήματος στο πλουσιότερο τμήμα του πληθυσμού. Το μερίδιο του συνολικού εισοδήματος του πλουσιότερου 10 % των νοικοκυριών αυξήθηκε κατά 15 % από το 2006 έως το 2015, ενώ το μερίδιο του εισοδήματος του φτωχότερου 10 % μειώθηκε ελαφρά κατά την ίδια περίοδο. Το σύστημα φορολόγησης-παροχών στην Κύπρο είναι από τα λιγότερο αποτελεσματικά στην ΕΕ όσον αφορά τη μείωση της ανισότητας⁽²⁾ και η αποτελεσματικότητά του ενδέχεται να επιδεινωθεί ακόμα περισσότερο μετά την κατάργηση του φόρου περιουσίας το 2017. Η επιδείνωση των συνθηκών εργασίας κατά τη διάρκεια της κρίσης, ιδίως επειδή η μη οικειοθελής προσωρινή και η μερική απασχόληση σημείωσαν αύξηση και οι μισθοί προσαρμόστηκαν προς τα κάτω, φαίνεται να είναι ο κύριος παράγοντας στον οποίο οφείλεται η αύξηση της ανισότητας. Η ανισότητα βάσει της καθαρής περιουσίας ⁽³⁾ ήταν από τις υψηλότερες στην ΕΕ (ΕΚΤ 2016). Στο μέλλον, μια αναμενόμενη μείωση της ανεργίας και η επιστροφή στη θετική αύξηση των μισθών (βλέπε τμήμα 4.3) είναι πιθανό να μειώσουν την ανισότητα και να ελαχιστοποιήσουν τις πιθανές αρνητικές συνέπειές της για την οικονομική ανάπτυξη.

Εξωτερική θέση

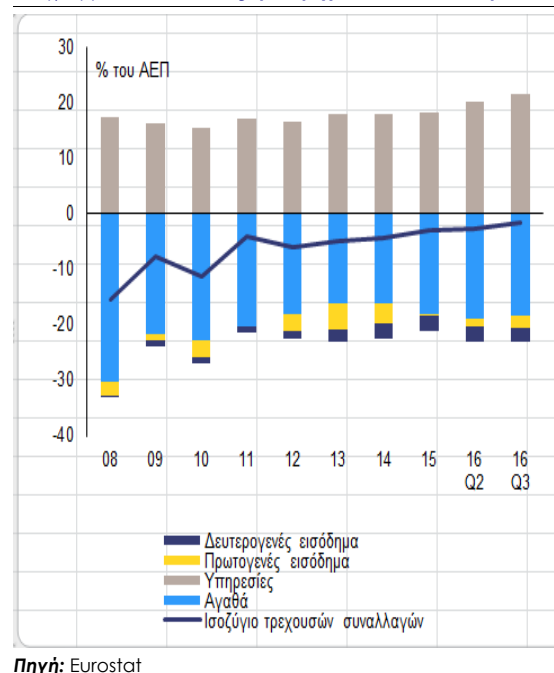
Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών αναμένεται να μειωθεί στο 1,6 % του ΑΕΠ το 2016 από 3,0 % το 2015. Οι

⁽²⁾ Σύμφωνα με τα δεδομένα της Eurostat για το 2014 και τους υπολογισμούς της Επιτροπής το 2014, η διαφορά μεταξύ του συντελεστή Gini προ φόρων και παροχών («εισοδηματικές ανισότητες της αγοράς») και του Gini κατόπιν φόρων και παροχών ήταν μόνο 10, σε σύγκριση με τον μέσο όρο της ΕΕ που είναι 19,7. Σημειωτέον ότι ο δείκτης ανισότητας Gini είναι ένας δείκτης με τιμή μεταξύ 0 και 1. Χαμηλότερες τιμές δηλώνουν μεγαλύτερη ισότητα.

⁽³⁾ Καθαρή περιουσία είναι η διαφορά μεταξύ του συνόλου των περιουσιακών στοιχείων και του συνόλου των υποχρεώσεων.

υψηλότερες καθαρές εξαγωγές υπηρεσιών συνέβαλαν περαιτέρω στην αποκατάσταση της ισορροπίας του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Αυτό υπεραντιστάθμισε την επιδείνωση του ισοζυγίου αγαθών, λόγω της αύξησης των εισαγωγών ως αποτέλεσμα της αύξησης της εγχώριας ζήτησης και των εισαγωγών εξοπλισμού μεταφορών. Το αρνητικό ισοζύγιο δευτερογενούς εισοδήματος εκτιμάται ότι μειώθηκε σε περίπου -2,5 % του ΑΕΠ. Το έλλειμμα αυτό σχετίζεται με σημαντικά εμβάσματα, αλλά και με το κόστος εμπορικής προώθησης με το οποίο επιβαρύνονται οι κυπριακές επιχειρήσεις επενδύσεων που προσπαθούν να προσελκύσουν νέους πελάτες. Ο λογαριασμός πρωτογενούς εισοδήματος έχει επιδεινωθεί, κατ' εκτίμηση σε -2,3 % του ΑΕΠ το 2016, κυρίως λόγω των υψηλότερων πληρωμών τόκων σε μη μόνιμους κατοίκους.

Διάγραμμα 1.4: **Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών**

Πηγή: Eurostat

Η καθαρή διεθνής επενδυτική θέση (ΚΔΕΘ) παρέμεινε αρνητική. Ωστόσο, βελτιώθηκε από το κατώτατο επίπεδο του -147 % του ΑΕΠ το 2014 σε -118 % του ΑΕΠ κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016. Ενώ οι οντότητες ειδικού σκοπού ⁽⁴⁾ αντιπροσωπεύουν πάνω από το ήμισυ της

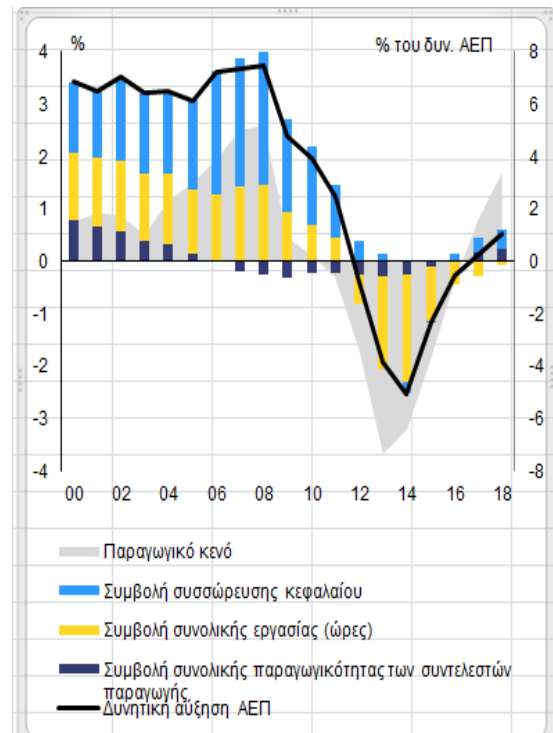
⁽⁴⁾ Οι οντότητες ειδικού σκοπού (ΟΕΣ) είναι νομικές οντότητες που έχουν περιορισμένες δραστηριότητες. Σχετίζονται με εταιρείες, συχνά θυγατρικές, οι οποίες κατά κανόνα βρίσκονται σε άλλες δικαιοδοσίες. Στην Κύπρο

αρνητικής ΚΔΕΘ (Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, 2016), ο δημόσιος και ο ιδιωτικός τομέας είχαν ΚΔΕΘ ύψους -79 % και -30 % του ΑΕΠ, αντίστοιχα (βλέπε τμήμα 4.4.1).

Η αύξηση του πραγματικού ΑΕΠ αναμένεται να υποχωρήσει σε 2,5 % το 2017 και να επιβραδυνθεί σε 2,3 % το 2018, λόγω της επιβράδυνσης της ανάπτυξης στον τομέα του τουρισμού, της φθίνουσας στήριξης από τον αρνητικό πληθωρισμό και της υποτίμησης της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας. Επιπλέον, η υψηλότερη εξυπηρέτηση του χρέους και οι συνεχιζόμενες προσπάθειες αναδιάρθρωσης εκ μέρους των τραπεζών προβλέπεται να πλήξουν επίσης την εγχώρια ιδιωτική ζήτηση. Οι τιμές καταναλωτή αναμένεται να σημειώσουν μέτρια αύξηση παράλληλα με τη σταδιακή μείωση της ανεργίας.

υπάρχουν τρεις μεγάλες κατηγορίες: (i) χρηματοπιστωτικές εταιρείες, κυρίως εταιρείες χρηματοδότησης και εταιρείες συμμετοχών που διοχετεύουν κεφάλαια εντός ενός παγκόσμιου ομίλου εξ ονόματος μιας αλλοδαπής μητρικής εταιρείας, (ii) πλοιοκτήτριες εταιρείες (μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες), και (iii) εταιρείες πρακτορείας επιχειρηματικών απαιτήσεων και τιμολόγησης, οι οποίες τιμολογούν τις πωλήσεις του παγκόσμιου ομίλου εν ονόματι της μητρικής εταιρείας.

Διάγραμμα 1.5: Δυνητική παραγωγή

Πηγή: European Commission

Δυνητική ανάπτυξη

Η δυνητική ανάπτυξη αναμένεται να αυξηθεί μεσοπρόθεσμα. Η σταδιακή επέκταση των επενδύσεων προβλέπεται ότι θα στηρίξει την αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας των συντελεστών παραγωγής και την ενίσχυση της κεφαλαιακής έντασης. Αυτό, με τη σειρά του, αναμένεται ότι θα στηρίξει τη δυνητική ανάπτυξη. Παρά τους υψηλότερους ρυθμούς αύξησης των επενδύσεων, ο δείκτης των επενδύσεων ως προς το ΑΕΠ αναμένεται να παραμείνει κάτω του μακροπρόθεσμου μέσου όρου από το 1995. Η βελτίωση των συνθηκών στην αγορά εργασίας αναμένεται να οδηγήσει σε μείωση του ποσοστού διαρθρωτικής ανεργίας και, ως εκ τούτου, να υποστηρίξει τη δυνητική ανάπτυξη που εκτιμάται σε 0,5 % το 2018.

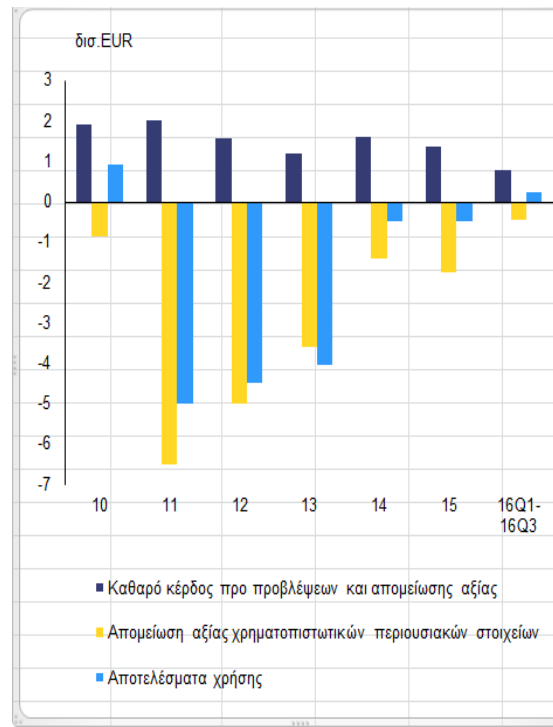
Χρηματοπιστωτικός τομέας

Ο χρηματοπιστωτικός τομέας εξακολουθεί να επιβαρύνεται με μη εξυπηρετούμενα δάνεια (στο εξής: «ΜΕΔ»), τα οποία αντιπροσωπεύουν το ήμισυ του συνολικού χαρτοφυλακίου δανείων. Από τα τέλη του 2014, το ποσοστό των

ΜΕΔ στα χαρτοφυλάκια δανείων των εταιρειών και των νοικοκυριών παρέμεινε σε επίπεδα γύρω στο 57% των ακαθάριστων δανείων. Οι προσπάθειες για την αναδιάρθρωση των ΜΕΔ έχουν αυξηθεί από το τέλος του 2015, όπως αποτυπώνεται από το μειούμενο μερίδιο των δανείων με καθυστέρηση άνω των 90 ημερών. Τα ΜΕΔ είναι σε μεγάλο βαθμό συγκεντρωμένα στους τομείς των κατασκευών και των ακινήτων και οι τράπεζες προσφεύγουν όλο και περισσότερο σε συμφωνίες ανταλλαγής χρέους με περιουσιακά στοιχεία στις πράξεις αναδιάρθρωσης δανείων. Αυτό οδηγεί σε συσσώρευση ακινήτων περιουσιακών στοιχείων στους ισολογισμούς τους, η οποία με τη σειρά της αυξάνει την ευπάθειά τους στις εξελίξεις των τιμών των ακινήτων (βλέπε τμήμα 4.2.1).

Η αγορά ακινήτων εμφανίζει σημεία σταθεροποίησης. Η κυπριακή αγορά κατοικίας έχει σημειώσει σημαντική διόρθωση των τιμών από το 2008. Η μείωση των τιμών των κατοικιών επιβραδύνθηκε σημαντικά το 2016, έχοντας μειωθεί κατά 32% από το ανώτατο επίπεδο του 2008. Ο αριθμός των οικοδομικών αδειών αυξήθηκε, αν και από χαμηλά επίπεδα, και υποστήριξε τις επενδύσεις σε κατοικίες, καταδεικνύοντας κάποια σταθεροποίηση βραχυπρόθεσμα. Ενώ η ζήτηση κατοικιών παραμένει σε χαμηλά επίπεδα, βελτιώθηκε ελαφρώς, όπως φαίνεται από τους δείκτες της Έρευνας Τραπεζικών Χορηγήσεων και την αύξηση του αριθμού των συναλλαγών ακινήτων (βλ. τμήμα 4.2.5).

Διάγραμμα 1.6: Κέρδη για το σύνολο του τραπεζικού τομέα

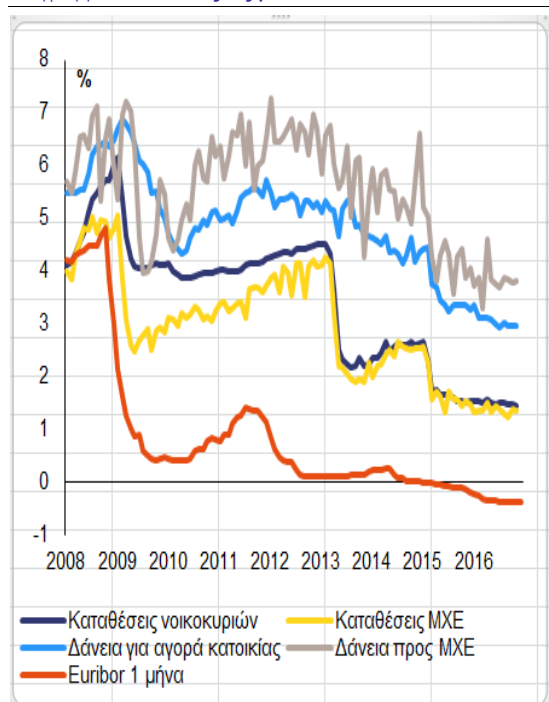
Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Οι προβλέψεις για κινδύνους βελτιώθηκαν το 2016, αλλά παραμένουν κάτω από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ. Οι προβλέψεις για κινδύνους αυξάνουν το κόστος της διακράτησης ΜΕΔ στον ισολογισμό μιας τράπεζας και, ως εκ τούτου, προσφέρουν επιπλέον κίνητρα για την αναδιάρθρωση δανείων. Κατόπιν της διαδικασίας εποπτικής εξέτασης και αξιολόγησης το 2015, τα αποθεματικά για ζημιές από δάνεια αυξήθηκαν από περίπου 33% σε 38% του μη εξυπηρετούμενου ανοίγματος. Το ποσοστό κάλυψης παραμένει ελαφρώς χαμηλότερο από τον μέσο όρο των σημαντικών τραπεζών στη ζώνη του ευρώ. Αυτό οφείλεται κυρίως στις σχετικά αισιόδοξες παραδοχές των τραπεζών σχετικά με το κόστος της ανάκτησης, την αποτίμηση των ανακτώμενων εξασφαλίσεων και τον χρόνο για την ανάκτηση των εξασφαλίσεων, σε συνδυασμό με το υψηλό επίπεδο εξασφάλισης των δανείων.

Η επιστροφή στην κερδοφορία των τραπεζών βραχυπρόθεσμα δυσχεραίνεται λόγω του κόστους σύστασης προβλέψεων και απομείωσης αξίας. Οι κυπριακές τράπεζες κατέγραψαν συνολικές ζημιές το 2015, παρά τον σχετικά μέτριο δείκτη κόστους προς κέρδη. Κατά

τους πρώτους εννέα μήνες του 2016, οι κυπριακές τράπεζες επανήλθαν στην κερδοφορία λόγω της μείωσης των προβλέψεων και παρά τα χαμηλότερα καθαρά έσοδα εκμετάλλευσης. Το 2015, η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου μείωσε τη μέγιστη επιτρεπόμενη διαφορά μεταξύ του Euribor και των επιτοκίων των καταθέσεων. Τα επιτόκια χορήγησης δανείων τελικά μειώθηκαν ταχύτερα από ό,τι τα επιτόκια καταθέσεων, μειώνοντας το καθαρό περιθώριο επιτοκίου, μολονότι το τελευταίο εξακολουθεί να είναι πάνω από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ.

Διάγραμμα 1.7: Εξέλιξη των επιτοκίων

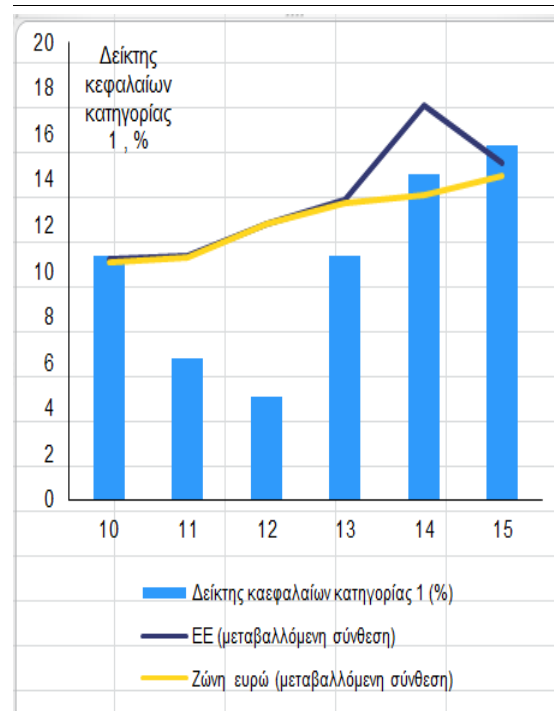

Πηγή: Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου και Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Συνολικά, η ικανότητα των τραπεζών να αποφέρουν κέρδη παραμένει υπό πίεση (βλ. Διάγραμμα 1.6) σε ένα πλαίσιο πολύ χαμηλών και αρνητικών επιτοκίων και περαιτέρω απομόχλευσης των ισολογισμών. Οι αυξημένες προβλέψεις θα είχαν αρνητικές βραχυπρόθεσμες επιπτώσεις στα κέρδη των τραπεζών τόσο άμεσα όσο και έμμεσα με την καταγραφή των δεδουλευμένων τόκων επί του μέρους των ΜΕΔ που δεν καλύπτεται από προβλέψεις. Επιπλέον, ο αντίκτυπος του περιβάλλοντος χαμηλών επιτοκίων στην κερδοφορία θα μπορούσε να οδηγήσει σε αύξηση της ανάληψης κινδύνων εκ μέρους των τραπεζών (βλ. Διάγραμμα 1.7 και τμήμα 4.2).

Ο δείκτης κεφαλαίου κοινών μετοχών της κατηγορίας 1 (CET1) όλων των τραπεζών ανερχόταν σε 16 % τον Σεπτέμβριο του 2016, περίπου 0,7 εκατοστιαίες μονάδες υψηλότερα από ό,τι πριν από ένα έτος. Ο υψηλότερος δείκτης CET1 προήλθε από την περαιτέρω μείωση των συνολικών σταθμισμένων ως προς τον κίνδυνο στοιχείων ενεργητικού, ενώ η διαδικασία της απομόχλευσης συνεχίζεται. Η διατήρηση των επαρκών επιπέδων κεφαλαίων του τραπεζικού τομέα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την επιτυχή μείωση των ΜΕΔ και των συναφών προβλέψεων για ζημιές σχετικά με υπερήμερους δανειολήπτες.

Διάγραμμα 1.8: Δείκτης κεφαλαίων κατηγορίας 1 των κυπριακών τραπεζών

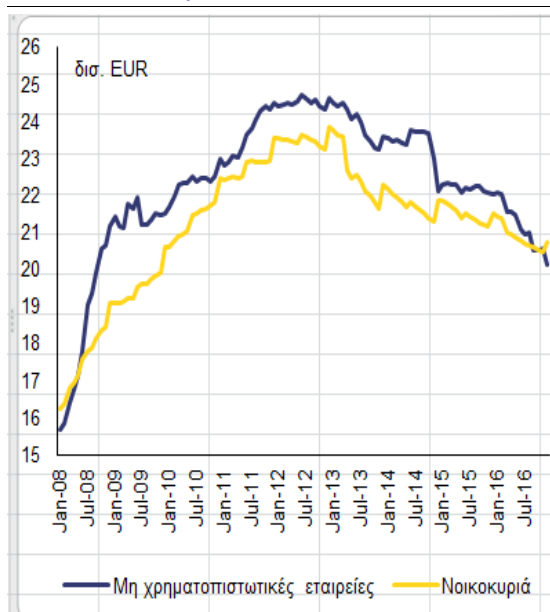
Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Συνεχίζεται η απομόχλευση των τραπεζών. Το μεικτό απόθεμα δανείων σε νοικοκυριά και μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες μειώθηκε αντίστοιχα κατά 0,8 δισ. EUR και 1,9 δισ. EUR σε ετήσια βάση, τον Δεκέμβριο του 2016 (βλ. Διάγραμμα 1.9). Για το σύνολο των τομέων, το συνολικό ύψος των δανείων των κυπριακών τραπεζών μειώθηκε κατά 11 % σε ετήσια βάση σύμφωνα με τα στοιχεία του Δεκεμβρίου 2016. Η μείωση αυτή οφείλεται κυρίως στην αυξανόμενη χρήση των συμφωνιών ανταλλαγής χρέους με περιουσιακά στοιχεία και τη διαγραφή χρέους από τις τράπεζες

για την αναδιάρθρωση των μη εξυπηρετούμενων ανοιγμάτων τους. Αυτό οφείλεται επίσης, σε μικρότερο βαθμό, στην αποπληρωμή δανείων, ενώ νέα δανειοδοτική δραστηριότητα αρχίζει σιγά-σιγά **Το υψηλό χρέος του ιδιωτικού τομέα περιορίζει τις δυνατότητες για μεγαλύτερη επέκταση της δανειοδότησης.** Το 2015, το χρέος των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων ανερχόταν περίπου στο 150 % του ΑΕΠ, με εξαίρεση το χρέος των οντοτήτων ειδικού σκοπού (75 % του ΑΕΠ). Το χρέος των νοικοκυριών ήταν σχεδόν 130 % του ΑΕΠ (βλ. τμήμα 4.2.4). Αυτό περιορίζει τον αριθμό των δανειοληπτών που έχουν τη δυνατότητα να λάβουν πρόσθετο δάνειο.

Οι καταθέσεις αυξήθηκαν το 2016, χάρη στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης. Οι συνολικές καταθέσεις στην Κύπρο αυξήθηκαν κατά περίπου 3,0 δισ. EUR (ή 6,2 %) τον Δεκέμβριο του 2016. Έως τον Ιούνιο του 2016 οι ελληνικές θυγατρικές είχαν ήδη ανακτήσει τη ρευστότητα που είχαν χάσει το 2015, δηλαδή περισσότερο από 600 εκατ. EUR. Κατά κατηγορίες καταθετών, τα μεγαλύτερα ετήσια ποσοστά αύξησης καταγράφηκαν για τα νοικοκυριά από την αλλοδαπή και τις κυπριακές μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες.

Διάγραμμα 1.9: **Ανεξόφλητα δάνεια προς κατοίκους εσωτερικού**

Πηγή: Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου

Η εξάρτηση από τη χρηματοδότηση της κεντρικής τράπεζας μειώθηκε σημαντικά, με πλήρη αποπληρωμή της επείγουσας στήριξης

της ρευστότητας. Αυτό επιτεύχθηκε κυρίως χάρη στη διεύρυνση της βάσης των καταθέσεων και την επιτυχή μείωση του μεγέθους των τραπεζικών περιουσιακών στοιχείων. Σύμφωνα με στοιχεία του Νοεμβρίου 2016, η συνολική εξάρτηση των κυπριακών τραπεζών από τη χρηματοδότηση της κεντρικής τράπεζας ανήλθε σε 1,2 δισ. EUR, έναντι 4,7 δισ. EUR στα τέλη του 2015. Η επείγουσα στήριξη της ρευστότητας του Ευρωσυστήματος αποπληρώθηκε στο ακέραιο τον Ιανουάριο του 2017.

Δημόσια οικονομικά

Το πρωτογενές πλεόνασμα προβλέπεται να βελτιωθεί στο 2,5 % του ΑΕΠ το 2016, από 1,7 % του ΑΕΠ το 2015. Σύμφωνα με στοιχεία του Νοεμβρίου 2016, το πρωτογενές και το ονομαστικό πλεόνασμα της γενικής κυβέρνησης ανήλθαν στο 0,8 % και στο 2,9 % του ΑΕΠ, αντίστοιχα. Τα έσοδα αυξήθηκαν κατά 0,7 % σε ετήσια βάση, ωθούμενα από τις αυξήσεις που καταγράφηκαν για τους φόρους εισοδήματος και περιουσίας, τις εισφορές κοινωνικής ασφάλισης και τους φόρους επί της παραγωγής και των εισαγωγών. Αυτό οφείλεται στην ισχυρότερη θέση στον συγκυριακό κύκλο, στη βελτίωση των συνθηκών στην αγορά εργασίας και στην αύξηση των εισαγωγών. Στο σκέλος των δαπανών, οι δαπάνες της γενικής κυβέρνησης σημείωσαν ελαφρά μείωση κατά 0,3 % σε ετήσια βάση. Αυτό οφείλεται, κυρίως, στη μείωση της ενδιάμεσης ανάλωσης και των αποδοχών των εργαζομένων που αντισταθμίστηκαν εν μέρει από την αύξηση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, των επιδοτήσεων και των ακαθάριστων επενδύσεων παγίου κεφαλαίου.

Το πρωτογενές πλεόνασμα προβλέπεται να επιδεινωθεί στο 2,2 % για το 2017, εν μέσω αυξανόμενων πιέσεων για χαλάρωση της δημοσιονομικής πολιτικής. Το 2017, η μη αντιστάθμιση της κατάργησης του φόρου ακίνητης περιουσίας αναμένεται να μειώσει τα έσοδα, ενώ η μερική μετάβαση σε επαγγελματικό στρατό θα επιβαρύνει τις δαπάνες.

Το ονομαστικό ισοζύγιο αναμένεται να σταθεροποιηθεί το 2017 στο -0,2 % του ΑΕΠ. Το 2018, αναμένεται να βελτιωθεί με την επίτευξη ισοσκελισμένης θέσης χάρη στην οικονομική μεγέθυνση. Το δημόσιο χρέος αναμένεται να μειωθεί τόσο ως ποσοστό του ΑΕΠ όσο και σε απόλυτες τιμές. Αναμένεται ωστόσο να μειωθεί σε 83 % του ΑΕΠ έως το 2027.

2. ΠΡΟΟΔΟΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΙΣ ΣΥΣΤΑΣΕΙΣ ΑΝΑ ΧΩΡΑ

Η πρόοδος που σημειώθηκε όσον αφορά τις συστάσεις που απευθύνθηκαν προς την Κύπρο το 2016⁽⁵⁾ πρέπει να εξεταστεί ως μέρος μιας πιο μακροπρόθεσμης διαδικασίας που ξεκίνησε με την καθιέρωση του Ευρωπαϊκού Εξαμήνου το 2011. Τον Μάρτιο του 2016, η Κύπρος συμπλήρωσε ένα τριετές πρόγραμμα οικονομικής προσαρμογής ΕΕ/ΔΝΤ στο πλαίσιο του οποίου θέσπισε ένα ευρύ φάσμα χρηματοπιστωτικών, δημοσιονομικών και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων. Το πρόγραμμα βοήθησε την Κύπρο να σημειώσει πρόοδο στην υλοποίηση των περισσότερων από τις συστάσεις που διατυπώθηκαν το 2011 και το 2012.

Η διαχείριση των δημόσιων οικονομικών και το δημοσιονομικό πλαίσιο ενισχύθηκαν, με την θέσπιση του νόμου περί της Δημοσιονομικής Ευθύνης και του Δημοσιονομικού Πλαισίου.

Οι κανονιστικές ρυθμίσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα υπέστησαν σημαντικές μεταρρυθμίσεις, ιδίως με την εναρμόνιση και την ενοποίηση της εποπτείας των τραπεζών και των συνεταιριστικών πιστωτικών ιδρυμάτων.

Η σύσταση που αφορούσε τον τομέα των υπηρεσιών εφαρμόστηκε με επιτυχία, δεδομένου ότι εξαλείφθηκαν τα περισσότερα εμπόδια τομεακού χαρακτήρα για την εγκατάσταση και την ελεύθερη παροχή υπηρεσιών.

Οι συστάσεις σχετικά με το σύστημα συντάξεων και κοινωνικών παροχών αντιμετωπίστηκαν μέσω της μεταρρύθμισης του συνταξιοδοτικού συστήματος, η οποία εξασφάλισε τη μακροπρόθεσμη βιωσιμότητά του, και της καθιέρωσης του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος (ΕΕΕ) που επιτρέπει πιο αποτελεσματικές και στοχευμένες κοινωνικές παροχές.

Οι συστάσεις σχετικά με την αγορά εργασίας εφαρμόστηκαν μέσω της μεταρρύθμισης της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών, μέτρων για την προώθηση της απασχόλησης των νέων και βελτιώσεων στο σύστημα επαγγελματικής εκπαίδευσης.

Θεσπίστηκαν μέτρα για την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και την επίτευξη διαφοροποίησης του ενεργειακού μείγματος, όπως είχε συσταθεί το 2011. Ωστόσο, η Κύπρος εξακολουθεί να εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τα ορυκτά καύσιμα για την παραγωγή ενέργειας.

Τέλος, η σύσταση που είχε διατυπωθεί παλαιότερα σχετικά με τη μεταρρύθμιση του εθνικού συστήματος ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης δεν έχει αρχίσει ακόμα να εφαρμόζεται, εφόσον βασικά μεταρρυθμιστικά νομοσχέδια εξακολουθούν να αναμένουν έγκριση από τη Βουλή των Αντιπροσώπων.

Συνολικά, η Κύπρος έχει σημειώσει περιορισμένη⁽⁶⁾ πρόοδο όσον αφορά την υλοποίηση των συστάσεων ανά χώρα του 2016. Περιορισμένη ήταν η πρόοδος όσον αφορά την εφαρμογή των δημοσιονομικών διαρθρωτικών μέτρων, παρά την ολοκλήρωση του δημοσιονομικού πλαισίου. Περιορισμένη ήταν επίσης και η πρόοδος όσον αφορά τη λήψη μέτρων ώστε να μειωθεί το υψηλό χρέος του ιδιωτικού τομέα, κυρίως όσον αφορά την αφερεγγυότητα, τις εκποιήσεις, τους τίτλους ιδιοκτησίας και τη μεταρρύθμιση του δικαστικού συστήματος. Σημειώθηκε κάποια πρόοδος όσον αφορά τη σύσταση να μειωθεί το επίπεδο των μη εξυπηρετούμενων δανείων, με βελτιώσεις στο πιστωτικό μητρώο και μέτρα για την επιτάχυνση της αναδιάρθρωσης των δανείων. Υπήρξε επίσης κάποια πρόοδος όσον αφορά τη σύσταση για την προώθηση των επενδύσεων. Το σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη εφαρμόζεται σταδιακά, αν και υπάρχουν καθυστερήσεις, και εξαγγέλθηκαν ορισμένα μέτρα για τη βελτίωση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση, αλλά οι προσπάθειες ιδιωτικοποίησης και τα μέτρα για τη διευκόλυνση των στρατηγικών επενδύσεων αντιμετωπίζουν καθυστερήσεις. Τέλος, η πρόοδος παραμένει περιορισμένη όσον αφορά τη σύσταση σχετικά με τις υπηρεσίες απασχόλησης και τη μεταρρύθμιση της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Τα προβλεπόμενα μέτρα για την αύξηση της

⁽⁵⁾ Για την αξιολόγηση των άλλων μεταρρυθμίσεων που υλοποιήθηκαν στο παρελθόν, βλ. ιδίως τμήμα 4

⁽⁶⁾ Πληροφορίες σχετικά με το επίπεδο της προόδου και των δράσεων που αναλαμβάνονται για την αντιμετώπιση των πολιτικών συμβουλών σε κάθε τμήμα των συστάσεων ανά χώρα παρουσιάζονται στον συνοπτικό πίνακα στο παράρτημα. Η συνολική αυτή εκτίμηση της σύστασης 1 δεν περιλαμβάνει αξιολόγηση της συμμόρφωσης με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης. Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

ικανότητας των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης δεν έχουν ακόμη τεθεί σε εφαρμογή, ενώ ο αντίκτυπος των ενεργών πολιτικών για την αγορά εργασίας δεν έχει αξιολογηθεί. Όπως προαναφέρθηκε, οι νομοθετικές προτάσεις για τη μεταρρύθμιση του συστήματος ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης εξακολουθούν να αναμένουν την έγκριση από τη Βουλή των Αντιπροσώπων.

Πίνακας 2.1: Συνοπτικός πίνακας αξιολόγησης για τις ΣΑΧ του 2016

ΣΑΧ 2016 για την Κύπρο	Συνολική αξιολόγηση της πρόόδου όσον αφορά τις ΣΑΧ 2016: Περιορισμένη πρόοδος ¹
<p>ΣΑΧ1: Να θεσπίσει, έως το τέλος του 2016, δεσμευτικό μηχανισμό για τη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των αμοιβών των δημοσίων υπαλλήλων. Να θεσπίσει, έως το τέλος του 2016, την οριζόντια μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης και τον νόμο σχετικά με τη διακυβέρνηση των κρατικών οντοτήτων, και να θέσει σε εφαρμογή τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Να θεσπίσει, έως το τέλος του 2016, τις διατάξεις του παραγώγου δικαίου για τη συμπλήρωση του νέου δημοσιονομικού πλαισίου. (σχετικό με τη ΔΜΑ)</p>	<p>Περιορισμένη πρόοδος*:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Σημαντική πρόοδος όσον αφορά το παράγωγο δικαίο για τη συμπλήρωση του νέου δημοσιονομικού πλαισίου. • Περιορισμένη πρόοδος σχετικά με τον δεσμευτικό μηχανισμό για τη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των αμοιβών των δημοσίων υπαλλήλων. • Καμία πρόοδος σχετικά με την οριζόντια μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης. • Καμία πρόοδος όσον αφορά τον νόμο σχετικά με τη διακυβέρνηση των κρατικών οντοτήτων. • Καμία πρόοδος σχετικά με τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης.
<p>ΣΑΧ2: Να εξαλείψει, έως τον Ιούνιο του 2017, τα εμπόδια για την πλήρη εφαρμογή του πλαισίου για την αφερεγγυότητα και τις εκποιήσεις και να εξασφαλίσει επαρκείς πόρους για την Υπηρεσία Αφερεγγυότητας. Να διασφαλίσει αξιόπιστα και ταχύρρυθμα συστήματα για την έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας και τη μεταβίβαση των δικαιωμάτων κυριότητας ακίνητης περιουσίας. Να αυξήσει την αποτελεσματικότητα και το δυναμικό του δικαστικού συστήματος. Να μεταρρυθμίσει τον κώδικα πολιτικής δικονομίας. (σχετικό με τη ΔΜΑ)</p>	<p>Περιορισμένη πρόοδος:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Κάποια πρόοδος όσον αφορά την εξάλειψη των εμποδίων για την πλήρη εφαρμογή του πλαισίου για την αφερεγγυότητα και τις εκποιήσεις και την εξασφάλιση επαρκών πόρων για την Υπηρεσία Αφερεγγυότητας. • Περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά τη διασφάλιση αξιόπιστων και ταχύρρυθμων συστημάτων για την έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας και τη μεταβίβαση των δικαιωμάτων κυριότητας ακίνητης περιουσίας. • Περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά την αύξηση της αποτελεσματικότητας και του δυναμικού του δικαστικού συστήματος και τη μεταρρύθμιση του κώδικα πολιτικής δικονομίας.
<p>ΣΑΧ3: Να λάβει, έως το τέλος του 2016, μέτρα που να διασφαλίζουν τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων και την ακριβή αποτίμηση των εξασφαλίσεων για τη δημιουργία προβλέψεων. Να διευρύνει το φάσμα των διαθέσιμων πληροφοριών για τους πιστωτές ώστε να καταστεί πλήρως λειτουργικό το μητρώο πιστώσεων. (σχετικό με τη ΔΜΑ)</p>	<p>Κάποια πρόοδος:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Κάποια πρόοδος όσον αφορά τη λήψη μέτρων που να διασφαλίζουν τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων και την ακριβή αποτίμηση των εξασφαλίσεων για τη δημιουργία προβλέψεων. • Κάποια πρόοδος όσον αφορά τη διευρύνση του φάσματος των διαθέσιμων πληροφοριών για τους πιστωτές μέσω του μητρώου πιστώσεων.
<p>ΣΑΧ4: Να εξαλείψει τα εμπόδια στις επενδύσεις, ιδίως με την εφαρμογή του σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη, τη συνέχιση του σχεδίου ιδιωτικοποιήσεων και την ενίσχυση των εθνικών ρυθμιστικών αρχών. Να λάβει μέτρα για τη βελτίωση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. (σχετικό με τη ΔΜΑ)</p>	<p>Κάποια πρόοδος:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Κάποια πρόοδος όσον αφορά την εφαρμογή του σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη. • Περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά τη συνέχιση του σχεδίου ιδιωτικοποιήσεων. • Κάποια πρόοδος όσον αφορά την ενίσχυση των εθνικών ρυθμιστικών αρχών. • Περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά την αύξηση της πρόσβασης σε χρηματοδότηση.

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας (συνέχεια)

<p>ΣΑΧ5: Να ενισχύσει την ικανότητα των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης και τη συνδρομή τους στους μακροχρόνια ανέργους· να βελτιώσει την προσέγγιση των μη καταγεγραμμένων ανέργων. Να θεσπίσει νομοθεσία για τη μεταρρύθμιση της νοσοκομειακής περίθαλψης και σημειώσει πρόοδο όσον αφορά την προγραμματισμένη υλοποίηση της καθολικής κάλυψης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. (σχετικό με τη ΔΜΑ)</p>	<p>Περιορισμένη πρόοδος:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά την ενίσχυση της ικανότητας των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης και την παροχή υποστήριξης στους μακροχρόνια ανέργους· και • Κάποια πρόοδος όσον αφορά τη βελτίωση της προσέγγισης των μη καταγεγραμμένων ανέργων. • Περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά τη θέσπιση νομοθεσίας για τη μεταρρύθμιση της νοσοκομειακής περίθαλψης και την πρόοδο σχετικά με την προγραμματισμένη υλοποίηση της καθολικής κάλυψης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης.
<p>* Η συνολική αυτή εκτίμηση της ΣΑΧ1 δεν περιλαμβάνει αξιολόγηση της συμμόρφωσης με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης</p>	

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Πλαίσιο 2.1: Συνεισφορά του προϋπολογισμού της ΕΕ στις διαρθρωτικές αλλαγές στην Κύπρο

Τα συνολικά κονδύλια των Ευρωπαϊκών Διαρθρωτικών και Επενδυτικών Ταμείων (ΕΔΕΤ) στην Κύπρο ανέρχονται σε 874 εκατ. EUR υπό το τρέχον δημοσιονομικό πλαίσιο 2014-2020. Αυτό ισοδυναμεί με περίπου 0,9 % του ΑΕΠ ετησίως (το διάστημα 2014-2017) και 24 % των εθνικών δημοσίων επενδύσεων¹. Έως τις 31 Δεκεμβρίου 2016, περίπου 49 εκατ. EUR, ποσό που αντιπροσωπεύει περίπου 6 % των συνολικών κονδυλίων των ΕΔΕΤ, έχουν ήδη διατεθεί σε συγκεκριμένα έργα. Ωστόσο, εκκρεμεί ακόμη η συγκρότηση χρηματοδοτικών μέσων για τη μεγιστοποίηση της στήριξης των ΕΔΕΤ και τη διευκόλυνση της πρόσβασης σε χρηματοδότηση².

Η χρηματοδότηση που έχει εγκριθεί από τον όμιλο ΕΤΕπ στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΤΣΕ), του προγράμματος «Ορίζοντας 2020», του μηχανισμού «Συνδέοντας την Ευρώπη» και άλλων ταμείων της ΕΕ που τελούν υπό άμεση διαχείριση είναι συμπληρωματική προς τα ΕΔΕΤ. Έως το τέλος του 2016, η Κύπρος είχε υπογράψει συμφωνίες ύψους 5 εκατ. EUR για σχέδια στο πλαίσιο του μηχανισμού «Συνδέοντας την Ευρώπη». Επιπλέον, ο όμιλος ΕΤΕπ ενέκρινε χρηματοδότηση στο πλαίσιο του ΕΤΣΕ που ανέρχεται σε 5 εκατ. EUR, και η οποία αναμένεται να κινητοποιήσει συνολικές επενδύσεις ύψους σχεδόν 14 εκατ. EUR (σύμφωνα με στοιχεία του τέλους του 2016).

Τα ΕΔΕΤ συνέβαλαν στην πρόοδο σε ορισμένες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις το 2015 και το 2016 μέσω εκ των προτέρων αιρεσιμότητων³ και στοχευμένων επενδύσεων. Ως παραδείγματα μπορούν να αναφερθούν η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της καινοτομίας, η προώθηση της ψηφιακής στρατηγικής της Κύπρου, η βελτίωση των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας, η υποστήριξη της μετάβασης προς μια οικονομία χαμηλών εκπομπών άνθρακα, η μείωση της ανεργίας των νέων, η ενθάρρυνση της ενεργού ένταξης και επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές έθεσαν τις βάσεις για την καλύτερη εφαρμογή των προγραμμάτων δημοσίων επενδύσεων γενικά, συμπεριλαμβανομένων όσων χρηματοδοτούνται από εθνικές πηγές και από τα άλλα μέσα της ΕΕ που αναφέρονται ανωτέρω. Η εκπλήρωση των υπόλοιπων εκ των προτέρων αιρεσιμότητων βρίσκεται σε καλό δρόμο. Η στήριξη για διοικητικές μεταρρυθμίσεις παρέχεται μέσω στοχευμένης χρηματοδότησης στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, καθώς και μέσω της παροχής συμβουλών και τεχνικής βοήθειας από την Υπηρεσία Στήριξης Διαρθρωτικών Μεταρρυθμίσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Μόνο μία περιβαλλοντική αιρεσιμότητα για τα στερεά απόβλητα δεν έχει ακόμη εκπληρωθεί, ενώ και η εκπλήρωση της αιρεσιμότητας για το νερό είναι επί του παρόντος υπό αξιολόγηση.

¹ Οι εθνικές δημόσιες επενδύσεις ορίζονται ως ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου + επιχορηγήσεις επενδύσεων + εθνικές δαπάνες για τη γεωργία και την αλιεία

² Η αναγκαία εκ των προτέρων αξιολόγηση με βάση την οποία θα συγκροτηθούν τα κατάλληλα χρηματοδοτικά μέσα αναμένεται να παραδοθεί έως τον Ιούνιο του 2017.

³ Πριν εγκριθούν τα προγράμματα, τα κράτη μέλη υποχρεούνται να συμμορφώνονται με ορισμένες εκ των προτέρων αιρεσιμότητες, που έχουν ως στόχο τη βελτίωση των πλαισίων και των συνθηκών για την πλειονότητα των τομέων των δημοσίων επενδύσεων. Για τα κράτη μέλη που δεν πληρούσαν όλες τις εκ των προτέρων αιρεσιμότητες έως το τέλος του 2016, η Επιτροπή έχει τη δυνατότητα να προτείνει την προσωρινή αναστολή του συνόλου ή μέρους των ενδιάμεσων πληρωμών.

(Συνεχίζεται στην επόμενη σελίδα)

Πλαίσιο (συνέχεια)

Οι συστάσεις ανά χώρα που εστιάζουν στα διαρθρωτικά ζητήματα λήφθηκαν υπόψη κατά τον σχεδιασμό των προγραμμάτων της περιόδου 2014-2020 για τα ταμεία. Ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στα προβλήματα που είχαν εντοπιστεί στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής 2013-2016. Σε αυτά περιλαμβάνεται η ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας (μεταξύ άλλων για τον τομέα των γεωργικών προϊόντων διατροφής και τις επιχειρήσεις υδατοκαλλιέργειας) και η οικονομική μεγέθυνση μέσω της στήριξης της επιχειρηματικότητας και της καινοτομίας. Τα προγράμματα 2014-2020 έχουν επίσης ως στόχο να προωθήσουν την πιο αποτελεσματική δημόσια διοίκηση και να στηρίξουν τη μεταρρύθμιση της Κοινής Αλιευτικής Πολιτικής (ΚΑΛΠ). Όσον αφορά τα κοινωνικά ζητήματα, τα προγράμματα επιδιώκουν να συμβάλουν στη μείωση και την πρόληψη της φτώχειας, να προωθήσουν την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση, να στηρίζουν τις δημόσιες υπηρεσίες απασχόλησης και την απασχόληση, ιδίως την απασχόληση των νέων και να δραστηριοποιήσουν τους μακροχρόνια ανέργους και τις ευπαθείς ομάδες. Μέχρι σήμερα, πάνω από 1 700 νέοι έχουν υποστηριχθεί στο πλαίσιο μέτρων χρηματοδοτούμενων από την Πρωτοβουλία για την απασχόληση των νέων, από τους οποίους 443 ήταν σε απασχόληση, εκπαίδευση και κατάρτιση στο τέλος του 2016.

Επιπλέον των προαναφερθέντων προβλημάτων τα ΕΔΕΤ αντιμετωπίζουν ευρύτερα διαρθρωτικά εμπόδια για την ανάπτυξη και την ανταγωνιστικότητα. Τα ταμεία θα βοηθήσουν την Κύπρο να ικανοποιήσει τα πρότυπα της ΕΕ σε διάφορους τομείς. Στον τομέα της ενέργειας, τα ταμεία θα στηρίζουν τον στόχο της μείωσης της ετήσιας κατανάλωσης πρωτογενούς ενέργειας των δημόσιων κτηρίων κατά 3.000.000 kW. Στον τομέα της ψηφιακής πολιτικής, θα βοηθήσουν την Κύπρο να επιτύχει τον στόχο της να διασφαλίσει ευρυζωνική κάλυψη υψηλής ταχύτητας για το 50% των νοικοκυριών. Τα ταμεία θα στηρίζουν επίσης τον στόχο της αύξησης της επεξεργασίας αποβλήτων και της ανακύκλωσης κατά 50% και θα προωθήσουν τη βελτίωση της επεξεργασίας λυμάτων. Θα στηρίζουν την επίτευξη εξοικονόμησης τουλάχιστον 5% του νερού που χρησιμοποιείται στη γεωργία επενδύοντας σε πιο αποτελεσματικά συστήματα άρδευσης στο 41% της αρδευόμενης γεωργικής γης και θα συμβάλουν στη στήριξη 300 νέων αγροτών για τη δημιουργία βιώσιμων αγροτικών επιχειρήσεων.

Για περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να επισκεφθείτε την ιστοσελίδα:
<https://cohesiondata.ec.europa.eu/countries/CY>

3. ΣΥΝΟΨΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΜΠΕΡΙΣΤΑΤΩΜΕΝΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗΣ ΤΗΣ ΔΜΑ

Η έκθεση του μηχανισμού επαγρύπνησης του 2017 ζήτησε περαιτέρω εμπειριστατωμένη ανάλυση, προκειμένου να παρακολουθείται η πρόοδος όσον αφορά την εξάλειψη των υπερβολικών ανισοροπιών που εντοπίστηκαν κατά τον κύκλο της ΔΜΑ του 2016. Βάσει της εμπειριστατωμένης επισκόπησης της άνοιξης του 2016, οι υπερβολικές μακροοικονομικές ανισοροπίες που διαπιστώθηκαν στην Κύπρο λαμβάνουν τη μορφή μεγάλου ιδιωτικού, δημόσιου και εξωτερικού χρέους. Σοβαρές αδυναμίες διαπιστώθηκαν και στον χρηματοπιστωτικό τομέα, ο οποίος επιβαρύνεται από ένα ποσοστό μη εξυπηρετούμενων δανείων που προσεγγίζει το 50 %. Η ανάλυση εντόπισε επίσης την υποτονική δυναμική ανάπτυξη και τη σχετικά υψηλή ανεργία ως σημαντικά προβλήματα προσαρμογής.

Η παρούσα έκθεση παρέχει εμπειριστατωμένη επισκόπηση του τρόπου με τον οποίο εξελίχθηκαν οι διαπιστωθείσες ανισοροπίες. Ειδικότερα, η εμπειριστατωμένη επισκόπηση βρίσκεται στα ακόλουθα τμήματα: το υπερβολικό δημόσιο χρέος αναλύεται στα τμήματα 4.1.1 και 4.1.2· οι ανισοροπίες του χρηματοπιστωτικού τομέα εξετάζονται στο τμήμα 4.2.1· οι εξελίξεις όσον αφορά το ιδιωτικό χρέος στο τμήμα 4.2.4 και οι εξωτερικές ανισοροπίες στο τμήμα 4.4.1. Οι επενδύσεις αναλύονται στο τμήμα 4.4.2, λόγω των συνδέσεών τους με το χρέος του ιδιωτικού τομέα και την ανάπτυξη.

3.1 Οι ανισοροπίες και η βαρύτητά τους

Η Κύπρος έχει υψηλή αρνητική καθαρή διεθνή επενδυτική θέση (ΚΔΕΘ), ύψους περίπου 118 % του ΑΕΠ, σε συνδυασμό με έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ύψους περίπου 1,6 % του ΑΕΠ κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016. Ακόμη και χωρίς να συμπεριλαμβάνονται οι οντότητες ειδικού σκοπού (ΟΕΣ) με έδρα την Κύπρο ⁽⁷⁾, οι οποίες στρεβλώνουν τη χρεωστική θέση, η ΚΔΕΘ παρέμεινε στο -40 % του ΑΕΠ. Η επίμονη αρνητική θέση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ύψους -1,6 % του ΑΕΠ αντικατοπτρίζει χαμηλή εγχώρια αποταμίευση, και όχι υψηλό επίπεδο επενδύσεων. Αν και ο

τουρισμός, που βρίσκεται σε περίοδο μεγάλης ανάπτυξης, και η υποτίμηση της πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας συνέβαλαν στη μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, αυτό αντισταθμίστηκε εν μέρει από την αύξηση των εισαγωγών και των μεταβιβάσεων εισοδήματος σε μη μόνιμους κατοίκους.

Το δημόσιο χρέος είναι υψηλό και ανήλθε στο 108 % του ΑΕΠ στα τέλη του 2015. Το γεγονός αυτό καθιστά τη χώρα ευάλωτη σε χρηματοπιστωτικούς ή οικονομικούς κλυδωνισμούς, γεγονός που θα μπορούσε να αυξήσει το κόστος χρηματοδότησής της. Ο ρυθμός της προσαρμογής προς τα κάτω εξαρτάται, μεταξύ άλλων, από την ικανότητα των αρχών να εξασφαλίσουν την εφαρμογή υπεύθυνων δημοσιονομικών πολιτικών σε ένα ολόενα και πιο δυσχερές πολιτικό περιβάλλον. Η δημοσιονομική πολιτική μετατρέπεται σε φιλοκυκλική και αναμένεται να οδηγήσει σε επιδείνωση του διαρθρωτικού ισοζυγίου κατά την περίοδο 2017-2018.

Η δανειακή επιβάρυνση του ιδιωτικού τομέα παραμένει μία από τις υψηλότερες στην ΕΕ, πάνω από το 350 % του ΑΕΠ το 2015. Το χρέος του ιδιωτικού τομέα εξακολουθεί να είναι πολύ υψηλό τόσο για τα νοικοκυριά (περίπου 130 %) όσο και για τις μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες (περίπου 230 %). Ακόμη και αν δεν περιλαμβάνονται οι πλειοκτήτριες ΟΕΣ, το χρέος των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων εξακολουθεί να είναι υψηλό, περίπου 150 % του ΑΕΠ. Το γεγονός αυτό περιορίζει την ικανότητα του μη χρηματοπιστωτικού ιδιωτικού τομέα να αυξήσει το σημερινό χαμηλό επίπεδο των επενδύσεων.

Σχεδόν το ήμισυ του χαρτοφυλακίου δανείων του χρηματοπιστωτικού τομέα είναι επί του παρόντος μη εξυπηρετούμενο. Σχεδόν το ήμισυ του χαρτοφυλακίου δανείων του χρηματοπιστωτικού τομέα είναι επί του παρόντος μη εξυπηρετούμενο. Η βαθεία ύφεση προκάλεσε απότομη αύξηση των μη εξυπηρετούμενων δανείων, που τροφοδοτείται από το υψηλό επίπεδο του χρέους και την ασθενή εκτέλεση των συμβάσεων. Το μεγάλο απόθεμα ΜΕΔ εξακολουθεί να δημιουργεί ανησυχίες για τη

(7) Βλέπε τμήμα 1, σ. 77.

χρηματοπιστωτική σταθερότητα, δεδομένου ότι επιβαρύνει την κερδοφορία των τραπεζών και περιορίζει την ικανότητά τους να παράγουν κεφάλαια και να αυξήσουν την προσφορά πιστώσεων.

Η χαμηλή δυνητική ανάπτυξη καθιστά την εξομάλυνση των συσσωρευμένων αποθεμάτων ανισορροπιών ιδιαίτερα προβληματική. Η έκταση των ανισορροπιών δείχνει ότι η εν λόγω διαδικασία προσαρμογής θα χρειαστεί χρόνια συνεχούς οικονομικής ανάπτυξης. Ωστόσο, οι συντελεστές ώθησης του δυναμικού ανάπτυξης της Κύπρου είναι επί του παρόντος σε χαμηλά επίπεδα, κυρίως λόγω του μικρού αριθμού επενδύσεων και της υποτονικής ανάπτυξης της παραγωγικότητας.

Η αγορά κατοικίας που είναι σε ύφεση απέτρεψε την πώληση περιουσιακών στοιχείων και, ως εκ τούτου, επιβραδύνει τη μείωση του χρέους και παρέχει κίνητρα για στρατηγική αθέτηση υποχρεώσεων. Σε ένα μεγάλο μέρος των δανείων χρησιμοποιούνται ακίνητα ως εξασφαλίσεις. Ωστόσο, η διάθεση στοιχείων του ενεργητικού, και συγκεκριμένα η πώληση περιουσιακών στοιχείων, εξακολουθεί να μην είναι ελκυστική λόγω της μείωσης των τιμών των κατοικιών. Επιπλέον, οι δυσκολίες σχετικά με την έκδοση ή τη μεταβίβαση των τίτλων ιδιοκτησίας αποθαρρύνουν τη ζήτηση για κατοικίες και επιδεινώνουν τη ρευστότητα των αγορών ακινήτων.

3.2 Εξέλιξη, προοπτικές και πολιτικές απαντήσεις

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών βελτιώθηκε, χάρη στη σημαντική υποτίμηση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών βελτιώθηκε από -4,3 % το 2014 σε -1,6 % του ΑΕΠ κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016. Οι τουριστικές εξαγωγές επωφεληθήκαν από τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις αλλά και από εξωτερικούς παράγοντες, όπως οι γεωπολιτικές εντάσεις και τα προβλήματα ασφάλειας σε ανταγωνιστικούς τουριστικούς προορισμούς. Ένα σχεδόν ισοσκελισμένο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών και ένα εμπορικό ισοζύγιο της τάξης του 10 % θα επιτρέψει στην Κύπρο να μειώσει την ΚΔΕΘ στο όριο της ΔΜΑ, ήτοι -35 % του ΑΕΠ μέχρι το 2026.

Η ΚΔΕΘ βελτιώνεται, παράλληλα με μια μείωση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών. Η ΚΔΕΘ προσαρμόστηκε από το κατώτατο σημείο του -147 % του ΑΕΠ το 2014 σε -118 % του ΑΕΠ κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016, κυρίως λόγω των αποτελεσμάτων αποτίμησης. Οι χρηματοπιστωτικές υποχρεώσεις των ΟΕΣ εξακολουθούν να επιβαρύνουν την ΚΔΕΘ και οι εξωτερικές υποχρεώσεις των τραπεζών παραμένουν υψηλές. Το γεγονός αυτό εκθέτει τον χρηματοπιστωτικό τομέα και την οικονομία σε κινδύνους μεταβλητότητας σε περιπτώσεις μεταβολών της εμπιστοσύνης των επενδυτών και των καταθετών.

Το δημόσιο χρέος αναμένεται να μειωθεί στο 83 % του ΑΕΠ μέχρι το 2027, αλλά οι πρόσφατες αλλαγές στη δημοσιονομική πολιτική επιβράδυναν τον ρυθμό της μείωσης του δημοσίου χρέους. Οι μακροπρόθεσμοι κίνδυνοι είναι περιορισμένοι, κυρίως λόγω των ευνοϊκών προβλέψεων του κόστους της γήρανσης του πληθυσμού. Ωστόσο, καθώς η οικονομία ανακάμπτει, η δημοσιονομική πολιτική καθίσταται όλο και πιο φιλοκυκλική, συρρικνώνοντας τη φορολογική βάση και μειώνοντας τα περιθώρια για δαπάνες που ευνοούν την ανάπτυξη αντί για επενδύσεις. Οι χειμερινές προβλέψεις της Επιτροπής του 2017 προβλέπουν επιδείνωση της διαρθρωτικής δημοσιονομικής θέσης μεσοπρόθεσμα. Θα χρειαζόταν μια σωρευτική βελτίωση του διαρθρωτικού πρωτογενούς πλεονάσματος ύψους 1,7 % του ΑΕΠ για πέντε έτη (από το 2019 έως το 2023) για να φθάσει η Κύπρος την τιμή αναφοράς για το χρέος του 60 % του ΑΕΠ μέχρι το 2031.

Η περαιτέρω μείωση του δημοσίου χρέους εξαρτάται από την εξασφάλιση υπεύθυνου προσανατολισμού της δημοσιονομικής πολιτικής. Η χρηστή δημοσιονομική πολιτική, περιλαμβανομένης της μείωσης του μισθολογικού κόστους του δημόσιου τομέα και της μεταρρύθμισης της δημόσιας διοίκησης και της τοπικής αυτοδιοίκησης εξακολουθεί να αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη διασφάλιση της μακροπρόθεσμης διατηρησιμότητας των δημοσίων οικονομικών. Οι δημόσιες δαπάνες θα μπορούσαν επίσης να στηρίξουν καλύτερα τη δυνητική ανάπτυξη τη μεταστροφή προς πιο παραγωγικότητα, συμπεριλαμβανομένων των

επενδύσεων σε E&A, με δημοσιονομικά ουδέτερο τρόπο.

Η απομόγλευση του ιδιωτικού τομέα απέκτησε αυξημένη δυναμική το 2016, παρά την περιορισμένη χρήση των νέων εργαλείων αφερεγγυότητας. Τα νοικοκυριά και οι μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες μείωσαν τα δάνεια τους από τις εγχώριες τράπεζες κατά 14 ε.μ. του ΑΕΠ τον Σεπτέμβριο του 2016 σε σύγκριση με τον Σεπτέμβριο του 2015. Η μείωση του χρέους υποστηρίχθηκε από την οικονομική ανάκαμψη και από προσαρμογές λόγω των αποτελεσμάτων αποτίμησης (δηλ. διαγραφή χρέους και ανταλλαγές χρέους με περιουσιακά στοιχεία) και όχι από πραγματικές αποπληρωμές δανείων. Το νέο πλαίσιο αφερεγγυότητας έχει χρησιμοποιηθεί ελάχιστα μόνο μέχρι σήμερα, λόγω εμποδίων για την αποτελεσματική του εφαρμογή (ανεπαρκείς δικονομικοί κανόνες, περιορισμοί στην ικανότητα, νομοθετικά εμπόδια) και ανεπαρκειών του δικαστικού συστήματος.

Οι συνεχιζόμενες προσπάθειες για την αναδιάρθρωση δανείων έχουν συμβάλει στην έναρξη της μείωσης των ΜΕΔ. Οι τράπεζες έχουν εντείνει τις προσπάθειές τους για αναδιάρθρωση, επιτυγχάνοντας θετικά αποτελέσματα στις επιδόσεις των αναδιարθρωμένων δανείων. Σε απόλυτους όρους, το ποσοστό έχει συρρικνωθεί περίπου κατά 2,5 δις. EUR από τα τέλη του 2015. Ωστόσο, το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων σε σχέση με τα ακαθάριστα δάνεια παραμένει σταθερό σε επίπεδα λίγο κάτω από το 50 % από το 2014, λόγω της αντίστοιχης μείωσης των ακαθάριστων δανείων. Αυτή η σταθερότητα οφείλεται επίσης σε αποτέλεσμα κανονιστικής υστέρησης, δεδομένου ότι η αναδιάρθρωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων πρέπει να συμμορφώνεται πλήρως με τους όρους αποπληρωμής για τουλάχιστον ένα έτος πριν χαρακτηριστούν ως «εξυπηρετούμενα δάνεια».

Τα μέτρα πολιτικής είχαν περιορισμένη αποτελεσματικότητα όσον αφορά την ουσιαστική μείωση των επιπέδων χρέους και των ποσοστών των ΜΕΔ. Η αδυναμία εκτέλεσης των συμβάσεων παρέχει κίνητρα για βραδεία αποπληρωμή του χρέους, γεγονός το οποίο εξακολουθεί να παρακαλύπει την απομόγλευση του ιδιωτικού τομέα. Η αποτελεσματικότητα των μέτρων πολιτικής που έχουν ληφθεί μέχρι σήμερα

εξακολουθεί να είναι περιορισμένη. Η αδυναμία εκτέλεσης των συμβάσεων απορρέει από ανεπάρκειες του δικαστικού συστήματος, τα εμπόδια όσον αφορά την εφαρμογή των πλαισίων για τις εκποιήσεις και την αφερεγγυότητα και εναπομείναντα κενά πληροφόρησης σχετικά με τους δανειολήπτες. Ελάχιστη πρόοδος σημειώθηκε όσον αφορά την αντιμετώπιση των σημαντικών αδυναμιών του συστήματος έκδοσης και μεταβίβασης τίτλων ιδιοκτησίας.

Μια βασική πρόκληση είναι να αποφευχθεί η συσσώρευση νέων ανισορροπιών του χρηματοπιστωτικού τομέα βραχυπρόθεσμα. Η κερδοφορία των τραπεζών αναμένεται να συνεχίσει να αντιμετωπίζει προβλήματα λόγω των αναγκών για προβλέψεις για κινδύνους και απομειώσεις αξίας, καθώς και λόγω του μικρού μεγέθους της ομάδας των επιλέξιμων δανειοληπτών. Τα αποθέματα ρευστότητας εξακολουθούν να αυξάνονται, δεδομένου ότι οι τράπεζες περιορίζουν τις νέες πιστώσεις στην οικονομία. Οι χαμηλές αποδόσεις των επενδύσεων σε συνδυασμό με την άφθονη ρευστότητα ενδέχεται να οδηγήσουν σε αύξηση της ανάληψης κινδύνων. Επιπλέον, οι τράπεζες καταφεύγουν όλο και περισσότερο σε συμφωνίες ανταλλαγής χρέους με περιουσιακά στοιχεία. Επομένως, οι τράπεζες επιδίδονται σε μια άσκηση ισορροπίας, προσπαθώντας να μεγιστοποιήσουν τις εισπράξεις από τα περιουσιακά στοιχεία, περιορίζοντας παράλληλα την αύξηση της προσφοράς στέγης, δεδομένου ότι το τελευταίο θα μπορούσε να ασκήσει πίεση για τη μείωση των τιμών των κατοικιών και της αξίας των εξασφαλίσεων. Επιπλέον, έχει αναγνωριστεί ότι απαιτούνται περισσότερα μέτρα για να ευθυγραμμιστεί η ρύθμιση και η εποπτεία των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, συμπεριλαμβανομένων των συνταξιοδοτικών και ασφαλιστικών εταιρειών, με τις βέλτιστες διεθνείς πρακτικές, εξασφαλίζοντας περαιτέρω κατ' αυτόν τον τρόπο τη διαφύλαξη της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας.

Έχουν εμφανιστεί σημεία σταθεροποίησης στην αγορά στέγης, ωστόσο οι εναπομένουσες ανεπάρκειες επιβραδύνουν τη διαδικασία απομόγλευσης. Η στεγαστική αγορά εξακολουθεί να είναι εύθραυστη. Εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές εκκρεμότητες και καθυστερήσεις όσον αφορά την έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας και σοβαρά εμπόδια στη μεταβίβαση τίτλων ιδιοκτησίας ακινήτων από τους πωλητές στους τελικούς

αγοραστές. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τις πιέσεις απομόχλευσης προς τα νοικοκυριά και τις μάλλον υποτονικές προοπτικές του εισοδήματος από την εργασία, επηρεάζουν δυσμενώς τη ζήτηση στέγης. Οι λύσεις αναδιάρθρωσης που βασίζονται σε συμφωνίες ανταλλαγής χρέους με περιουσιακά στοιχεία, που περιλαμβάνουν την απόκτηση και την πώληση ακινήτων που έχουν ενεχυριαστεί ως εξασφάλιση, μπορούν να ενισχύσουν την προσφορά κατοικιών προς πώληση μεσοπρόθεσμα και να επιβραδύνουν την ανάκαμψη των τιμών των κατοικιών.

Η παραγωγικότητα της εργασίας και η δυναμική ανάπτυξη παραμένουν χαμηλές, επιβραδύνοντας την εξομάλυνση των μακροοικονομικών ανισορροπιών. Το σύνολο των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου, που ανέρχεται σε 13 % του ΑΕΠ, είναι μεταξύ των χαμηλότερων στην ΕΕ και η παραγωγικότητα σε γενικές γραμμές παραμένει στάσιμη από το 2008. Μεσοπρόθεσμα, οι αναδυόμενες ανοδικές πιέσεις του κόστους θα μπορούσαν να διαβρώσουν την ανταγωνιστικότητα, εάν δεν βελτιωθεί η παραγωγικότητα. Ο χαμηλός δυναμισμός των επιχειρήσεων επιβαρύνει την παραγωγικότητα και η αναντιστοιχία δεξιοτήτων στην αγορά εργασίας εξακολουθεί σε μεγάλο βαθμό να μην αντιμετωπίζεται. Κατά συνέπεια, οι εκτιμήσεις για τη δυναμική ανάπτυξη για την Κύπρο παραμένουν υποτονικές. Αυτό παρεμποδίζει την προσαρμογή των ισολογισμών στους περισσότερους τομείς της οικονομίας.

Οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις για τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος εφαρμόζονται με αργό ρυθμό. Το σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη αποσκοπεί στη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, την αντιμετώπιση της έλλειψης εναλλακτικών πηγών χρηματοδότησης και την τόνωση των επενδύσεων και της απασχόλησης σε βασικούς τομείς της οικονομίας, συμπεριλαμβανομένου του τουρισμού και ναυτιλίας. Επιπλέον, η κυβέρνηση προτίθεται να ελαφρύνει τον κανονιστικό φόρτο, καθιστώντας τις σημερινές διαδικασίες αποτελεσματικότερες, αναπτύσσοντας τις ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες και βελτιώνοντας την ποιότητα της νομοθεσίας. Ωστόσο, το σχέδιο ιδιωτικοποίησης που έχει θεσπιστεί για την προσέλκυση επενδύσεων και την προώθηση της αποτελεσματικότητας στον τομέα των υπηρεσιών κοινής ωφέλειας έχει σε μεγάλο βαθμό τεθεί σε αναμονή.

3.3 Συνολική αξιολόγηση

Η Κύπρος εξακολουθεί να αντιμετωπίζει σημαντικές προκλήσεις, με τη μορφή των πολύ υψηλών ΜΕΔ που επιβαρύνουν τον χρηματοπιστωτικό τομέα, σε συνδυασμό με υψηλό ιδιωτικό, δημόσιο και εξωτερικό χρέος. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών παραμένει αρνητικό, γεγονός που δεν συνηγορεί υπέρ μιας βιώσιμης διόρθωσης της ΚΔΕΘ. Το δημόσιο χρέος είναι σε καθοδική πορεία, παρότι τα μέτρα δημοσιονομικής χαλάρωσης ενδέχεται να επιβραδύνουν τη μείωση του χρέους σε ένα πλαίσιο χαμηλής δυναμικής ανάπτυξης και πληθωρισμού. Το χρέος του ιδιωτικού τομέα και το μερίδιο του ιδιωτικού τομέα σε ΜΕΔ εξακολουθούν να είναι υψηλά. Η απότομη αύξηση των ΜΕΔ παρέλυσε την προσφορά πιστώσεων και έχει δυσμενείς συνέπειες για τις επενδυτικές και βλάπτει το αναπτυξιακό δυναμικό της οικονομίας. Η συνολική αποταμίευση αυξήθηκε ελαφρά το 2015, αλλά παραμένει ανεπαρκής για να βελτιώσει την ισορροπία μεταξύ αποταμιεύσεων και επενδύσεων. Συνολικά, τα χαμηλά επίπεδα αποταμίευσης και η χαμηλή δυναμική ανάπτυξη καθιστούν αρκετά δύσκολη τη διαδικασία απομόχλευσης.

Η επιτυχής υλοποίηση των μέτρων πολιτικής για την αντιμετώπιση των μακροοικονομικών ανισορροπιών εξακολουθεί να αποτελεί πρόκληση. Τα μέτρα που έχουν ληφθεί για τη μείωση του ποσοστού των ΜΕΔ, όπως το αναθεωρημένο πλαίσιο αφερεγγυότητας και το ενισχυμένο εποπτικό και ρυθμιστικό πλαίσιο, αντιμετωπίζουν εμπόδια για την αποτελεσματική εφαρμογή τους. Άλλες μεταρρυθμίσεις που αφορούν τη δημόσια διοίκηση, τη δικαιοσύνη, τους τίτλους ιδιοκτησίας και το σχέδιο ιδιωτικοποίησης έχουν χάσει τη δυναμική τους, ενώ οι βελτιώσεις στο επιχειρηματικό περιβάλλον υλοποιούνται με πολύ αργούς ρυθμούς.

Πίνακας 3.1: Μήτρα αξιολόγησης ΔΜΑ για την Κύπρο

Η παρούσα μήτρα αξιολόγησης ΔΜΑ συνοψίζει τα κύρια ευρήματα της εμπεριστατωμένης επισκόπησης που περιλαμβάνεται στη έκθεση χώρας. Επικεντρώνεται στις ανισορροπίες και τα ζητήματα προσαρμογής που σχετίζονται με την ΔΜΑ.			
	Βαρύτητα του προβλήματος	Εξέλιξη και προοπτικές	Απάντηση πολιτικής
<i>Ανισορροπίες (μη βιώσιμες τάσεις, ευπάθειες και συναφείς κίνδυνοι)</i>			
Εξωτερικό ισοζύγιο	<p>Η ΚΔΕΘ ανερχόταν σε -118 % του ΑΕΠ το τρίτο τρίμηνο του 2016. Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ανερχόταν σε -1,6 % του ΑΕΠ το 2016, που υπολειπόταν αυτού που απαιτείται για ταχεία εξωτερική επανεξισορρόπηση.</p> <p>Υπάρχει σημαντική πραγματική υποτίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας ύψους -6,2 % σε διάστημα τριών ετών 6,5 % σε ετήσια βάση, πέραν του κατώτατου ορίου της ΔΜΑ που είναι του 5 %. Η Κύπρος συνεχίζει να χάνει μερίδια αγοράς των εξαγωγών.</p>	<p>Η ΚΔΕΘ προσαρμόστηκε από το κατώτατο επίπεδο του -147 % του ΑΕΠ το 2014 σε περίπου -118 % του ΑΕΠ το 2016. Αυτό οφείλεται κυρίως σε αποτελέσματα αποτίμησης και τη βελτίωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, υποστηριζόμενη από τη μεγάλη ανάπτυξη των εξαγωγών τουρισμού.</p> <p>Η πραγματική υποτίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας, που συνέβαλε στη βελτίωση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, είναι παραπροϊόν του χαμηλότερου κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και του αρνητικού πληθωρισμού (βλ. τμήμα 1.1).</p>	<p>Οι εξαγωγές τουρισμού έχουν τονωθεί από τις διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που έχουν ως στόχο την επέκταση της τουριστικής περιόδου και τη βελτίωση των αεροπορικών συνδέσεων, αλλά δεν υπάρχει ανάλογη πρόοδος σε άλλους τομείς.</p> <p>Η αύξηση της ανταγωνιστικότητας των τιμών αποτέλεσε κείμενο παράγοντα στις εξελίξεις του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών στην Κύπρο. Αυτό τονίζει τη σημασία που έχει η μεγαλύτερη παραγωγικότητα και η αύξηση της μη τιμολογιακής ανταγωνιστικότητας, καθώς και η συγκράτηση του πληθωρισμού (βλ. τμήμα 4.4).</p>
Ιδιωτικό χρέος	<p>Το χρέος του μη χρηματοπιστωτικού ιδιωτικού τομέα στην Κύπρο αυξήθηκε σε πάνω από 350 % του ΑΕΠ, που είναι από τα υψηλότερα στην ΕΕ (βλ. τμήμα 1).</p> <p>Ένα μεγάλο ποσοστό των χρεών είναι μη εξυπηρετούμενο λόγω των αδυναμιών στην εκτέλεση των συμβάσεων, της χαμηλής αύξησης του ονομαστικού εισοδήματος και της υψηλής ανεργίας.</p>	<p>Το χρέος των νοικοκυριών μειώθηκε από 131 % του ΑΕΠ το 2014 σε 129 % του ΑΕΠ in 2015, ενώ για τις μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες (εξαιρουμένων των πλειοκτητριών οντοτήτων ειδικού σκοπού) το ποσοστό παρέμεινε σε περίπου 149 %.</p> <p>Η χρήση του νέου πλαισίου αφερεγγυότητας ήταν πολύ περιορισμένη, ενώ οι συμπιεσμένες τιμές των ακινήτων καθιστούν την διάθεση περιουσιακών στοιχείων λιγότερο ελκυστική ως μέσο μείωσης του χρέους (βλ. τμήμα 4.2)</p>	<p>Οι ανταλλαγές χρέους με περιουσιακά στοιχεία χρησιμοποιήθηκαν ως εργαλείο απομύχλευσης, αλλά οι ελλείψεις στην υπηρεσία αφερεγγυότητας και στο δικαστικό σύστημα περιορίζουν την αποτελεσματικότητα των νέων εργαλείων αφερεγγυότητας.</p> <p>Οι μεταρρυθμίσεις των κανονισμών για το κτηματολόγιο με σκοπό την ενίσχυση του καθορισμού των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας έχουν καθυστερήσει (βλ. τμήμα 4.2).</p> <p>Θεσπίζονται νέοι δικονομικοί κανόνες για την αφερεγγυότητα. Έχουν προταθεί τροποποιήσεις της πολιτικής δικονομίας για τη βελτίωση της επιβολής των συμβάσεων και των αποφάσεων των δικαστηρίων (βλ. τμήμα 4.6).</p>
Δημόσιο χρέος	<p>Το χρέος της γενικής κυβέρνησης ανερχόταν σε 108 % του ΑΕΠ το 2015, εκθέτοντας την Κύπρο σε μεταβολές των χρηματοπιστωτικών ή των οικονομικών συνθηκών που θα μπορούσαν να αυξήσουν το κόστος της χρηματοδότησης (βλ. τμήμα 1).</p>	<p>Ο δείκτης του χρέους προς το ΑΕΠ προβλέπεται ότι θα μειωθεί με βραδύτερο ρυθμό από αυτόν που αναμενόταν κατά το πρόγραμμα μακροοικονομικής προσαρμογής.</p> <p>Οι πιστοληπτικές αξιολογήσεις του δημόσιου χρέους της Κύπρου έχουν βελτιωθεί σημαντικά από τα μέσα του 2013, αλλά παραμένουν κάτω της κατηγορίας «investment grade» (βλ. τμήμα 4.1).</p>	<p>Η δημοσιονομική χαλάρωση και η καθυστέρηση στην εφαρμογή δημοσιονομικών-διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων συνέβαλαν στην επιβράδυνση της προσαρμογής (βλ. τμήματα 4.1 και 4.6).</p> <p>Η κατάργηση του φόρου ακίνητης περιουσίας σε εθνικό επίπεδο μειώνει πολύ το φάσμα των φορολογικών μέσων και αυξάνει το βάρος των μορφών φορολογίας που είναι λιγότερο φιλικές προς την ανάπτυξη.</p> <p>Οι υψηλές τρέχουσες δαπάνες μπορεί να παραγκωνίσουν τις δημόσιες επενδύσεις (βλ. τμήμα 4.1).</p>

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

Πίνακας (συνέχεια)

Χρηματοπιστωτικός τομέας	<p>Τα ΜΕΔ στον κυπριακό τραπεζικό τομέα περιλαμβάνουν περίπου 50 % του συνόλου των δανείων, ποσοστό που είναι από τα υψηλότερα στη ζώνη του ευρώ.</p> <p>Οι συμπίεσμένες τιμές των κατοικιών επηρεάζουν ένα μεγάλο ποσοστό των δανείων, τα οποία έχουν ακίνητα ως εξασφαλίσεις.</p> <p>Η χαμηλή κερδοφορία των τραπεζών αποτελεί πρόβλημα για την ικανότητά τους να εξασφαλίσουν επαρκή κεφαλαιοποίηση μακροπρόθεσμα.</p>	<p>Το ποσοστό των ΜΕΔ ήταν ουσιαστικά σταθερό σε περίπου 48 % των ακαθάριστων δανείων μεταξύ 2014 και 2016. Τα ΜΕΔ μειώθηκαν μόνο από 57 % σε 56 % των δανείων προς μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες κατά την ίδια περίοδο, ενώ για τα δάνεια των νοικοκυριών το ποσοστό των ΜΕΔ αυξήθηκε από 52 % σε 55 %.</p> <p>Το υψηλό επίπεδο εξασφαλισμένων δανείων δημιουργεί προβλήματα όσον αφορά την αντίληψη του πιστωτικού κινδύνου. Οι σχετικές ήπιες εκτιμήσεις των αναμενόμενων ζημιών από εξασφαλισμένα δάνεια έχουν διατηρήσει τις προβλέψεις σε επίπεδα χαμηλότερα από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ (βλ. τμήμα 1).</p> <p>Η ικανότητα δημιουργίας περαιτέρω κεφαλαιακών αποθεμάτων εξακολουθεί να παρεμποδίζεται από τη χαμηλή κερδοφορία και τα υψηλά ΜΕΔ. Η ροή πιστώσεων προς την οικονομία εξακολουθεί να είναι περιορισμένη (βλ. τμήμα 4.2).</p>	<p>Περισσότερες πληροφορίες διατίθενται στους πιστωτές μέσω του πιστωτικού μητρώου και του μητρώου εταιρειών, αλλά η ποιότητα και το εύρος των διαθέσιμων πληροφοριών μπορεί να βελτιωθεί.</p> <p>Έχουν τεθεί στόχοι για την αναδιάρθρωση δανείων και για τη διαχείριση των αρχικών υπερμεριών και επικαιροποιούνται τακτικά, αλλά δεν πληρούνται πλήρως.</p> <p>Παρά την αυξημένη ικανότητα, υπάρχουν ακόμη εμπόδια για την εφαρμογή του μεταρρυθμιμένου πλαισίου εκποιήσεων.</p> <p>Έχει θεσπιστεί νομοθεσία που επιτρέπει την πώληση των ΜΕΔ αλλά δεν έχει οδηγήσει σε καμία σχετική πράξη, ιδίως λόγω των δυσμενών συνθηκών.</p> <p>Έχουν ενισχυθεί οι απαιτήσεις προβλέψεων αλλά οι προβλέψεις παραμένουν κάτω από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ (βλ. τμήμα 4.2).</p>
<i>Ζητήματα προσαρμογής</i>			
Δυνητική ανάπτυξη	<p>Η δυνητική ανάπτυξη εκτιμάται σε περίπου 0 % , ενώ ο πληθωρισμός είναι επίσης χαμηλός. Η χαμηλή αύξηση του ονομαστικού εισοδήματος εμποδίζει την ανάκαμψη της απομόχλευσης (βλ. τμήμα 1).</p>	<p>Οι χαμηλές επενδύσεις και τα σταθερά επίπεδα παραγωγικότητας περιορίζουν τη δυνητική ανάπτυξη. Ο δείκτης επενδύσεων προς το ΑΕΠ, ύψους 13 % , εξακολουθεί να είναι ένας από τους χαμηλότερους στην ΕΕ (βλ. τμήμα 1).</p>	<p>Έχει θεσπιστεί σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη με σκοπό τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος και τη συμβολή στην ανάπτυξη βασικών τομέων της οικονομίας, αλλά η υλοποίηση είναι βραδεία (βλ. τμήμα 4.4).</p> <p>Η εφαρμογή του σχεδίου ιδιωτικοποίησης έχει ανασταλεί σε μεγάλο βαθμό (βλ. τμήμα 4.6).</p>
Ανεργία	<p>Η ανεργία ήταν υψηλή, περίπου 13 % στο τέλος του 2016. Η μακροχρόνια ανεργία και η ανεργία των νέων ήταν επίσης υψηλές, 6 % και 30 % αντιστοίχως.</p>	<p>Η ανεργία μειώθηκε αλλά παραμένει υψηλή. Η ικανότητα των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης να παρέχουν υπηρεσίες στους ανέργους, να προσεγγίσουν τους ΕΕΑΚ, και να συμβάλλουν στη μείωση της εξάρτησης από την κοινωνική πρόνοια παραμένει ανεπαρκής. Η συμμετοχή στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση παραμένει περιορισμένη και υπάρχουν διαρκώς περισσότερες ενδείξεις αναντιστοιχίας δεξιοτήτων στην οικονομία (βλ. τμήμα 4.3).</p>	<p>Η μεταρρύθμιση των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης έχει καθυστερήσει και ο αντίκτυπος των εφαρμοζομένων ΕΠΑΕ δεν έχει ακόμη αξιολογηθεί.</p> <p>Λαμβάνονται μέτρα για την ενίσχυση της επαγγελματικής κατάρτισης και της ποιότητας της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά η εφαρμογή τους είναι βραδεία (βλ. τμήμα 4.3).</p>
Συμπεράσματα από τη ανάλυση της εμπειριστατωμένης επισκόπησης			
<ul style="list-style-type: none"> • Η Κύπρος αντιμετωπίζει υπερβολικές ανισορροπίες με τη μορφή ενός ασθενούς χρηματοπιστωτικού τομέα και μεγάλου όγκου ιδιωτικού, δημόσιου και εξωτερικού χρέους. Το πολύ υψηλό ποσοστό ΜΕΔ στο εγχώριο τραπεζικό σύστημα έχει δυσμενείς επιπτώσεις για την κερδοφορία των τραπεζών και περιορίζει την παροχή νέων πιστώσεων στην οικονομία. Οι χαμηλές πιστώσεις και το υψηλό ιδιωτικό χρέος προκαλούν ύφεση στις εγχώριες επενδύσεις, περιορίζουν το αναπτυξιακό δυναμικό και διατηρούν την ανεργία σε σχετικά υψηλά επίπεδα. • Παρά τη σημαντική αναδιάρθρωση του τραπεζικού τομέα και τις βελτιωμένες κεφαλαιακές θέσεις, το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων ως ποσοστό του ΑΕΠ παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα και δεν δείχνει σαφή πτωτική τάση. Οι αδυναμίες στην εκτέλεση των συμβάσεων, οι ανεπάρκειες του δικαστικού συστήματος, τα εμπόδια στην εφαρμογή της νομοθεσίας περί αφερεγγυότητας και εκποιήσεων και οι ελλιπείς πληροφορίες για τους δανειολήπτες δυσχεραίνουν την απομόχλευση του ιδιωτικού τομέα και τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Οι καθυστερήσεις στη μεταρρύθμιση του συστήματος έκδοσης και μεταβίβασης των τίτλων ιδιοκτησίας επηρεάζουν αρνητικά την αγορά ακινήτων. Η ακόμη ελλειμματική θέση του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών συνπάγεται ότι η μεγάλη αρνητική ΚΔΕΘ δεν έχει ακόμη τεθεί υπό διόρθωση. Η σημαντική διαδικασία απομόχλευσης έχει επηρεάσει τη δυνητική ανάπτυξη και την ανεργία. Μια μείωση των κρατικών εξοικονομήσεων ενδέχεται να επιβραδύνει τη μείωση του δημόσιου χρέους. • Έχουν ληφθεί μέτρα με στόχο να αυξηθεί η αναδιάρθρωση των δανείων, να εφαρμοστούν τα πλαίσια εκποιήσεων και αφερεγγυότητας, να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος, και να καταστεί δυνατή η πώληση δανείων. Ωστόσο, απαιτούνται ακόμα προσπάθειες για να εξαιρεθούν τα εμπόδια στα πλαίσια εκποιήσεων και αφερεγγυότητας, να βελτιωθεί η εκτέλεση των συμβάσεων, να εξασφαλιστεί ο σαφής προσδιορισμός των δικαιωμάτων ιδιοκτησίας, και να βοηθηθούν οι τράπεζες ώστε να ξαναρχίσουν μια υγιή ροή πιστώσεων προς την οικονομία. Η διασφάλιση της δημοσιονομικής πειθαρχίας έχει επίσης καιρία σημασία για τη μείωση του χρέους. Απαιτείται επίσης η λήψη μέτρων για την αύξηση της δυνητικής ανάπτυξης, μεταξύ άλλων με τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, την αύξηση των επενδύσεων που αυξάνουν την παραγωγικότητα και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της δημόσιας διοίκησης. <p>(*) Η πρώτη στήλη συνοψίζει ζητήματα με ιδιαίτερη βαρύτητα με σκοπό να παρουσιαστεί η τάση μεγέθους του επιπέδου των ανισορροπιών. Η δεύτερη στήλη αναφέρει ευρήματα που αφορούν την εξέλιξη και τις προοπτικές των ανισορροπιών. Η τρίτη στήλη αναφέρει πρόσφατα και προβλεπόμενα σχετικά μέτρα. Αναφέρονται ευρήματα για κάθε πηγή ανισορροπίας και κάθε ζήτημα προσαρμογής. Οι τρεις τελικές παράγραφοι της μίτρας συνοψίζουν τις γενικές προκλήσεις, με βάση τη βαρύτητά τους, τις εξελίξεις και προοπτικές τους και την απάντηση πολιτικής.</p>			

4. ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ

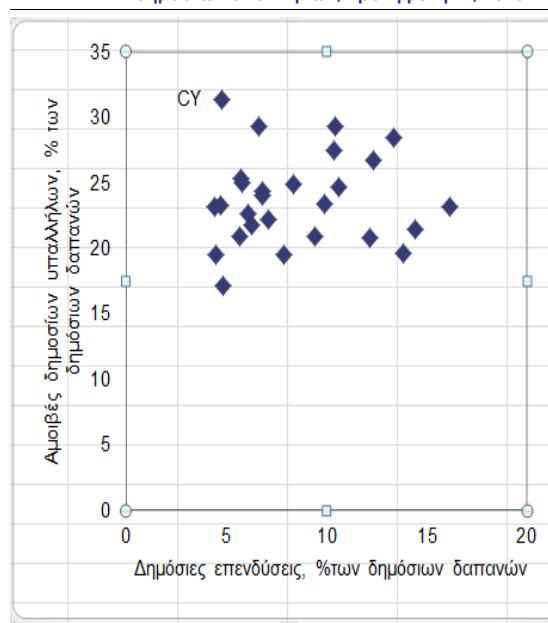
4.1. ΔΗΜΟΣΙΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΚΑΙ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

4.1.1. ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ * (8)

Οι χαμηλές δημόσιες επενδύσεις, ιδίως στην E&A και στις υποδομές, εξακολουθούν να αποτελούν τροχοπέδη για τη δυναμική ανάπτυξη. Οι δημόσιες επενδύσεις στην Κύπρο ήταν μεταξύ των χαμηλότερων στην ΕΕ το 2016, μια σαφής επιδείνωση σε σύγκριση με τις προηγούμενες επιδόσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014α). Οι δημόσιες δαπάνες για E&A (0,4 % του ΑΕΠ) εξακολουθούν να είναι από τις χαμηλότερες στην ΕΕ. Το χαμηλό επίπεδο των επενδύσεων έχει περιορίσει την πρόοδο όσον αφορά την ποιότητα και τη βιωσιμότητα της παροχής βασικών δημόσιων υπηρεσιών, όπως η διαχείριση των αποβλήτων και του ύδατος και οι δημόσιες συγκοινωνίες (βλ. τμήμα 4.5). Ομοίως, το χαμηλό ύψος των δημόσιων δαπανών για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ενδέχεται να έχει συμβάλει στα χαμηλότερα από τον μέσο όρο της ΕΕ αποτελέσματα επιδόσεων του συστήματος υγείας (βλ. τμήμα 4.3).

(8) Ο αστερίσκος υποδηλώνει ότι η ανάλυση που παρουσιάζεται στο παρόν τμήμα συμβάλλει στην εμπειριστατωμένη επισκόπηση στο πλαίσιο της ΔΜΑ (βλ. τμήμα 3 για μια συνολική σύνοψη των κυρίων ευρημάτων).

Διάγραμμα 4.1.1: Δημόσιες επενδύσεις και αμοιβές δημοσίων υπαλλήλων, κράτη μέλη ΕΕ, 2015

Πηγή: Eurostat.

Οι αμοιβές των δημοσίων υπαλλήλων αντιπροσωπεύουν μεγάλο μερίδιο των δημοσίων δαπανών. Οι δημόσιες δαπάνες (9) μειώθηκαν σταδιακά από 42,1 % του ΑΕΠ το 2011 σε 38,3 % του ΑΕΠ το 2016. Ταυτόχρονα, το εισόδημα εξαρτημένης εργασίας μειώθηκε από 14,6 % του ΑΕΠ το 2011 σε 12,4 % το 2016. Μολονότι οι δημόσιες δαπάνες στην Κύπρο είναι κάτω του μέσου όρου της ΕΕ, το εισόδημα εξαρτημένης εργασίας αποτελεί σημαντική συνιστώσα των δαπανών. Η Κύπρος είναι το κράτος μέλος με τη μεγαλύτερη αναλογία αμοιβών των εργαζομένων του δημόσιου τομέα σε σχέση με τις συνολικές δημόσιες δαπάνες (βλ. Διάγραμμα 4.1.1). Μολονότι έχουν θεσπιστεί διάφορα μέτρα από το 2012 και μετά, το υψηλό μισθολογικό κόστος εξακολουθεί να αντικατοπτρίζει ένα από τα υψηλότερα επίπεδα μισθών στον δημόσιο τομέα στην ΕΕ (10). Το 2016 η Βουλή των Αντιπροσώπων απέρριψε μια νομοθετική πρόταση για τη μεταρρύθμιση του

(9) Δαπάνες γενικής κυβέρνησης χωρίς τα εφάπαξ έκτακτα στοιχεία.

(10) Διαφορά του μέσου μισθού μεταξύ του δημόσιου και του ιδιωτικού τομέα μετά τον έλεγχο για εμπειρία, μορφωτικό επίπεδο, φύλο κλπ. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016b, σ. 56)

μηχανισμού καθορισμού των μισθών των δημοσίων υπαλλήλων. Η εν λόγω μεταρρύθμιση είχε ως στόχο να συνδεθεί μόνιμα η εξέλιξη των αποδοχών στον δημόσιο τομέα με την ονομαστική οικονομική ανάπτυξη. Μολονότι η εφαρμογή του μηχανισμού που προβλέπει η μεταρρύθμιση θα εφαρμοστεί έως το 2018 μέσω συλλογικών συμβάσεων με τα συνδικάτα του δημόσιου τομέα, η έλλειψη μόνιμου μηχανισμού αυξάνει τον κίνδυνο περαιτέρω παραγκωνισμού των δημοσίων επενδύσεων που ενισχύουν την ανάπτυξη μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα.

Το πραγματικό επιτόκιο για το δημόσιο χρέος μειώθηκε σε 2,6 % το 2015, από 4,4 % το 2012. Αυτό οφείλεται στην αύξηση της χορήγησης δανείων από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας (ΕΜΣ) και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) και στις χαμηλότερες αποδόσεις στη δευτερογενή αγορά κυπριακών κρατικών χρεογράφων. Η απόδοση των εντόκων γραμματίων τριών μηνών μειώθηκε σταδιακά σε 0,02 % τον Ιανουάριο του 2017, ιδίως λόγω της τακτικής συχνότητας των δημοπρασιών κρατικών χρεογράφων. Οι αποδόσεις του πιο μακροπρόθεσμου χρέους εμφάνισαν παρόμοιες εξελίξεις και μειώθηκαν σε 3,8 % κατά την έκδοση επταετών ομολόγων του Ιουλίου 2016.

4.1.2. ΑΝΑΓΚΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΒΙΩΣΙΜΟΤΗΤΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΧΡΕΟΥΣ *

Το δημόσιο χρέος φαίνεται ότι έφθασε στο υψηλότερό του σημείο το 2015, ανερχόμενο σε 107,5 % του ΑΕΠ. Σύμφωνα με την ανάλυση της Επιτροπής του χειμώνα του 2016, το δημόσιο χρέος αναμένεται να αρχίσει να μειώνεται σταθερά, φθάνοντας σε 83 % του ΑΕΠ το 2027. Η πρωτογενής πορεία του χρέους στο μέλλον οφείλεται κατά κύριο λόγο στα πρωτογενή πλεονάσματα και βασίζεται σε ορισμένες παραδοχές ⁽¹⁾. Το μεγάλο

ύψος του χρέους και η αναμενόμενη σταδιακή εξομάλυνση των επιτοκίων αναμένεται να επιφέρουν υψηλότερες δαπάνες για τόκους. Αυτό θα αντισταθμίσει τις θετικές επιπτώσεις από την ονομαστική ανάπτυξη. Η πορεία του χρέους θα εξαρτάται από την εξέλιξη τόσο της διαρθρωτικής δημοσιονομικής θέσης όσο και της δυναμικής ανάπτυξης.

Οι συνολικές εξοφλήσεις του χρέους και οι δημοσιονομικές ανάγκες περιορίζονται μέχρι τα τέλη του 2017 και παραμένουν χαμηλότερες από τα υφιστάμενα αποθέματα ρευστών διαθέσιμων. Το 2017, οι εξοφλήσεις του χρέους και οι δημοσιονομικές ανάγκες υπολογίζονται σε 0,4 δισ. ευρώ και 0,1 δισ. EUR, αντιστοίχως. Ωστόσο, οι μεσοπρόθεσμες ανάγκες χρηματοδότησης για το 2019 και το 2020 παραμένουν υψηλές, εκτιμώμενες σε περίπου 10 % του ΑΕΠ ετησίως.

Η πιστοληπτική αξιολόγηση του δημόσιου χρέους της Κύπρου συνέχισε να αυξάνεται. Οι αξιολογήσεις πιστοληπτικής ικανότητας της Κύπρου και από τους τέσσερις κύριους οργανισμούς αξιολόγησης πιστοληπτικής ικανότητας παραμένει κάτω της κατηγορίας «investment grade» παρά τις διάφορες αναβαθμίσεις κατά το παρελθόν έτος. Η πλέον ευνοϊκή αξιολόγηση, από την Standard & Poor's, παραμένει κάτω του «investment grade» βαθμού κατά δύο βαθμίδες, στο επίπεδο «BB». Οι καλύτερες από τις αναμενόμενες δημοσιονομικές και μακροοικονομικές εξελίξεις και εξελίξεις του δημόσιου χρέους ήταν η βασική κινητήρια δύναμη για τις πρόσφατες βελτιώσεις. Ωστόσο, σύμφωνα με τους οργανισμούς αξιολόγησης της πιστοληπτικής ικανότητας, οι αδυναμίες αφορούν κυρίως το υψηλό επίπεδο ΜΕΔ στον χρηματοπιστωτικό τομέα και το ακόμη υψηλό δημόσιο χρέος θα μπορούσε να είναι ανασχετικός παράγοντας για περαιτέρω βελτιώσεις.

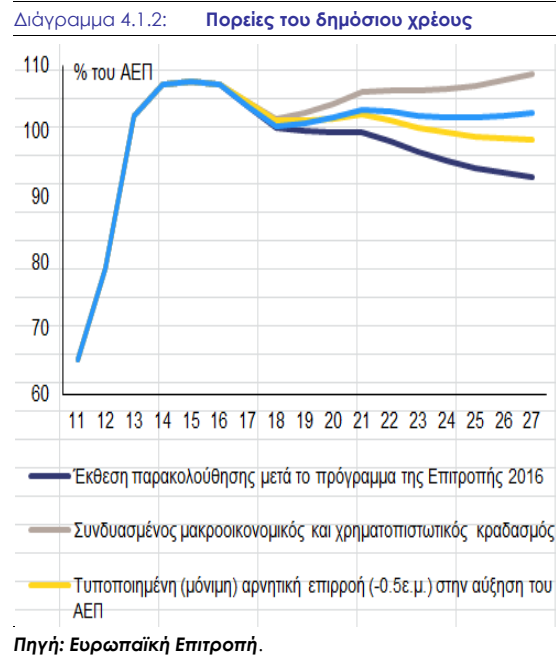
Το υψηλό δημόσιο χρέος εξακολουθεί να δημιουργεί κινδύνους για τη μεσοπρόθεσμη

⁽¹⁾ Το σημείο εκκίνησης για τις βασικές προβλέψεις για το χρέος είναι οι φθινοπωρινές προβλέψεις της Επιτροπής του 2016. Μετά το 2018, οι προβλέψεις για το χρέος βασίζονται στις ακόλουθες τεχνικές παραδοχές: (i) το διαρθρωτικό πρωτογενές δημοσιονομικό ισοζύγιο παραμένει σε πλεόνασμα 0,8 % του ΑΕΠ με βάση την παραδοχή της αμετάβλητης δημοσιονομικής πολιτικής, (ii) ο πληθωρισμός συγκλίνει στο 2,0 % έως το 2021 (έτος κλεισίματος του κενού παραγωγής) και παραμένει σταθερός στη συνέχεια, (iii) τα ονομαστικά μακροπρόθεσμα επιτόκια για νέο και μετακυλιόμενο χρέος συγκλίνουν γραμμικά σε 5 % μέχρι το τέλος του προβλεπόμενου ορίζοντα 10 ετών σύμφωνα με τις

παραδοχές που συμφωνήθηκαν με την ομάδα εργασίας για τη γήρανση του πληθυσμού (AWG) της Επιτροπής Οικονομικής Πολιτικής (ΕΟΠ), (iv) το πραγματικό ΑΕΠ αυξάνεται με τον ρυθμό που προβλέπεται από την ομάδα εργασίας για το μακροχρόνιο παραγωγικό κενό της ΕΟΠ έως $t + 10$ και, στη συνέχεια, σύμφωνα με τις προβολές της AWG (περίπου 1,5 %) και (v) το κόστος της γήρανσης του πληθυσμού εξελίσσεται με βάση την Έκθεση του 2015 για τη δημογραφική γήρανση της Επιτροπής και της ΕΟΠ.

βιωσιμότητα του χρέους, γεγονός που αφήνει περιορισμένα περιθώρια για περαιτέρω χαλάρωση της δημοσιονομικής πολιτικής. Συνολικά, η οικονομική ανάκαμψη εξακολουθεί να είναι ευνοϊκή για την εξέλιξη της πορείας του χρέους. Ωστόσο, η κατάσταση αποδεικνύεται δύσκολη, λόγω της ακόμη χαμηλής δυναμικής ανάπτυξης και του πληθωρισμού, και της αναμενόμενης επιδείνωσης του διαρθρωτικού ισοζυγίου (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016α). Οι προσπάθειες για τη βελτίωση του διαρθρωτικού ισοζυγίου θα συμβάλουν στην τοποθέτηση του χρέους σε διατηρήσιμη πτωτική τροχιά (βλ. Διάγραμμα 4.1.2). Οι αναλύσεις ευαισθησίας δείχνουν ότι η μείωση του ρυθμού αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ κατά μία τυπική απόκλιση πάνω από τον ορίζοντα θα δρομολογούσε μια προς τα πάνω αναθεώρηση της τροχιάς του δημόσιου χρέους, με αποτέλεσμα τη σταθεροποίηση του δείκτη χρέους. Αν γίνει η παραδοχή μιας επιπλέον συνέπειας της χαμηλότερης αύξησης του πραγματικού ΑΕΠ για το πρωτογενές ισοζύγιο, το χρέος θα τεθεί σε ανοδική πορεία. Οι μεσοπρόθεσμες εξελίξεις είναι επίσης ευαίσθητες σε αλλαγές των όρων πρόσβασης στην αγορά, στα τρωτά σημεία του χρηματοπιστωτικού συστήματος και στις δημοσιονομικές επιδόσεις (ΔΝΤ, 2016· Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017α).

4.1.3. ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Το δημοσιονομικό πλαίσιο έχει μεταρρυθμιστεί και αναμένεται ότι θα εφαρμοστεί πλήρως από το 2018. Πέρα από τον καθορισμό των βασικών τμημάτων του εγχώριου δημοσιονομικού πλαισίου, όπως το ανεξάρτητο Δημοσιονομικό Συμβούλιο, ο νόμος πλαίσιο περί δημοσιονομικής ευθύνης και δημοσιονομικού πλαισίου του 2014 (FRBFL) καθιέρωσε μια πιο στρατηγική προσέγγιση όσον αφορά την κατάρτιση του προϋπολογισμού, που βασίζεται ιδίως στην αξιολόγηση των σχεδίων και σε αυστηρότερες διαδικασίες επιλογής. Επίσης, καθόρισε διαδικασίες για τη βελτίωση της παρακολούθησης των δημοσιονομικών κινδύνων που απορρέουν από εγγυήσεις, καθυστερούμενες οφειλές και κρατικές επιχειρήσεις. Το παράγωγο δίκαιο του FRBFL εγκρίθηκε από τη Βουλή των Αντιπροσώπων στις 2016, και καθόρισε διαδικασίες για την κατάρτιση του προϋπολογισμού, τις εντός του έτους δημοσιονομικές προσαρμογές και τις αρμοδιότητες των ελεγκτών αναλήψεων υποχρεώσεων. Εξακολουθούν να είναι αναγκαία κάποια πρακτικά μέτρα για να καταστεί πλήρως λειτουργικό το δημοσιονομικό πλαίσιο, όπως νέες εγκύκλιοι εφαρμογής και αναβαθμίσεις των συστημάτων ΤΠ. Το δημοσιονομικό πλαίσιο

αναμένεται να είναι σε πλήρη εφαρμογή από τον Ιανουάριο του 2018.

Ο εκσυγχρονισμός της διαχείρισης των δημοσίων επενδύσεων βρίσκεται ακόμα σε πρώιμα στάδια. Νέες κατευθυντήριες γραμμές για έργα δημοσίων επενδύσεων εκδόθηκαν τον Ιούλιο του 2015. Έχει σημειωθεί κάποια πρόοδος όσον αφορά την εφαρμογή τους, ιδίως σχετικά με την ενίσχυση των διαδικασιών επιλογής των έργων. Τα επενδυτικά σχέδια θα πρέπει να περάσουν έναν έλεγχο προεπιλογής προκειμένου να καταστούν επιλέξιμα μια γενική ομάδα έργων. Στα έργα θα δίδεται τελικά σειρά προτεραιότητας βάσει των πολιτικών επιλογών και των διαθέσιμων πόρων. Είναι πιθανόν να χρειαστούν αρκετά έτη για την πλήρη υλοποίηση της μεταρρύθμισης αυτής. Οι τρέχουσες προσπάθειες επικεντρώνονται στην ανάπτυξη των απαιτούμενων διοικητικών ικανοτήτων με την παροχή κατάρτισης και την απόκτηση σχετικών πληροφοριακών συστημάτων διαχείρισης.

Τα συστήματα δημόσιας λογιστικής και διαχείρισης πληροφοριών εξακολουθούν να μην διαθέτουν πλήρη κάλυψη και επαρκείς μηχανισμούς εσωτερικού ελέγχου. Το σύστημα πληροφοριών δημόσιας λογιστικής της Κύπρου δεν καλύπτει όλα τα επίπεδα διακυβέρνησης και δεν συνάδει με τα πλέον πρόσφατα λογιστικά πρότυπα και πρότυπα χρηματοοικονομικής αναφοράς. Οι αρχές προτίθενται να καθιερώσουν σταδιακά ένα νέο σύστημα Σχεδιασμού Επιχειρηματικών Πόρων (Enterprise Resource Planning - ERP) για την αντιμετώπιση του εν λόγω ζητήματος και τη βελτίωση της ποιότητας και της αξιοπιστίας των οικονομικών πληροφοριών. Με την υποστήριξη της τεχνικής βοήθειας, ο χάρτης των δημοσίων λογαριασμών θα επικαιροποιηθεί, σύμφωνα με το νέο ERP που θα επιλεγεί με διαγωνισμό. Η εφαρμογή του ERP επιδιώκει τρεις κύριους στόχους, ήτοι τον εκσυγχρονισμό του δημοσίου ταμείου, τη μετάβαση από τη λογιστική σε ταμειακή βάση στη λογιστική σε δεδουλευμένη βάση και τη βελτίωση του συστήματος δημοσίων συμβάσεων.

4.1.4. ΦΟΡΟΛΟΓΙΑ

Οι τρέχουσες μεταρρυθμίσεις της φορολογικής διοίκησης έχουν ως στόχο να βελτιώσουν την αποτελεσματικότητα του φορολογικού

συστήματος. Αναπτύχθηκε μια συνολική στρατηγική συμμόρφωσης για τον εντοπισμό και την ανάλυση κινδύνων για την αντιμετώπιση των εισπράξιμων και μη βεβαρημένων χρεών, αλλά δεν έχει εφαρμοστεί πλήρως. Η ενιαία διαδικασία καταχώρισης για τους υφιστάμενους φορολογουμένους είναι στο στάδιο της κατάρτισης, αλλά δεν διαθέτει πρόγραμμα ηλεκτρονικής εγγραφής. Η ενσωμάτωση της υπηρεσίας ΦΠΑ και του Τμήματος Εσωτερικών Προσόδων σε μια ενιαία φορολογική αρχή δεν έχει ολοκληρωθεί, δεδομένου ότι βασικά καθήκοντα, όπως ο έλεγχος, η διαχείριση κινδύνου και η είσπραξη χρεών παραμένουν διαχωρισμένα. Επίσης, παρατηρούνται καθυστερήσεις στην ενσωμάτωση των περιφερειακών φορολογικών γραφείων. Έχει ξεκινήσει ένα έργο για την ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου συστήματος ΤΠ για τη νέα φορολογική υπηρεσία. Συντάσσεται ο κώδικας φορολογικής διαδικασίας και η έγκρισή του δεν προβλέπεται πριν από τα μέσα του 2017.

Η κατάργηση του φόρου ακίνητης περιουσίας (ΦΑΠ) οδηγεί σε μείωση των εσόδων και υπάρχει κίνδυνος να επηρεάσει αρνητικά την ποιότητα της φορολογικής βάσης. Η μεταρρύθμιση του ΦΑΠ αποτελούσε βασική δέσμευση στο πλαίσιο του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής που αναμενόταν να εγκριθεί το 2016. Αντί γι αυτό, ο φόρος μειώθηκε κατά 75 % για το 2016 και θα καταργηθεί πλήρως το 2017. Ελλείνει αντισταθμιστικών μέτρων, αυτό θα οδηγήσει σε έλλειμμα των δημοσίων εσόδων. Υπάρχει επίσης κίνδυνος να επηρεαστεί αρνητικά η ποιότητα της φορολογικής βάσης, δεδομένου ότι η φορολόγηση της ακίνητης περιουσίας θεωρείται ευρέως ως ένας από τα λιγότερο στρεβλωτικούς και πιο φιλικούς προς την ανάπτυξη φόρους. Η κατάργηση του ΦΑΠ τείνει να ευνοεί τους ιδιοκτήτες ακινήτων και, ως εκ τούτου, έρχεται σε αντίθεση με τις προσπάθειες για πιο προοδευτική φορολογία. Τα έσοδα από τους περιοδικούς φόρους ακίνητης περιουσίας, ως ποσοστό του ΑΕΠ, ήταν χαμηλότερα στην Κύπρο (1,1 %) από τον μέσο όρο της ΕΕ (1,6 %) το 2014. Αυτό υποδηλώνει ότι υπάρχει ενδεχομένως περιθώριο να αυξηθεί αυτό το είδος φορολογίας με παράλληλη διαφοροποίηση της φορολογικής βάσης.

Η φορολογική διαφάνεια και η ανταλλαγή φορολογικών πληροφοριών εξακολουθούν να βελτιώνονται. Το 2014 υπογράφηκε η Πράξη

Φορολογικής Συμμόρφωσης Ξένων Λογαριασμών (Foreign Accounts Tax Compliance Act - FATCA) ΗΠΑ-Κύπρου. Ακολούθησε η υπογραφή της Συμφωνίας Αρμόδιων Αρχών ΗΠΑ-Κύπρου το 2016, γεγονός που επιτρέπει την εφαρμογή του FATCA. Η Κύπρος δεσμεύθηκε επίσης για την ταχεία εφαρμογή του νέου κοινού προτύπου αναφοράς του ΟΟΣΑ για την αυτόματη ανταλλαγή πληροφοριών περί χρηματοοικονομικών λογαριασμών. Η πρώτη ανταλλαγή πληροφοριών δυνάμει του νέου αυτού προτύπου θα πραγματοποιηθεί το 2017. Όσον αφορά τη διαφάνεια των φορολογικών συμφωνιών, η Κύπρος έχει εκδώσει εγκύκλιο που καθορίζει τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθείται για την έκδοση εκ των προτέρων διασυνοριακών φορολογικές συμφωνίες τύπου «tax ruling». Αυτή απορρέει από την αναθεώρηση της οδηγίας σχετικά με τη διοικητική συνεργασία (DAC-3) σχετικά με την αυτόματη ανταλλαγή διασυνοριακών αποφάσεων τύπου «tax ruling».

Ορισμένοι από τους φορολογικούς κανόνες της Κύπρου μπορούν να χρησιμοποιούνται σε δομές επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού ⁽¹²⁾ ⁽¹³⁾. Η απουσία ορισμένων κανόνων κατά των καταχρήσεων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016β) και η απουσία παρακράτησης φόρου στην πηγή επί πληρωμών μερισμάτων, τόκων και δικαιωμάτων ⁽¹⁴⁾ είναι χαρακτηριστικά του φορολογικού συστήματος, το οποίο μπορεί να διευκολύνει τον επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό. Επιπλέον, τα ελάχιστα πάγια περιθώρια που έχουν εγκριθεί από την Κύπρο για την αμοιβή των ενδοομιλικών τριγωνικών δραστηριοτήτων χρηματοδότησης

μπορούν να περιορίσουν τη φορολογική βάση (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016γ), και έχουν τη δυνατότητα να διευκολύνουν τον επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό. Ωστόσο, η Κύπρος έχει λάβει μέτρα για να τερματίσει το υφιστάμενο φορολογικό καθεστώς για τα τριγωνικά δάνεια εντός του πρώτου εξαμήνου του 2017 και, επί του παρόντος, καταρτίζει νέο πλαίσιο για τη μεταβιβαστική τιμολόγηση που θα καλύπτει τις ενδοομιλικές τριγωνικές δραστηριότητες χρηματοδότησης. Ως εκ τούτου, το πολύ υψηλό επίπεδο θέσεων εισερχόμενων και εξερχόμενων άμεσων ξένων επενδύσεων (ΑΞΕ), αλλά και το υψηλό επίπεδο των πληρωμών μερισμάτων και τόκων ⁽¹⁵⁾ ως ποσοστό του ΑΕΠ μπορεί να οδηγήσει στο συμπέρασμα ότι οι φορολογικοί κανόνες της χώρας χρησιμοποιούνται από εταιρείες που επιδίδονται σε επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό. Στο πλαίσιο αυτό, ωστόσο, είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι οι πρωτοβουλίες για την εταιρική φορολογία (για παράδειγμα, η οδηγία για την καταπολέμηση της φοροαποφυγής) θα ισχυροποιήσουν το πλαίσιο των κρατών μελών κατά των καταχρήσεων και θα ενισχύσουν τη φορολογική διαφάνεια (για παράδειγμα μέσω της αυτόματης ανταλλαγής πληροφοριών σχετικά με φορολογικές αποφάσεις τύπου «tax ruling» ή σχετικά με τις εκθέσεις ανά χώρα). Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο κανόνας κατά των υβριδικών μέσων που θέσπισε η Κύπρος, με ισχύ από τον Ιανουάριο του 2016, εφαρμόζεται στις ροές εισοδημάτων από μερίσματα από εντός ή εκτός της ΕΕ και ανεξάρτητα από το ύψος της συμμετοχής.

Η Κύπρος έλαβε μέτρα προσαρμογής ορισμένων από τους φορολογικούς της κανόνες που διευκολύνουν τον επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό. Το φορολογικό καθεστώς για διπλώματα ευρεσιτεχνίας ((βλέπε Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016β) τροποποιήθηκε προκειμένου να ευθυγραμμιστεί με τη δράση 5 του σχεδίου για τη διάβρωση της φορολογικής βάσης και τη μετατόπιση κερδών (βλέπε ΟΟΣΑ, 2015), όπως εγκρίθηκε από τον κώδικα δεοντολογίας για τη φορολόγηση των επιχειρήσεων. Αυτό σημαίνει ότι πρέπει να αποδειχθεί μια ισχυρότερη σχέση μεταξύ των κερδών που καταχωρίζονται στην

⁽¹²⁾ Για μια επισκόπηση των πλέον κοινών δομών επιθετικού φορολογικού σχεδιασμού και των διατάξεων (ή της ανυπαρξίας διατάξεων) που απαιτούνται για να λειτουργούν αυτές οι δομές, βλέπε Ramboll Management Consulting and Corit Advisory (2016), Study on Structures of Aggressive Tax Planning and Indicators, European Commission Taxation Paper n°61. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι ειδικές ανά χώρα πληροφορίες που παρέχονται στη μελέτη παρουσιάζουν την πορεία των εργασιών τον Μάιο/Ιούνιο 2015.

⁽¹³⁾ Ο επιθετικός φορολογικός σχεδιασμός συνίσταται στην εκμετάλλευση των τεχνικών πτυχών του φορολογικού συστήματος ή των αναντιστοιχιών μεταξύ δύο ή περισσότερων φορολογικών συστημάτων με σκοπό τη μείωση της φορολογικής υποχρέωσης. – πηγή: Σύσταση της Επιτροπής της 6ης Δεκεμβρίου 2012 σχετικά με τον επιθετικό φορολογικό σχεδιασμό (2012/772/ΕΕ)

⁽¹⁴⁾ Υπάρχει παρακράτηση φόρου στην πηγή επί των δικαιωμάτων εκμετάλλευσης, αν τα δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας χρησιμοποιούνται σε τοπικό επίπεδο.

⁽¹⁵⁾ Το 2015, το επίπεδο των εισερχόμενων και των εξερχόμενων άμεσων ξένων επενδύσεων ανήλθαν αντίστοιχα σε 905 % και 906 % του ΑΕΠ. Οι ροές των μερισμάτων και των τόκων που καταβλήθηκαν ανήλθαν αντίστοιχα σε 9,3 % και 0,9 % του ΑΕΠ.

Κύπρο και της υποκείμενης E&A, προκειμένου τα κέρδη να μπορούν να επωφεληθούν από τον μειωμένο συντελεστή για τα διπλώματα ευρεσιτεχνίας.

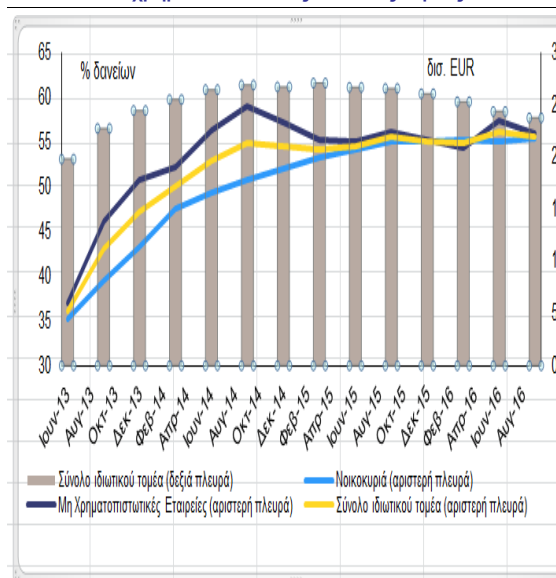

4.2. ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ

4.2.1. ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ *

Η χρηματοδότηση της κυπριακής οικονομίας παραμένει σε στασιμότητα, διότι εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τραπεζικό τομέα. Ο τραπεζικός δανεισμός αντιπροσωπεύει σχεδόν το σύνολο της προσφοράς πιστώσεων στην Κύπρο. Τα δάνεια από νομισματικά και χρηματοπιστωτικά ιδρύματα (NXI) αποτελούσαν περίπου το 470 % του ΑΕΠ στα τέλη του 2015, ποσοστό περίπου τέσσερις φορές υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Από την άλλη πλευρά, η μη τραπεζική χρηματοδότηση μέσω των αγορών μετοχών, της έκδοσης χρεωστικών τίτλων και του επιχειρηματικού κεφαλαίου δεν έχει αναπτυχθεί και εξακολουθεί να υπολείπεται κατά πολύ από τον μέσο όρο της ΕΕ. Το ποσοστό αυτοχρηματοδότησης των κυπριακών επιχειρήσεων είναι κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ. Οι πιστωτικές συνθήκες (διαθεσιμότητα και κόστος) βελτιώθηκαν σταδιακά το 2016 για όλα τα είδη πελατών, συμπεριλαμβανομένων των ΜΜΕ και μπορεί να παρατηρηθεί μια αργή ανάκαμψη στην προσφορά πιστώσεων. Ωστόσο, λόγω της πάγιας αντίληψης των τραπεζών περί ύπαρξης υψηλών κινδύνων και της χαμηλής ανοχής τους στους κινδύνους, αλλά και των χαμηλών επιπέδων ζήτησης, η μείωση των πιστώσεων συνεχίζεται.

Διάγραμμα 4.2.1: Μη εξυπηρετούμενα δάνεια, μη χρηματοπιστωτικός ιδιωτικός τομέας

Πηγή: Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου

Παρά την απόλυτη μείωση του αριθμού των μη εξυπηρετούμενων δανείων, αυτός παρέμεινε

σταθερός το 2016 ως ποσοστό του συνόλου των δανείων. Σε απόλυτους όρους, το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων για τον μη χρηματοπιστωτικό ιδιωτικό τομέα μειώθηκε κατά 12 % περίπου, από 28,1 δισ. EUR τον Οκτώβριο του 2015 σε 24,6 δισ. EUR τον Οκτώβριο του 2016. Ωστόσο, δεδομένου ότι ο συνολικός αριθμός των δανείων μειώθηκε κατά παρόμοιο ποσοστό, το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων στο σύνολο του παρέμεινε σε γενικές γραμμές σταθερό στο 48 % περίπου. Για τον μη χρηματοπιστωτικό ιδιωτικό τομέα, το ποσοστό των μη εξυπηρετούμενων δανείων παρέμεινε σταθερό στο 55 % περίπου τον Οκτώβριο του 2016 (βλ. Διάγραμμα 4.2.1.).

Τα ποσοστά μη εξυπηρετούμενων δανείων εξακολουθούν να είναι υψηλά, αλλά άνισα καταναμημένα μεταξύ των επιχειρηματικών κλάδων. Από την κατανομή των μη εξυπηρετούμενων δανείων προκύπτει ότι, παρόλο που η ρίζα του προβλήματος βρίσκεται στον τομέα των κατασκευών και στον τομέα των ακινήτων, το ευρύ φάσμα των κλάδων δραστηριότητας επιβαρύνεται με υψηλό επίπεδο μη εξυπηρετούμενων δανείων. Ο κατασκευαστικός τομέας αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο μέρος των συνολικών εξυπηρετούμενων δανείων, και είναι επίσης ο τομέας με το μεγαλύτερο ποσοστό μη εξυπηρετούμενων δανείων, ακολουθούμενος από τις δραστηριότητες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας (βλ. πίνακα 4.2.1.). Τον Οκτώβριο του 2016 οι ΜΜΕ είχαν ποσοστό μη εξυπηρετούμενων δανείων 59 % του συνόλου των δανείων.

Πίνακας 4.2.1: Μη χρηματοδοτικές εταιρείες - Τομείς που πλήττονται περισσότερο από τα μη εξυπηρετούμενα δάνεια — Σεπτέμβριος 2016

	Ποσοστό συνολικών δανείων	Ποσοστό μη εξυπηρετούμενων δάνεια	Ποσοστό καταβολής
Κατασκευές	17%	72%	39%
Δραστηριότητες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας	9%	54%	41%
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο	8%	46%	45%
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών	4%	53%	31%
Μεταποίηση	3%	50%	42%

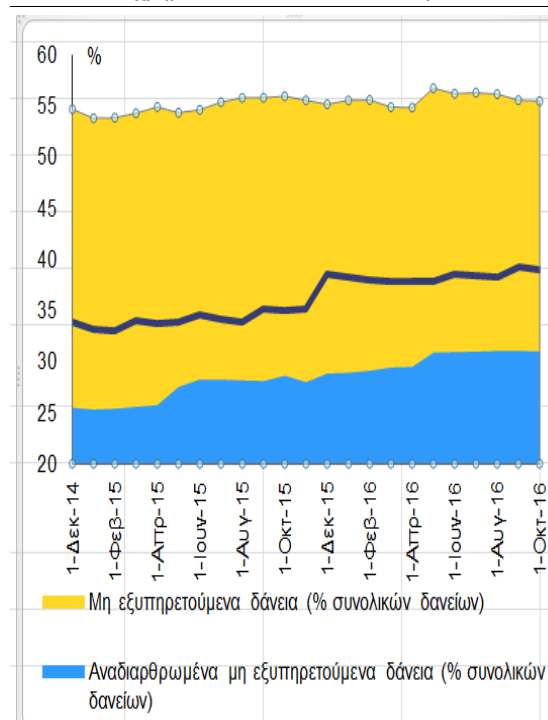
Πηγή: Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου

Η αναδιάρθρωση χρέους συνεχίζεται, οδηγώντας σε θετικά αποτελέσματα όσον αφορά την εξυπηρέτηση των αναδιρθρωμένων δανείων. Τον Οκτώβριο του 2016, σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος, το ποσοστό των αναδιρθρωμένων δανείων (εξυπηρετούμενων και μη εξυπηρετούμενων) αυξήθηκε τόσο για τις μη χρηματοδοτικές εταιρείες όσο και για τα νοικοκυριά. Το ποσοστό των αναδιρθρωμένων δανείων για τις μη χρηματοδοτικές εταιρείες είναι υψηλότερο από ό,τι για τα νοικοκυριά, διότι οι τράπεζες εστίασαν τις προσπάθειές τους στα μεγαλύτερα ανοίγματα. Αυτό θα μπορούσε επίσης να εξηγήσει το γεγονός ότι η αναλογία εξυπηρετούμενων αναδιρθρωμένων δανείων επί του συνόλου των δανείων αυξήθηκε για τις μη χρηματοδοτικές εταιρείες, αλλά μειώθηκε ελαφρώς για τα νοικοκυριά κατά την ίδια περίοδο. Το ποσοστό των καθυστερούμενων οφειλών άνω των 90 ημερών από δάνεια του ιδιωτικού τομέα μειώθηκε ελαφρώς στο 42 % τον Οκτώβριο του 2016 από 45 % το προηγούμενο έτος. Το ποσοστό καταβολής παρέμεινε σε γενικές γραμμές σταθερό από το τέλος του 2015, από το 38 % στο 39 % των μη εξυπηρετούμενων δανείων στο τέλος Οκτωβρίου του 2016 (βλέπε Διάγραμμα 4.2.2.), που είναι χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Παρά τις εξελίξεις αυτές, το υψηλό επίπεδο των καθυστερούμενων οφειλών δείχνει ότι ο κυπριακός ιδιωτικός τομέας είναι ακόμη υπερβολικά μοχλευμένος.

Οι τράπεζες εκπληρώνουν τους στόχους που ορίστηκαν για το επίπεδο της δραστηριότητας αναδιάρθρωσης δανείων, αλλά αντιμετωπίζουν περισσότερες δυσκολίες να εξασφαλίσουν βιώσιμα αποτελέσματα. Η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου έχει θέσει για τις τράπεζες μια σειρά από στόχους, προκειμένου να παρακολουθεί και να αξιολογεί καλύτερα τις προσπάθειες αναδιάρθρωσης των δανείων (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016β, σ. 18). Τον Σεπτέμβριο του 2016 οι τράπεζες υπερκάλυψαν τους στόχους που έχουν τεθεί για τον αριθμό προτεινόμενων και συναφθεισών λύσεων αναδιάρθρωσης. Ωστόσο, το ποσοστό εκ νέου αδυναμίας πληρωμής των αναδιρθρωμένων δανείων ήταν τελικά ελαφρώς υψηλότερο από τους στόχους που προβλέπονται από την Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου. Τούτο φανερώνει δυσκολίες στον σχεδιασμό βιώσιμων λύσεων αναδιάρθρωσης. Η αυξανόμενη τάση για τη μετατροπή των τοκοχρεολυτικών δανείων (δάνεια με προγραμματισμένες περιοδικές

πληρωμές) σε δάνεια εφάπαξ αποπληρωμής κατά τη λήξη ενδέχεται να αποδυναμώσει την αξιοπιστία των στατιστικών παρακολούθησης, διότι η επιβάρυνση για την εξυπηρέτηση του χρέους αίρεται βραχυπρόθεσμα και μετατίθεται στη λήξη της διάρκειας του δανείου.

Διάγραμμα 4.2.2: **Αναδιάρθρωση του χρέους του μη χρηματοπιστωτικού ιδιωτικού τομέα**

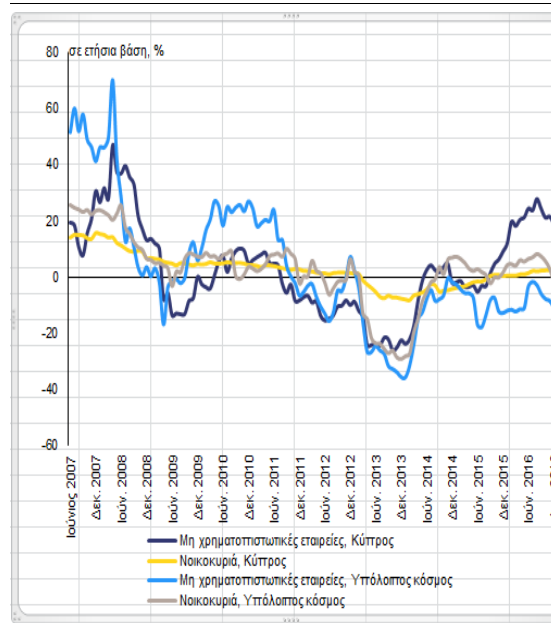
Πηγή: Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου

Η αυξημένη χρήση της ανταλλαγής χρέους προς περιουσιακά στοιχεία θα μπορούσε να έχει αντίκτυπο στην αγορά ακινήτων και, σε τελική ανάλυση, στις τράπεζες. Η χρήση συμφωνιών ανταλλαγής χρέους προς περιουσιακά στοιχεία στις συναλλαγές αναδιάρθρωσης του χρέους ως φθηνότερη και προσφορότερη εναλλακτική λύση από την εκποίηση έχει ως αποτέλεσμα οι τράπεζες να εγγράφουν ένα διαρκώς αυξανόμενο ποσό ακινήτων περιουσιακών στοιχείων στους ισολογισμούς τους. Παρόλο που οι κίνδυνοι αναμένεται να συγκρατηθούν με τα όρια έκθεσης, ο μεγάλος όγκος ανταλασσόμενων περιουσιακών στοιχείων θα μπορούσε να οδηγήσει σε έκτακτη εκποίηση περιουσιακών στοιχείων ή σε πλεονάζουσα προσφορά ακινήτων. Σε ένα πλαίσιο προσαρμογής της αγοράς ακινήτων, σημαντική αύξηση της προσφοράς θα μπορούσε να επηρεάσει αρνητικά τις τιμές των ακινήτων και, ως εκ

τούτου, να μειώσει τις αξίες των εξασφαλίσεων των δανείων. Δεδομένου ότι τα ανεξόφλητα δάνεια των κυπριακών τραπεζών είναι, κατά κύριο λόγο, εξασφαλισμένα, αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει σε υψηλότερες ανάγκες τροφοδότησης και να ασκήσει πρόσθετη πίεση στην κερδοφορία και την κεφαλαιακή επάρκεια.

Η πίεση για αύξηση της κερδοφορίας θα μπορούσε να δημιουργήσει κινδύνους για την ποιότητα των στοιχείων ενεργητικού. Η μείωση του καθαρού περιθωρίου επιτοκίου, το περιβάλλον χαμηλών επιτοκίων και η ανάγκη πρόβλεψης κινδύνου ασκούν πίεση στην κερδοφορία των τραπεζών. Δεδομένου ότι οι κυπριακές τράπεζες εμφανίζουν λόγο του χρέους προς το εισόδημα κάτω του μέσου όρου της ΕΕ, η δυνατότητα σημαντικής αύξησης των κερδών με μείωση των λειτουργικών δαπανών φαίνεται σχετικά περιορισμένη. Ως εκ τούτου, οι τράπεζες αναζητούν τρόπους να κάνουν χρήση της άφθονης διαθέσιμης ρευστότητας (βλ. τμήμα 1.2), προκειμένου να στηρίζουν την κερδοφορία τους και τη δημιουργία κεφαλαίων. Τα περιθώρια για επέκταση της εγχώριας προσφοράς πιστώσεων περιορίζονται από την έλλειψη βιώσιμων εγχώριων δανειοληπτών, τις πιο περιοριστικές απαιτήσεις χορήγησης δανείων και το περιορισμένο κεφαλαιακό περιθώριο. Η έλλειψη εναλλακτικών επενδύσεων χαμηλού κινδύνου με σημαντικά υψηλότερες αποδόσεις παρακινεί τις τράπεζες να διαθέτουν την πλεονάζουσα ρευστότητα στις ευρωπαϊκές και τις κυπριακές κεντρικές τράπεζες, παρά τα αρνητικά επιτόκια καταθέσεων. Αυτό μπορεί να παράσχει κίνητρα για τη διαφοροποίηση των δανειοδοτικών δραστηριοτήτων προς εναλλακτικές και προς κατηγορίες στοιχείων ενεργητικού υψηλότερου κινδύνου.

Διάγραμμα 4.2.3: Εξέλιξη των τραπεζικών καταθέσεων

Πηγή: Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου

Οι τράπεζες αντιμετωπίζουν προβλήματα κατά την έκδοση χρηματοδοτικών μέσων με μεγαλύτερη ληκτότητα. Οι κυπριακές τράπεζες εξαρτώνται ως επί το πλείστον από τις καταθέσεις προκειμένου να χρηματοδοτούν τις δανειοδοτικές τους δραστηριότητες. Διαθέτουν επί του παρόντος επαρκή επίπεδα ρευστότητας (βλ. τμήμα 1.2). Ωστόσο, η στήριξη αποκλειστικά σε μια ευρεία, αλλά δυνητικά ευμετάβλητη, καταθετική βάση ενέχει κινδύνους (βλ. Διάγραμμα 4.2.3.), κυρίως όσον αφορά το μεγάλο ποσοστό καταθέσεων μη μόνιμων κατοίκων. Τον Σεπτέμβριο του 2016, η πλειονότητα των καταθέσεων είχαν διάρκεια μικρότερη του ενός μήνα. Επί του παρόντος δεν υπάρχει διατραπεζική αγορά στην Κύπρο, παρόλο που οι τράπεζες είναι αντιμέτωπες με δυσκολίες στην άντληση μεσοπρόθεσμης έως μακροπρόθεσμης χρηματοδότησης στις χονδρικές αγορές κεφαλαίου, κυρίως λόγω της χαμηλής πιστοληπτικής ικανότητας. Αυτό είναι πιθανό να καταστεί πιο πιεστικό ζήτημα, διότι οι τράπεζες προσπαθούν να αποτρέψουν αναντιστοιχίες ληκτότητας και να περιορίσουν τον δείκτη χορηγήσεων προς καταθέσεις, επεκτείνοντας παράλληλα την προσφορά πιστώσεων. Θα χρειαστεί επίσης έκδοση χρεωστικών τίτλων, προκειμένου να τηρηθούν οι κανονιστικές απαιτήσεις σχετικά με την ικανότητα απορρόφησης ζημιών, όπως η ελάχιστη απαίτηση ιδίων κεφαλαίων και επιλέξιμων υποχρεώσεων

(MREL), που θεωρείται συμπλήρωμα του μηχανισμού διάσωσης με ίδια μέσα δυνάμει της οδηγίας για την ανάκαμψη και την εξυγίανση. Ως εκ τούτου, η βελτίωση της ποιότητας των στοιχείων ενεργητικού συνιστά βασική πρόκληση, διότι θα καθορίσει τους όρους για τη συγκέντρωση κεφαλαίων στο μέλλον.

4.2.2. ΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΠΙΣΤΩΤΙΚΟΥ ΤΟΜΕΑ *

Το εποπτικό και ρυθμιστικό πλαίσιο βελτιώνεται, ώστε να καταστεί δυνατή η δημιουργία δευτερογενούς αγοράς για δάνεια. Η οδηγία για την προεργασία χορήγησης δανείων απλοποιήθηκε το 2016 και διευκρινίζει ότι οι χρηματοδοτικές μισθώσεις και κοινοπρακτικά δάνεια είναι εκτός του πεδίου εφαρμογής της. Με στόχο να παρακινηθεί η δημιουργία δευτερογενούς αγοράς για δάνεια, οι αρχές εκπονούν νομικό πλαίσιο για την τιτλοποίηση δανείων. Η νομοθεσία για την πώληση των δανείων δεν είχε ακόμη αντίκτυπο: φαίνεται ότι κανένα δάνειο δεν έχει πωληθεί μέχρι σήμερα, γεγονός που μπορεί να εξηγηθεί από τις επαχθείς απαιτήσεις αδειοδότησης που επιβάλλονται στους δυνητικούς αγοραστές των εν λόγω περιουσιακών στοιχείων. Επιπλέον, άλλοι παράγοντες, όπως i) η ετερογένεια και η διασπορά των στοιχείων ενεργητικού, ii) ο αντίκτυπος των αξιών των πωλήσεων δανείων στην κεφαλαιακή θέση, iii) η μη ύπαρξη διαχειριστών δανείων στην Κύπρο και iv) η χαμηλή ρευστότητα στην αγορά ακινήτων διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο. Ενδέχεται οι διατάξεις του νόμου για την τιτλοποίηση να παραμείνουν επίσης ανενεργές. Ως εκ τούτου, η αποτελεσματική λειτουργία μιας δευτερογενούς αγοράς για τα τραπεζικά δάνεια εξακολουθεί να αποτελεί μία από τις κύριες προκλήσεις για τον κυπριακό χρηματοπιστωτικό τομέα.

Οι χρηματοοικονομικές πληροφορίες βελτιώνονται με την ενίσχυση του πιστωτικού μητρώου και του μητρώου εταιρειών. Η διαθεσιμότητα αξιόπιστων και ολοκληρωμένων οικονομικών πληροφοριών σχετικά με τους δανειολήπτες αποτελεί βασική προϋπόθεση για την προώθηση του δανεισμού με βάση την πραγματική ικανότητα εξόφλησης των δανειοληπτών. Επομένως, το μητρώο πιστώσεων των δανειοληπτών των εμπορικών τραπεζών αναμένεται να ενοποιηθεί απόλυτα με το μητρώο

των συνεταιριστικών τραπεζών. Στόχος είναι να παρέχεται ολοκληρωμένη εικόνα του συνόλου των υποχρεώσεων ενός δανειολήπτη. Επιπλέον, επιβλήθηκε στην εταιρία που διαχειρίζεται το μητρώο πιστώσεων η υποχρέωση να αναπτύξει σύστημα βαθμολόγησης για την καλύτερη εκτίμηση των κινδύνων των νοικοκυριών. Η Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου εξακολουθεί να διερευνά τρόπους να συμπεριλάβει τα δεδομένα του μητρώου πιστώσεων στην εποπτική της δραστηριότητα και την οικονομική της έρευνα. Αξιολογεί τον τρόπο με τον οποίο μπορούν να υποβάλλονται πιο αναλυτικά στοιχεία στη βάση δεδομένων AnaCredit της ΕΚΤ, αρχής γενομένης από το 2018. Το μητρώο εταιρειών επικαιροποιήθηκε και η υποβολή των δημοσιονομικών καταστάσεων και των λοιπών στοιχείων πραγματοποιείται ηλεκτρονικά.

4.2.3. ΣΥΝΤΑΞΕΙΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΙΣΗ *

Η σχετικά αδύναμη διακυβέρνηση και διοικητική ικανότητα των οικείων εποπτικών αρχών εγκυμονούν κινδύνους για τη χρηματοπιστωτική σταθερότητα. Η Ευρωπαϊκή Αρχή Ασφαλίσεων και Επαγγελματικών Συντάξεων (ΕΑΑΕΣ), σε έκθεσή του 2015 (ΕΑΑΕΣ, 2015), προσδιόρισε τις προκλήσεις που συνδέονται με τη διατήρηση του ισχύοντος πλαισίου εποπτείας των ασφαλιστικών εταιρειών και των συνταξιοδοτικών ταμείων. Οι εν λόγω τομείς κατέχουν στοιχεία ενεργητικού που ανέρχονται περίπου στο 40 % του ΑΕΠ. Ενώ ο ασφαλιστικός τομέας περιλαμβάνει περίπου 30 φορείς και παρουσιάζει μεγάλο βαθμό συγκέντρωσης, ο τομέας των συνταξιοδοτικών ταμείων και ταμείων προνοίας τομέα είναι κατακερματισμένος σε μεγάλο αριθμό μικρών φορέων. Σύμφωνα με την ΕΑΑΕΣ, το ισχύον πλαίσιο για τις εποπτικές χρήζει ενίσχυσης όσον αφορά την ικανότητα και τους τεχνικούς πόρους, προκειμένου να προσδιοριστούν επαρκώς οι αδυναμίες και να προωθηθούν κατάλληλα μέτρα προληπτικής εποπτείας.

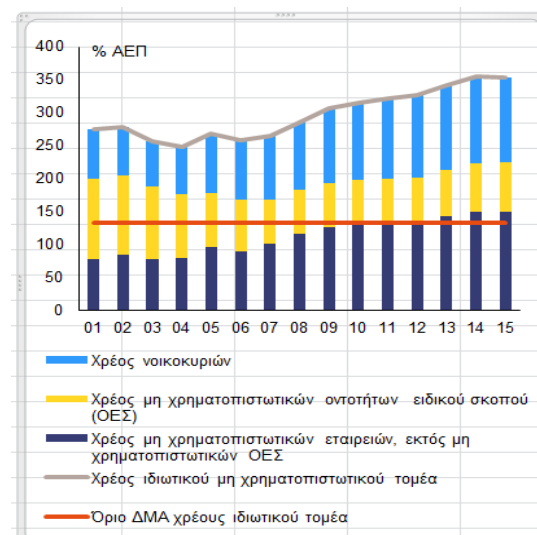
Ακολουθώντας τις συστάσεις της ΕΑΑΕΣ για το 2015, οι αρχές λαμβάνουν μέτρα για την ενοποίηση της κανονιστικής ρύθμισης και της εποπτείας των ασφαλιστικών εταιρειών και των συνταξιοδοτικών ταμείων σε μία ενιαία εποπτική αρχή. Η εν λόγω αρχή θα είναι σε θέση να προβαίνει σε μια μακρόπνοη εποπτεία με βάση

τους κινδύνους, η οποία καλύπτει όχι μόνο τις προληπτικές πτυχές, αλλά και τη συμπεριφορά στην αγορά. Παρόλο που η εποπτική ενοποίηση δεν έχει ακόμη τεθεί σε ισχύ, έχει σημειωθεί μεγάλη πρόοδος στη διάγνωση των τομέων. Τον Σεπτέμβριο του 2016 δημιουργήθηκε τεχνική ομάδα διαχείρισης έργου με στόχο την εφαρμογή της ενοποίησης της κανονιστικής ρύθμισης και εποπτείας των τομέων.

4.2.4. ΤΟ ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΧΡΕΟΣ *

Το συνολικό χρέος του μη χρηματοπιστωτικού ιδιωτικού τομέα παραμένει υψηλό, σε ποσοστό 354 % του ΑΕΠ, σημαντικά πάνω από το όριο ΔΜΑ που ανέρχεται σε 133 %. Το χρέος του μη χρηματοπιστωτικού ιδιωτικού τομέα ως ποσοστό του ΑΕΠ παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητο το 2015 και είναι το υψηλότερο στην ΕΕ. Αν και ο δείκτης του χρέους προς το ΑΕΠ των μη χρηματοδοτικών εταιρειών (εξαιρουμένων των οντοτήτων ειδικού σκοπού) παρέμεινε σταθερό στο 149 % το 2015, το χρέος των νοικοκυριών μειώθηκε σε 129 % του ΑΕΠ το 2015, από 131 % του ΑΕΠ το 2014 (βλέπε Διάγραμμα 4.2.4.). Το χρέος των ΟΕΣ ανήλθε σε ποσοστό στο 75 % του ΑΕΠ. Ωστόσο, όπως αναφέρεται στο τμήμα 1, οι ΟΕΣ έχουν περιορισμένη αλληλεπίδραση με την εγχώρια οικονομία.

Διάγραμμα 4.2.4: Το χρέος του ιδιωτικού τομέα

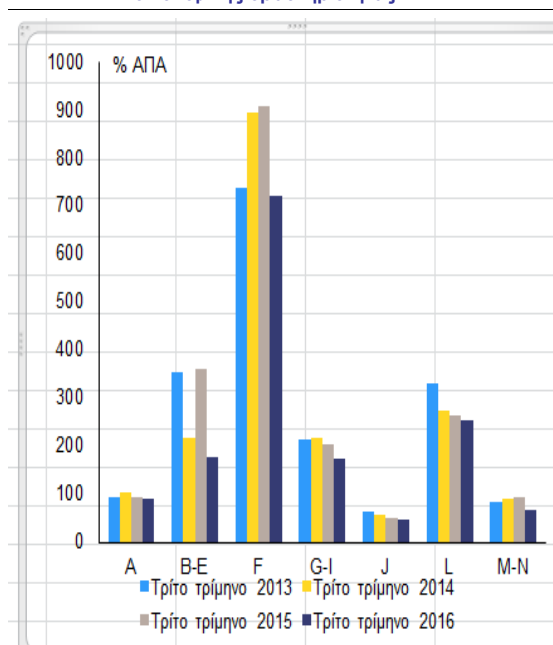
Πηγή: Eurostat και Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου

Από τους εναλλακτικούς δείκτες χρέους προκύπτει επίσης υπερβολικό χρέος και δυνητικά προβλήματα φερεγγυότητας του μη χρηματοπιστωτικού ιδιωτικού τομέα στην Κύπρο. Τόσο τα νοικοκυριά όσο και οι μη χρηματοπιστωτικές εταιρείες έχουν υψηλό δείκτη χρέους προς εισόδημα, γεγονός που καταδεικνύει μικρή ικανότητα αποπληρωμής του χρέους. Το χρέος των νοικοκυριών ανερχόταν στο 198 % του ακαθάριστου διαθέσιμου εισοδήματος το 2015 (από 130 % περίπου δέκα χρόνια πριν). Το χρέος των μη χρηματοπιστωτικών εταιρειών ανερχόταν σε 931 % του ακαθάριστου λειτουργικού πλεονάσματος το 2015 (από 435 % το 2005). Επιπλέον, οι χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις ως ποσοστό των χρηματοοικονομικών στοιχείων ενεργητικού μειώθηκαν οριακά. Για τα νοικοκυριά, οι χρηματοοικονομικές υποχρεώσεις αντιπροσώπευαν το 56 % των χρηματοοικονομικών στοιχείων ενεργητικού κατά το δεύτερο τρίμηνο του 2016. Για τις μη χρηματοδοτικές εταιρείες, το ποσοστό των χρηματοοικονομικών υποχρεώσεων ανήλθε σε 171 % κατά την ίδια περίοδο, γεγονός που υποδηλώνει δυνητικά προβλήματα φερεγγυότητας. Ο δείκτης χρέους προς ίδια κεφάλαια των επιχειρήσεων, με εξαίρεση τις ΟΕΣ, αυξήθηκε σε 171 % το 2015 από 166 % το προηγούμενο έτος.

Τα επίπεδα μόγλευσης είναι υψηλά και πάνω από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ σε όλους σχεδόν τους τομείς της οικονομίας. Μολονότι η

πλειονότητα των τομέων προέβησαν σε απομόχλευση το 2016, πολλοί τομείς εξακολουθούν να έχουν υψηλό χρέος, όπως οι δραστηριότητες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας και η βιομηχανία (βλέπε Διάγραμμα 4.2.5). Οι κατασκευές είναι ο πλέον υπερχρεωμένος τομέας· ο δείκτης δανείων προς ακαθάριστη προστιθέμενη αξία ανήλθε σε ποσοστό 720 % κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016. Οι τομείς στους οποίους σημειώθηκε η μεγαλύτερη απομόχλευση κατά το τρίτο τρίμηνο του 2016 είναι η βιομηχανία (51 %) και οι κατασκευές (21 %).

Διάγραμμα 4.2.5: Δείκτης δανείων προς ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε όλους τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας

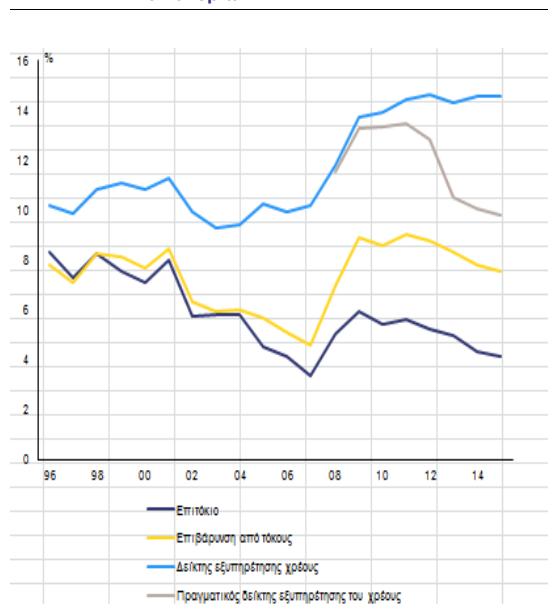

A: Γεωργία, δασοκομία και αλιεία, B_E: Βιομηχανία (εκτός των κατασκευών), F: Κατασκευές, G-I: Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, μεταφορές, δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης, J: Πληροφόρηση και επικοινωνία, L: Δραστηριότητες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας, M-N: Επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές δραστηριότητες· διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες
K: Χρηματοπιστωτικές και ασφαλιστικές δραστηριότητες, O_Q: Δημόσια διοίκηση και άμυνα, εκπαίδευση, δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα, R-U: Τέχνες, διασκέδαση και ψυχαγωγία· άλλες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών· δραστηριότητες εγχώριων και εξωχώριων οργανισμών και φορέων
Πηγή: Eurostat

Ο συνολικός πραγματικός δείκτης εξυπηρέτησης του χρέους για τα νοικοκυριά έχει μειωθεί από το 2011, διότι σημαντικό ποσοστό των δανείων δεν εξυπηρετήθηκαν. Ο δείκτης εξυπηρέτησης του χρέους, που

αντιπροσωπεύει τα χρεολύσια των δανείων και την επιβάρυνση από τόκους (τόκοι που καταβάλλονται ως ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος), παρέμεινε σταθερός από το 2011 (περίπου 14,5 %). Ωστόσο, ο δείκτης προσαρμοσμένος για τη μη καταβολή (πραγματικός δείκτης εξυπηρέτησης του χρέους) σημείωσε απότομη μείωση και υπολείπεται όλο και περισσότερο του μη προσαρμοσμένου δείκτη εξυπηρέτησης του χρέους (βλ. Διάγραμμα 4.2.6). Αυτό καταδεικνύει το αυξανόμενο ποσοστό εισοδήματος των κυπριακών νοικοκυριών που δεν διατέθηκε στην εξυπηρέτηση του χρέους και, αντ' αυτού, διατέθηκε για άλλους σκοπούς, όπως για παράδειγμα η κατανάλωση. Αυτό ενδέχεται να συνέβαλε στην πρόσφατη οικονομική ανάπτυξη.

Διάγραμμα 4.2.6: Δείκτες εξυπηρέτησης του χρέους των νοικοκυριών

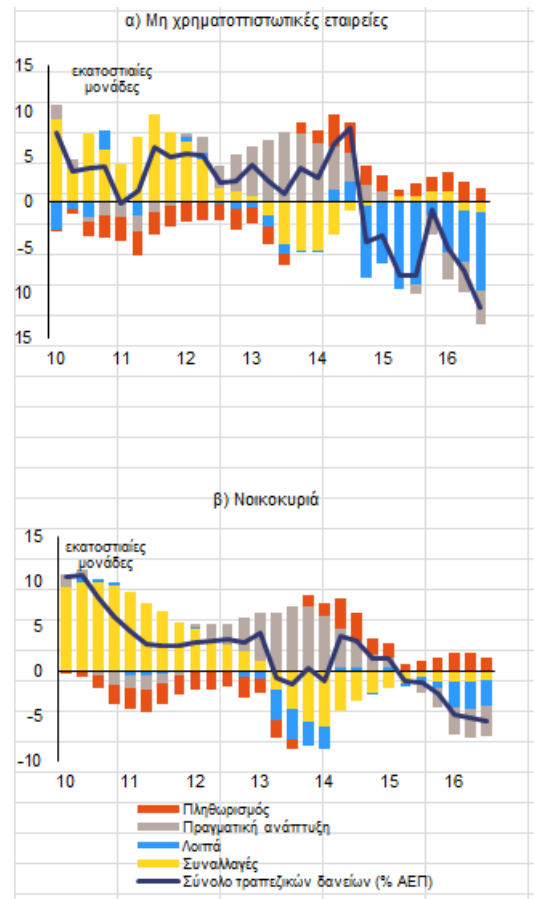
Πηγή: Cystat, Eurostat, ΔΝΤ, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Το χρέος του ιδιωτικού μη χρηματοπιστωτικού τομέα μειώθηκε το 2016, κυρίως λόγω των λύσεων αναδιάρθρωσης που περιλαμβάνουν διαγραφές χρέους και συμφωνίες ανταλλαγής χρέους. Σε μικρότερο βαθμό, η μείωση οφείλεται και στην εξυπηρέτηση των δανείων και το υποτονικό πιστωτικό περιβάλλον. Τα δάνεια προς μη χρηματοοικονομικές εταιρείες και νοικοκυριά στην Κύπρο, σχετικά με το ΑΕΠ, μειώθηκαν κατά 17 % του ΑΕΠ το τρίτο τρίμηνο του 2016 σε

σύγκριση με το ίδιο τρίμηνο του 2015 ⁽¹⁶⁾. Ωστόσο, η μείωση του χρέους οφείλεται κυρίως στα αποτελέσματα αποτίμησης (δηλ. διαγραφές χρέους και συμφωνίες ανταλλαγής χρέους) και όχι στην αποπληρωμή του χρέους. Η αυξημένη χρήση των συμφωνιών ανταλλαγής χρέους δίνει τη δυνατότητα στις τράπεζες να κατέχουν ακίνητα περιουσιακά στοιχεία στους ισολογισμούς τους για χρονικό περίοδο έως και τρία έτη, αντί να τα εκκαθαρίζουν στις σημερινές χαμηλές τιμές και να υφίστανται ζημιές (βλ. τμήμα 4.2.1), μην επηρεάζοντας κατ' αυτόν τον τρόπο αρνητικά την τρέχουσα κερδοφορία τους.

⁽¹⁶⁾ Δεδομένης της υψηλής εξάρτησης από τα τραπεζικά δάνεια από το εγχώριο τραπεζικό σύστημα, οι εξελίξεις στο απόθεμα δανείων από το εγχώριο τραπεζικό σύστημα παρέχουν μια έγκαιρη ένδειξη για τις εξελίξεις στον δείκτη του πίνακα αποτελεσμάτων.

Διάγραμμα 4.2.7: Τραπεζικά δάνεια προς κατοίκους εσωτερικού, ετήσιες μεταβολές

Πηγή: Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, Eurostat και Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Τα νέα συστήματα για την αφερεγγυότητα και για τις εκποιήσεις χρησιμοποιήθηκαν σε περιορισμένο βαθμό μόνο. Η νομοθεσία περί αφερεγγυότητας εταιρειών και φυσικών προσώπων και η αναθεωρημένη νομοθεσία για τις εκποιήσεις είναι επί του παρόντος σε πλήρη νομική ισχύ, (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016b, σ. 32-33) και οι νομικές διαδικασίες εκσυγχρονίζονται επίσης. Ωστόσο, η χρήση των διαδικασιών εκποιήσεων και αφερεγγυότητας παραμένει περιορισμένη λόγω των εμποδίων στην αποτελεσματική εφαρμογή τους. Αυτό συνδυάζεται με τις ακόμη ανεπαρκείς νομικές διαδικασίες και με ορισμένες ελλείψεις στο δικαστικό σύστημα. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με την ΕΚΤ (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2016, σ. 5 έως 6), τα έξοδα είσπραξης οφειλών στην Κύπρο παραμένουν πολύ υψηλά. Αυτό καταδεικνύεται από το υψηλό ποσό των καταβλητέων τελών κατά την εκτέλεση αξίωσης

μέσω του νομικού συστήματος (π.χ. δικαστικά τέλη, δημόσιες εισφορές). Κατά συνέπεια, οι κυπριακές τράπεζες τείνουν να χρησιμοποιούν την απειλή της εκποίησης ως τρόπο να βελτιωθεί η πειθαρχία των δανειοληπτών όσον αφορά την αποπληρωμή, προκειμένου να σταλεί ένα μήνυμα, και όχι ως εργαλείο για την είσπραξη εκκρεμών οφειλών. Οι προβλεπόμενες μεταρρυθμίσεις του δικαστικού συστήματος (βλ. τμήμα 4.6.2) αναμένεται να διευκολύνουν τη χρήση του πλαισίου αφερεγγυότητας και του πλαισίου εκποιήσεων και να συμβάλουν στην επιτάχυνση της μείωσης του χρέους στον ιδιωτικό τομέα.

4.2.5. ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΣΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ *

Η αγορά ακινήτων στην Κύπρο πλήττεται από μια λιγότερο σημαντική, αλλά μεγαλύτερη σε διάρκεια, προσαρμογή των τιμών σε σύγκριση με τις προσαρμογές στην Ιρλανδία και την Ισπανία. Η κυπριακή, ιρλανδική και ισπανική αγορά κατοικιών είναι πρόσφορες για σύγκριση αγορές, δεδομένου ότι πρόσφατα σημείωσαν τον υψηλότερο πληθωρισμό στις τιμές των κατοικιών στην ΕΕ. Σε αυτές τις χώρες, οι τιμές των κατοικιών και των σχετικών συναλλαγών μειώθηκαν μετά την έναρξη της χρηματοπιστωτικής κρίσης. Αυτό οφειλόταν στο γεγονός ότι η ζήτηση για κατοικίες μειώθηκε εξαιτίας των αυστηρών πιστωτικών όρων, των δυσμενών οικονομικών προοπτικών και της αύξησης της ανεργίας.

Οι τιμές των κυπριακών κατοικιών φαίνεται να πλησιάζουν στο κατώτατο σημείο, ενώ το ιρλανδικό και το ισπανικό κατώτατο σημείο σημειώθηκαν το 2012 και το 2013 αντίστοιχα. Κατά την αξιολόγηση του βάθους του κατώτατου ορίου στις τρεις χώρες, και με την παραδοχή ότι δεν υπάρχει περαιτέρω μείωση στις τιμές των κατοικιών στην Κύπρο, η ένταση των προς τα κάτω προσαρμογών των τιμών ⁽¹⁷⁾ δείχνει ότι η μείωση στις τιμές των κατοικιών στην Κύπρο είναι λιγότερο σημαντική από ό, τι στην Ιρλανδία και την Ισπανία. Ο κύκλος της προς τα κάτω προσαρμογής των τιμών ήταν επίσης ταχύτερος στην Ιρλανδία και στην Ισπανία από ό, τι στην Κύπρο. Στην Κύπρο χρειάστηκε να παρέλθουν σχεδόν οκτώ έτη από το υψηλότερο έως το

κατώτατο σημείο σε σύγκριση με πέντε και έξι έτη για την Ιρλανδία και την Ισπανία αντίστοιχα. Όσον αφορά τη σωρευτική μείωση των ονομαστικών τιμών των ακινήτων, η μείωση στην Ιρλανδία (54 %) ήταν επίσης πολύ μεγαλύτερη από ό, τι στην Ισπανία (37 %) και την Κύπρο (32 %).

Η ομαλότερη προσαρμογή των τιμών των κατοικιών στην Κύπρο μπορεί να αποδοθεί σε πολλούς παράγοντες. Η οικονομική κατάσταση, με υποτονικές προοπτικές για το εισόδημα από την εργασία, συνέβαλε στη βραδύτερη αύξηση των τιμών των κατοικιών. Επιπλέον, μολονότι τα περισσότερα δάνεια προς νοικοκυριά και κατασκευαστές είναι εξασφαλισμένα με ακίνητη περιουσία, η διάθεση περιουσιακών στοιχείων από τους οφειλέτες και οι περιπτώσεις που οι τράπεζες καταφεύγουν σε συμφωνίες ανταλλαγής χρέους ήταν περιορισμένες. Οι ελλείψεις του συστήματος για την έκδοση ή τη μεταβίβαση των τίτλων ιδιοκτησίας παρεμποδίζουν τη μείωση του χρέους και επηρεάζουν αρνητικά τη ζήτηση κατοικιών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016b, σ. 34-35).

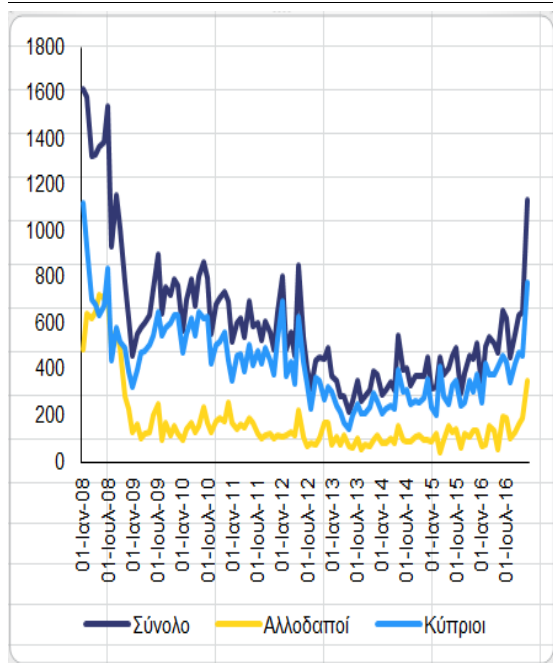
Η αγορά κατοικιών παρουσιάζει τα πρώτα σημεία σταθεροποίησης. Το 2015, οι τιμές των κατοικιών στην Κύπρο εξακολούθησαν να εμφανίζονται υπερτιμημένες, από την άποψη του λόγου τιμής προς εισόδημα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016b, σ. 32-33). Ωστόσο, χάρη στην ανάκαμψη της ζήτησης κατοικιών, η μείωση των ονομαστικών τιμών των ακινήτων είχε μετριαστεί σε -1,7 % σύγκριση με το προηγούμενο έτος στο δεύτερο τρίμηνο του 2016 σύμφωνα με την Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου. Αυτό αντικατοπτρίζεται στον αυξανόμενο με αργούς ρυθμούς αριθμό πωλήσεων κατοικιών, αν και από χαμηλό επίπεδο (βλέπε Διάγραμμα 4.2.8.). Το αλλοδαπό τμήμα της αγοράς φαίνεται να ανακάμπτει με βραδύτερους ρυθμούς. Η πλευρά της προσφοράς στην αγορά κατοικιών φαίνεται να έχει φτάσει στο κατώτατο επίπεδο, καθώς το επίπεδο εμπιστοσύνης στον τομέα των κατασκευών καθίσταται λιγότερο απαισιόδοξο και οι επενδύσεις σε κατοικίες αυξάνονται. Όσον αφορά το μέλλον, η βελτίωση των προοπτικών για το εισόδημα θα μπορούσε να βοηθήσει ώστε να αυξηθεί η ζήτηση για κατοικίες, παρόλο που τα πιστοδοτικά κριτήρια είναι πιθανόν να παραμείνουν αυστηρά βραχυπρόθεσμα. Επιπλέον, η αυξανόμενη χρήση συμφωνιών ανταλλαγής χρέους, σε συνδυασμό με την εντατικότερη χρήση

⁽¹⁷⁾ Η σχέση μεταξύ της σωρευτικής μείωσης στις τιμές των κατοικιών και της διάρκειας της ύφεσης.

της εκποίησης περιουσιακών στοιχείων, μπορεί να αυξήσει την προσφορά κατοικιών.

έκδοσης ενδέχεται τελικά να συμβάλουν στην περαιτέρω προσαρμογή στην αγορά κατοικιών.

Διάγραμμα 4.2.8: Συμβάσεις πώλησης κατοικιών

Πηγή: Τμήμα Κτηματολογίου και Χωρομετρίας

Οι ελλείψεις στο σύστημα των τίτλων ιδιοκτησίας εμποδίζουν την ανάκαμψη της αγοράς κατοικιών. Οι Κύπριοι και οι αλλοδαποί αγοραστές ακινήτων αποκτούν όλο και μεγαλύτερη επίγνωση των καθυστερήσεων στην έκδοση και μεταβίβαση τίτλων ιδιοκτησίας και το γεγονός ότι ορισμένα ακίνητα που πωλούνται ή διατίθενται προς πώληση βαρύνονται με υποθήκες από τους άλλους πιστωτές. Δεδομένου ότι το χρέος των νοικοκυριών στην Κύπρο είναι σε μεγάλο βαθμό εξασφαλισμένο με ακίνητα περιουσιακά στοιχεία, η απόκτηση τίτλου ιδιοκτησίας για ένα ακίνητο αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της φερεγγυότητας των νοικοκυριών και της ευρωστίας των τραπεζών. Αυτό επιτρέπει την εκτέλεση των πληρωμών των δανείων και την αναδιάρθρωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων. Η έλλειψη προόδου όσον αφορά τη μεταρρύθμιση του συστήματος για τη μεταβίβαση τίτλων ιδιοκτησίας επιδρά αρνητικά στην ανάκαμψη της αγοράς κατοικιών. Αυτό εμποδίζει την ολοκλήρωση ορισμένων πράξεων υποθήκης και μειώνει την εμπιστοσύνη στον τομέα. Ωστόσο, οι μεταρρυθμίσεις στην έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας με στόχο τον εξορθολογισμό των διαδικασιών

4.3. ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

4.3.1. ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

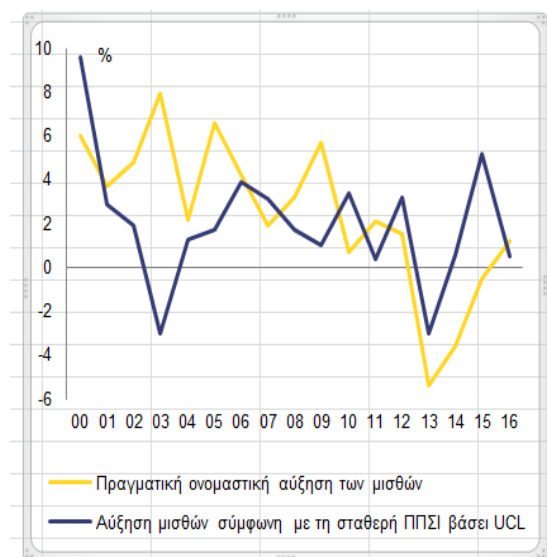
Η κατάσταση στην αγορά εργασίας βελτιώνεται, αλλά εξακολουθούν να υπάρχουν σημαντικές προκλήσεις. Όπως αναφέρθηκε στο τμήμα 1, οι δείκτες της αγοράς εργασίας άρχισαν να βελτιώνονται το 2015 και η ανεργία να μειώνεται με ταχείς ρυθμούς κατά το πρώτο τρίμηνο του 2016. Ωστόσο, η ανεργία εξακολουθεί να είναι πολύ πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ και τα επίπεδα πριν από την κρίση, και η επαναπορρόφηση των μακροχρόνια ανέργων παραμένει σημαντικό ζήτημα. Η ανάκαμψη της αγοράς εργασίας δεν συνέβαλε στη μείωση του μεγάλου ποσοστού υποαπασχολούμενων εργαζομένων ⁽¹⁸⁾. Σε αυτό το πλαίσιο, οι περισσότερες από τις προκλήσεις πολιτικής που προσδιορίζονται στην έκθεση του 2016 για τη χώρα εξακολουθούν να ισχύουν.

Η προς τα κάτω προσαρμογή των μισθών σταμάτησε το 2016. Το κόστος εργασίας στην Κύπρο ακολούθησε πτωτική πορεία προσαρμογής μεταξύ 2012 και 2015. Αυτό οδήγησε σε συνεχιζόμενη ευθυγράμμιση του μοναδιαίου κόστους εργασίας σε σύγκριση με άλλα κράτη μέλη της ΕΕ και τις διεθνείς αγορές. Αυτό συνέβαλε στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας των τιμών και, ως εκ τούτου, της εξωτερικής θέσης της Κύπρου. Το 2016 επανήλθε, για πρώτη φορά από την έναρξη της κρίσης, η αύξηση των μισθών, αλλά με αργό ρυθμό. Σύμφωνα με τις τρέχουσες εκτιμήσεις, η αύξηση των μισθών συνέκλινε προς την αξία σύμφωνη με μια σταθερή πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία (Agraia και Kiss, 2015), ένα προσεγγιστικό υποκατάστατο για την εξωτερική ανταγωνιστικότητα (βάσει του κόστους) (βλ. Διάγραμμα 4.3.1.).

Διεξάγεται κοινωνικός διάλογος μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων, με στόχο την επίτευξη συμφωνίας σχετικά με την τιμαριθμική αναπροσαρμογή των μισθών. Όπως συμφωνήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος

οικονομικής προσαρμογής, η τιμαριθμική αναπροσαρμογή του τιμαριθμικού επιδόματος (COLA) στον ιδιωτικό τομέα εξακολούθησε να τελεί υπό αναστολή μέχρι το τέλος του 2016. Μετά την άρση της αναστολής, η εφαρμογή της τιμαριθμικής αναπροσαρμογής των μισθών που χρησιμοποιήθηκε κατά το παρελθόν θα οδηγούσε σε ονομαστική μείωση των μισθών, διότι η εξίσωση αφορά το παρελθόν και θα λάμβανε υπόψη τον αρνητικό πληθωρισμό το 2016. Οι διαπραγματεύσεις για το COLA στον ιδιωτικό τομέα, ως εκ τούτου, ξεκίνησαν τον Οκτώβριο του 2016 με τη μορφή του κοινωνικού διαλόγου. Αναμένεται να οδηγήσουν σε νέα μέθοδο υπολογισμού που θα αποτρέπει την αυτόματη ονομαστική μείωση των μισθών. Έως ότου επιτευχθεί συμφωνία, το υπουργείο Εργασίας έχει προτείνει προσωρινή ρύθμιση προκειμένου να αποφευχθούν ονομαστικές μειώσεις των μισθών το 2017. Για τον δημόσιο και ημιδημόσιο τομέα, συμπεριλαμβανομένων των ημικρατικών οργανισμών, έχουν υπογραφεί συλλογικές συμβάσεις με τα συνδικάτα, με τις οποίες οι μισθοί συνδέονται με την ονομαστική ανάπτυξη.

Διάγραμμα 4.3.1: Αύξηση των μισθών σύμφωνα με μια σταθερή πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία που βασίζεται στο κόστος εργασίας

Πηγή: Eurostat, Cystat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Δρομολογούνται τακτικά ενεργητικές πολιτικές για την αγορά εργασίας (ΕΠΑΕ), αλλά χωρίς επαρκή μέσα παρακολούθησης της εφαρμογής τους. Ο σημερινός κατάλογος των ΕΠΑΕ

⁽¹⁸⁾ Η Κύπρος παρουσιάζει το υψηλότερο ποσοστό υποαπασχολούμενων εργαζομένων μερικής απασχόλησης (δηλαδή που εργάζονται με μερική απασχόληση, αλλά επιθυμούν να εργαστούν επιπλέον ώρες και είναι διαθέσιμοι να το πράξουν) στην ΕΕ, το οποίο αντιστοιχεί στο 8,6% της συνολικής απασχόλησης το τρίτο τρίμηνο του 2016 (έναντι μέσου όρου της ΕΕ 4,3%).

περιλαμβάνει μέτρα που έχουν ως στόχο τους μακροχρόνια ανέργους και τους νέους (στο πλαίσιο του εθνικού σχεδίου δράσης για την απασχόληση των νέων). Περιλαμβάνει επίσης μέτρα για άλλες ευάλωτες ομάδες, μεταξύ άλλων για τα άτομα με αναπηρίες. Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα των ΕΠΑΕ για την αντιμετώπιση των αναγκών της αγοράς εργασίας είναι περιορισμένη. Αυτό οφείλεται στο σύντομο χρονοδιάγραμμά τους και στο συχνά περιορισμένο πεδίο εφαρμογής, συμπεριλαμβανομένων της περιορισμένης διαθεσιμότητας κατάρτισης. Επίσης, η έλλειψη ολοκληρωμένου εργαλείου συνεχούς παρακολούθησης και αξιολόγησης εμποδίζει την συστηματικότερη ανάλυση του πλήρους αντικτύπου των ΕΠΑΕ και των περιορισμών τους ως εργαλείων για να επιστρέψουν οι άνεργοι στην εργασία. Η διαθεσιμότητα τέτοιων εργαλείων θα διευκόλυε τη λήψη αποφάσεων και τις ταχείες διορθωτικές ενέργειες.

Οι δημόσιες υπηρεσίες απασχόλησης (ΔΥΑ) δεν διαθέτουν ακόμα τα μέσα για να ανταποκριθούν αποτελεσματικά σύμφωνα με τον ενισχυμένο ρόλο τους. Το ολοκληρωμένο σχέδιο για τη μεταρρύθμιση των ΔΥΑ, συμπεριλαμβανομένης της θέσπισης διαδικασίας διαγωνισμού για την πρόσληψη πρόσθετου προσωπικού, καθυστερεί διαρκώς. Ορισμένα μέτρα μεταρρύθμισης των ΔΥΑ έχουν ήδη ξεκινήσει, π.χ. Οι κοινές ενέργειες με ιδιωτικές υπηρεσίες απασχόλησης και η κατάρτιση των υπαλλήλων των ΔΥΑ, ενώ άλλες τελούν υπό προετοιμασία. Τα μέτρα αυτά αποσκοπούν στην κάλυψη των αναγκών της ζήτησης στην αγορά εργασίας, στην παροχή εξατομικευμένων συμβουλών και ενιαίων σημείων επαφής, καθώς και στην υποστήριξη του προγράμματος μεταρρύθμισης του τομέα της κοινωνικής πρόνοιας, συμπεριλαμβανομένης της ενεργοποίησης των αποδεκτών του Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος (ΕΕΕ). Η περιορισμένη εξειδίκευση και λειτουργικότητα των υπηρεσιών των ΔΥΑ καθιστά δύσκολη της εκπλήρωση εκ μέρους τους των απαιτήσεων για την υλοποίηση των συστάσεων για τις Εγγυήσεις για τη Νεολαία και την πρωτοβουλία για τη μακροχρόνια ανεργία.

Το ποσοστό των νέων που είναι εκτός απασχόλησης, εκπαίδευσης ή κατάρτισης (ΕΑΕΚ) μειώνεται, αλλά εξακολουθεί να είναι υψηλό. Το 2015 ανήλθε στο 15,2 % (ηλικιακή ομάδα 15-24 ετών), σε σύγκριση με 17 % το 2014,

έναντι μέσου όρου της ΕΕ 12 %. Το Υπουργείο Εργασίας έχει ξεκινήσει να καταβάλλει προσπάθειες για τον προσδιορισμό και την προσέγγιση των μη εγγεγραμμένων ανέργων νέων και ΕΑΕΚ, σε συντονισμό με το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού (ΥΠΠ) και τις οργανώσεις νέων. Ωστόσο, τα αποτελέσματα δεν είναι ακόμη διαθέσιμα.

Η νομοθεσία για την προστασία της απασχόλησης (ΝΠΑ) είναι σχετικά ευέλικτη στην Κύπρο, καθιστώντας συνεπώς δυνατές τις ομαλές μεταβάσεις μεταξύ θέσεων εργασίας. Σύμφωνα με τη μεθοδολογία του ΟΟΣΑ (ΟΟΣΑ, 2013) και με βάση την ισχύουσα εργατική νομοθεσία, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπολόγισε τους δείκτες ΝΠΑ για την Κύπρο για πρώτη φορά. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η συνολική νομοθεσία για τις ατομικές και τις ομαδικές απολύσεις στην Κύπρο είναι σχετικά ευέλικτη, ειδικότερα, εάν συγκριθεί με άλλες ευρωπαϊκές χώρες (βλέπε Διάγραμμα 4.3.2.).

Ωστόσο, από την ΝΠΑ προκύπτουν ορισμένες σημαντικές αποκλίσεις από την ευρωπαϊκή πρακτική σε ορισμένες κατηγορίες. Για παράδειγμα, ορισμένες πτυχές της ΝΠΑ για τις μεμονωμένες απολύσεις είναι σχετικά αυστηρές⁽¹⁹⁾, όπως φανερώνουν τρεις επιμέρους συνιστώσες του δείκτη ΝΠΑ: i) σχετικά υψηλές αποζημιώσεις απόλυσης, οι οποίες καταβάλλονται σε όλους τους απολυθέντες εργαζόμενους εκτός από τις δικαιολογημένες απολύσεις, ii) σχετικά υψηλή αποζημίωση λόγω καταχρηστικής απόλυσης και iii) επιλογή επανένταξης. Όσον αφορά τα διαδικαστικά εμπόδια και τις προθεσμίες προειδοποίησης για την ατομική απόλυση, η αυστηρότητα της νομοθεσίας είναι συγκρίσιμη με τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ.

Επιπλέον, η ΝΠΑ για τις προσωρινές συμβάσεις είναι αρκετά αυστηρή και η βαθμολογία της Κύπρου υπερβαίνει σημαντικά τον μέσο όρο των κρατών μελών της ΕΕ. Αυτή η βαθμολογία αντικατοπτρίζει την ανάγκη των εργοδοτών να παρουσιάζουν πάντα έναν αντικειμενικό λόγο για τη σύναψη σύμβασης εργασίας ορισμένου χρόνου⁽²⁰⁾. Επιπλέον, οι εργαζόμενοι ορισμένου χρόνου

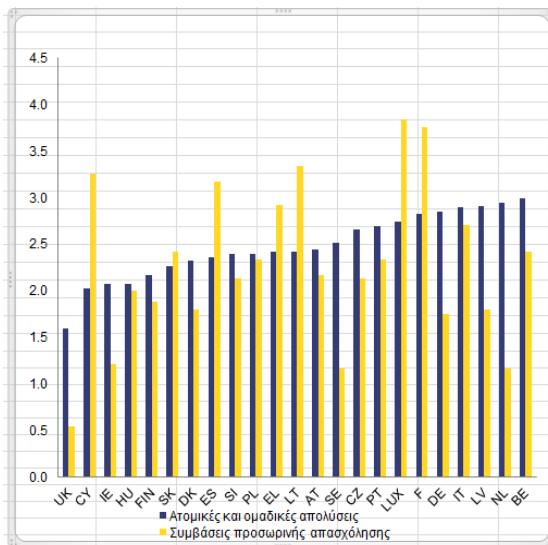
⁽¹⁹⁾ Για περισσότερες πληροφορίες, βλ. τον περί Τερματισμού Απασχολήσεως Νόμο 24/1967 της Κυπριακής Δημοκρατίας και τις μεταγενέστερες τροποποιήσεις.

⁽²⁰⁾ Νόμος περί προστασίας των εργαζομένων (Εργασία ορισμένου χρόνου) Τμήμα 7 (2).

θεωρείται ότι έχουν σύμβαση αορίστου χρόνου μετά από 30 μήνες απασχόλησης στον ίδιο εργοδότη (ανεξαρτήτως του αριθμού ανανεώσεων της σύμβασης).

Διάγραμμα 4.3.2: Δείκτες σχετικά με τη νομοθεσία για την προστασία της απασχόλησης (2013)

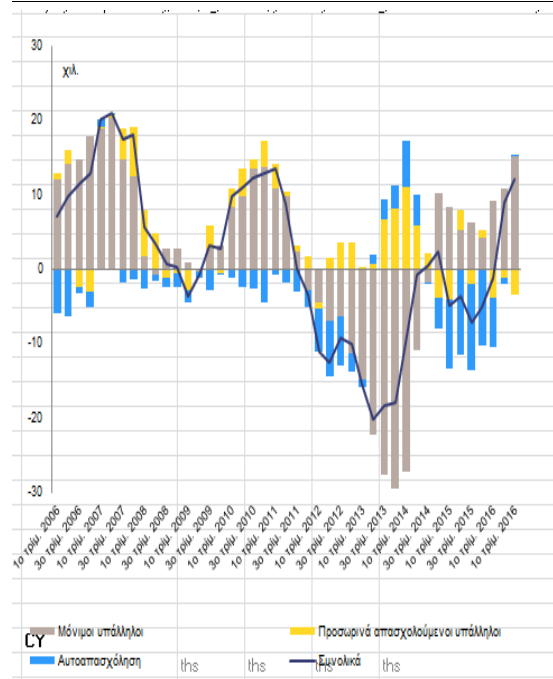
Η χαμηλή βαθμολογία αντικατοπτρίζει πιο ευέλικτη νομοθεσία για την προστασία της απασχόλησης.

Πηγή: ΟΟΣΑ και Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Παρά τις περιοριστικές κανονιστικές ρυθμίσεις, το ποσοστό των προσωρινών συμβάσεων είναι αρκετά υψηλό. Οι προσωρινά απασχολούμενοι υπάλληλοι αντιπροσώπευαν το 18,4 % του συνόλου των υπαλλήλων το 2015 (ένα από τα υψηλότερα ποσοστά στην ΕΕ), ενώ ο μέσος όρος της ΕΕ είναι 14,1 %. Το ποσοστό αυτό αυξήθηκε απότομα κατά τη διάρκεια της κρίσης (από το 2011 έως το 2014), λόγω και της μείωσης των συμβάσεων αορίστου χρόνου (βλέπε Διάγραμμα 4.3.3.). Ωστόσο, σταθεροποιήθηκε το 2015 και μειώθηκε ελαφρά μόνο κατά τα τρία πρώτα τρίμηνα του 2016, παράλληλα με τη βελτίωση των συνθηκών στην αγορά εργασίας. Η βελτίωση αυτή μεταφράστηκε επίσης σε αύξηση του ετήσιου ποσοστού μετάβασης σε συμβάσεις αορίστου χρόνου, από 17,9 % το 2014 σε 27,9 % το 2015 (εξακολουθεί να συγκαταλέγεται μεταξύ των χαμηλότερων της ΕΕ). Ωστόσο, μεγάλο ποσοστό της απασχόλησης ορισμένου χρόνου δεν αποτελεί οικειοθελή επιλογή, καθώς το 92,9 % των εργαζομένων ορισμένου χρόνου το 2015 δήλωσαν ότι ήταν αναγκασμένοι να δεχθούν μια προσωρινή θέση εργασίας, διότι δεν μπορούσαν να βρουν

μόνιμη θέση. Το ποσοστό αυτό δεν μειώθηκε σημαντικά σε σύγκριση με την προ κρίσης περίοδο.

Διάγραμμα 4.3.3: Απασχόληση ανά είδος, ετήσιες μεταβολές

Πηγή: Eurostat (έρευνα εργατικού δυναμικού)

Ένα σχετικά υψηλό ποσοστό συμβάσεων προσωρινής απασχόλησης έχουν μεγάλη διάρκεια, παρά τις προθεσμίες που ορίζονται στη νομοθεσία. Δεν υπάρχουν στοιχεία για την επικράτηση των συμβάσεων πολύ μικρής διάρκειας στην Κύπρο: οι συμβάσεις με διάρκεια λιγότερο από τρεις μήνες ανέρχονται σε ποσοστό μόλις 3,4 % του συνόλου το 2015. Αντιθέτως, σχεδόν το 28 % των συνολικών συμβάσεων προσωρινής απασχόλησης είχαν διάρκεια περισσότερο από 36 μήνες (έναντι 7,5 % κατά μέσο όρο στην ΕΕ). Τα στοιχεία αυτά έρχονται σε αντίθεση με τα όρια διάρκειας που προβλέπει η νομοθεσία, και υποδηλώνουν περιπτώσεις ενδεχόμενης μη συμμόρφωσης με τις νομικές απαιτήσεις. Ωστόσο, σύμφωνα με πηγές της διοίκησης, υποβλήθηκαν λίγες μόνο καταγγελίες.

Το Υπουργείο Εργασίας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων εξετάζει επί του παρόντος το ενδεχόμενο λήψης νέων μέτρων για τη μείωση της αδήλωτης εργασίας. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα των επιθεωρήσεων εργασίας

κατά τους πρώτους εννέα μήνες του 2016, η αδήλωτη εργασία ανέρχεται περίπου στο 16 % και συνιστά πρόκληση, ιδίως για τα επαγγέλματα χαμηλής ειδίκευσης. Τα μεταρρυθμιστικά μέτρα που λαμβάνονται επί του παρόντος από το Υπουργείο Εργασίας, Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων περιλαμβάνουν διαρθρωτικές αλλαγές στην οργάνωση της επιθεώρησης εργασίας. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται η ενίσχυση του ρόλου της με νέα νομοθεσία και ο εκσυγχρονισμός της διαδικασίας κοινωνικής ασφάλισης.

4.3.2. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

Παρόλο που η Κύπρος επενδύει σημαντικά στην εκπαίδευση και την κατάρτιση, τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα υπολείπονται του μέσου όρου. Η Κύπρος εμφανίζει σχετικά υψηλό, αν και μειούμενο, επίπεδο δαπανών της γενικής κυβέρνησης για την εκπαίδευση. Οι εν λόγω δαπάνες αντιστοιχούσαν στο 6,5 % του ΑΕΠ το 2013 και στο 5,8 % του ΑΕΠ το 2014. Ωστόσο, οι δαπάνες για την εκπαίδευση σημείωσαν σημαντική μείωση ως ποσοστό των συνολικών δαπανών γενικής κυβέρνησης, από 15,7 % το 2013 σε 11,8 % το 2014, προσεγγίζοντας τον μέσο όρο της ΕΕ-28 ύψους 10,2 %. Οι δαπάνες ανά μαθητή για το 2013 παρέμειναν σχετικά υψηλότερες από ό, τι για άλλες χώρες με παρόμοιο επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, ιδίως σε επίπεδο πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η αργή προσαρμογή του εκπαιδευτικού συστήματος στην αλλαγή της οικονομικής δομής της χώρας (π.χ. τομείς έξυπνης εξειδίκευσης⁽²¹⁾) εξακολουθεί να αποτελεί σοβαρή πηγή ανησυχίας. Το χαμηλό επίπεδο ψηφιακών δεξιοτήτων είναι ιδιαίτερα ανησυχητικό δεδομένου ότι το 2015 μόνο το 43 % των Κυπρίων διέθετε τουλάχιστον βασικό επίπεδο ψηφιακών δεξιοτήτων, κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ που είναι 56 % (Ευρωπαϊκή Επιτροπή 2017β).

⁽²¹⁾ Η έξυπνη εξειδίκευση συνιστά μια νέα έννοια πολιτικής καινοτομίας που αποσκοπεί στην προώθηση της αποδοτικής και αποτελεσματικής χρήσης των δημόσιων επενδύσεων στον τομέα της έρευνας. Στόχος της είναι να ενισχύσει την περιφερειακή καινοτομία, ώστε να επιτευχθεί οικονομική ανάπτυξη και ευημερία, παρέχοντας στις περιφέρειες τη δυνατότητα να επικεντρωθούν στα δικά του πλεονεκτήματα.

Η συνεχής επιδείνωση των επιδόσεων των Κυπρίων φοιτητών στις βασικές δεξιότητες είναι ανησυχητική. Το ποσοστό των ατόμων με χαμηλές επιδόσεις στην Κύπρο είναι το μεγαλύτερο στην ΕΕ για τα μαθηματικά (43 %) και τις επιστήμες (42 %), και είναι το τρίτο μεγαλύτερο για την ανάγνωση (36 %), σύμφωνα με τα αποτελέσματα από το Πρόγραμμα Διεθνούς Αξιολόγησης Μαθητών του ΟΟΣΑ (PISA 2015). Τα αποτελέσματα για την Κύπρο επιδεινώθηκαν περαιτέρω σε σύγκριση με το 2012 σε όλους τους τομείς, γεγονός που θέτει τη χώρα πολύ κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ και του ΟΟΣΑ. Ταυτόχρονα, το ποσοστό των χωρών με τις καλύτερες επιδόσεις μειώθηκε επίσης σε όλους τους τομείς και, ως εκ τούτου, προκύπτει σημαντική καθοδική τάση των γενικών επιπέδων επίδοσης (ΟΟΣΑ, 2016).

Η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου γενικά μειώνεται, αλλά παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα για τους άρρηνες μαθητές που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό. Το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου μειώθηκε από 6,8 % το 2014 σε 5,3 % το 2015, πολύ κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ της τάξης του 11,0 % το 2015. Ενώ οι γηγενείς μαθητές έχουν ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου μόλις 3,1 %, το αντίστοιχο ποσοστό των μαθητών που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό ανέρχεται στο 16,7 %, εκ των οποίων το 10,7 % είναι κορίτσια και το 23,3 % αγόρια. Αυτή η διαφορά μεταξύ των φύλων ύψους 12,6 εκατοστιαίων μονάδων για τα άτομα που έχουν γεννηθεί στο εξωτερικό είναι πολύ μεγαλύτερη από τον μέσο όρο της ΕΕ (2,3 εκατοστιαίες μονάδες).

Η συμμετοχή στην επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση (ΕΕΚ) στην Κύπρο είναι σχετικά χαμηλή, γεγονός που καταδεικνύει το περιθώριο να αυξηθεί δυνητικά η σημασία και η ελκυστικότητα των συστημάτων επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης (ΕΕΚ). Οι στρατηγικοί στόχοι που ορίζονται στο στρατηγικό σχέδιο του Υπουργείου Παιδείας και Πολιτισμού για την περίοδο 2016-2018, το στρατηγικό σχέδιο για το σύστημα της τεχνικής και επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης για την περίοδο 2015-2020 και η αναβάθμιση του συστήματος μαθητείας έχουν ως στόχο τη βελτίωση της παροχής δεξιοτήτων και τη μεταρρύθμιση του συστήματος ΕΕΚ. Ορισμένα μέτρα περιλαμβάνουν i) ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ της δευτεροβάθμιας τεχνικής και

επαγγελματικής εκπαίδευσης (ΔΤΕΚ) και των επιχειρήσεων μέσω διαλόγου των κοινωνικών εταίρων, ii) προώθηση της πρακτικής άσκησης (πρακτική άσκηση σε επιχείρηση) των μαθητών ΔΤΕΚ στις επιχειρήσεις και iii) αύξηση του ποσοστού του χρόνου που αφιερώνουν οι σπουδαστές ΔΤΕΚ στις επιχειρήσεις για την πρακτική τους άσκηση, τα οποία δρομολογήθηκαν από το σχολικό έτος 2016-2017. Το νέο σύστημα μαθητείας προβλέπει προπαρασκευαστικά και βασικά μέτρα και αναπτύσσει περίπου 40 ειδικότητες με βάση τη ζήτηση των μαθητευομένων, τις ανάγκες της αγοράς εργασίας και την ετοιμότητα των οργανώσεων των εργοδοτών να συνεργαστούν με το Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού.

Από το 2016 οι τομείς σπουδών και ειδικοτήτων και τα υφιστάμενα προγράμματα άρχισαν να αναθεωρούνται. Θα αναπτυχθούν νέα προγράμματα σπουδών, προσανατολισμένα στα αποτελέσματα της μάθησης και με βάση ενότητες μάθησης και τις μονάδες του ευρωπαϊκού συστήματος ακαδημαϊκών μονάδων για την επαγγελματική εκπαίδευση και κατάρτιση. Θα αναπτυχθεί ένα σύνολο 80 νέων προτύπων στο πλαίσιο του συστήματος επαγγελματικών προσόντων κατά την περίοδο 2016-2017. Κατά την περίοδο 2014-2020, τα υπάρχοντα και τα νέα πρότυπα θα αναθεωρηθούν και θα χορηγηθούν περίπου 10 000 πιστοποιητικά ⁽²²⁾.

Η Κύπρος έχει πολύ υψηλό ποσοστό ολοκλήρωσης τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά σχετικά χαμηλό ποσοστό αποφοίτων στους τομείς που συνδέονται στενότερα με την καινοτομία. Το ποσοστό ολοκλήρωσης σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης ανήλθε στο 52,5 % το 2014 και στο 54,6 % το 2015, πολύ πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ. Ωστόσο, εξακολουθεί να υφίσταται διευρυνόμενο χάσμα μεταξύ των φύλων, καθώς οι γυναίκες υπερτερούν των ανδρών κατά 12,2 εκατοστιαίες μονάδες το 2014 και 14,9 εκατοστιαίες μονάδες το 2015. Το 2014 το 44 % των σπουδαστών φοιτούσαν στα πεδία των κοινωνικών επιστημών, της διοίκησης επιχειρήσεων και της νομικής, ένα από τα υψηλότερα ποσοστά στην ΕΕ. Από την άλλη

πλευρά, υπάρχει μικρό ποσοστό αποφοίτων στα πεδία των φυσικών επιστημών, της τεχνολογίας, της μηχανικής και των μαθηματικών, 9,2 ανά 1000 άτομα (ηλικίας 20-29), κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ που είναι 19 ανά 1000 άτομα (ηλικίας 20-29 ετών), το οποίο μπορεί να αποτελεί τροχοπέδη στην ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας. Ωστόσο, αυτό φαίνεται ότι αποτελεί κληρονομιά του προηγούμενου αναπτυξιακού μοντέλου της χώρας (που βασίζεται στις χρηματοπιστωτικές και νομικές υπηρεσίες). Δεν αντιστοιχεί κατ' ανάγκη στις μελλοντικές εξελίξεις οι οποίες βασίζονται στην έξυπνη ειδίκευση.

Η βελτίωση της ποιότητας των ιδρυμάτων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης αποτελεί πρόκληση και οι εργασίες του προγράμματος διαπίστευσης δεν έχουν ακόμη τεθεί πλήρως σε εφαρμογή. Μετά από μακρά περίοδο διαβούλευσης η κυπριακή Βουλή των Αντιπροσώπων ψήφισε νόμο για τη σύσταση Φορέα Διασφάλισης και Πιστοποίησης Ποιότητας της Ανώτερης Εκπαίδευσης. Ο φορέας αυτός έχει ως σκοπό να συμβάλει στη διασφάλιση της ποιότητας των ιδρυμάτων ανώτερης εκπαίδευσης που προσφέρουν τα κυπριακά ιδρύματα και να καθιερώσει την Κύπρο ως περιφερειακό κέντρο αριστείας για την ανώτερη εκπαίδευση. Ωστόσο, δεν είναι πλήρως λειτουργικός και δεν μπορεί ακόμη να προβεί σε δραστηριότητες διαπίστευσης.

Το συνολικό ποσοστό συμμετοχής ενηλίκων στη δια βίου μάθηση είναι χαμηλό και κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ. Το ποσοστό συμμετοχής ήταν 7,5 % για την ηλικιακή ομάδα 25-64 ετών το 2015. Η μεγαλύτερη συμμετοχή στη διά βίου μάθηση ενηλίκων με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο (επίπεδα ISCED 0-2) είναι απαραίτητη προκειμένου να τηρούνται οι δεξιότητες επικαιροποιημένες και να υπάρξει συμβολή στην πρόληψη της πρόωρης συνταξιοδότησης.

Πρόσφατα θεσπίστηκαν τροποποιήσεις με σκοπό την παροχή χρηματοδοτικής στήριξης για τις επιχειρήσεις που επενδύουν στη διά βίου μάθηση για τους εργαζομένους τους. Υπάρχουν επίσης συναφή συστήματα και προγράμματα που χρηματοδοτούνται από την ΕΕ σε δύο τεχνικά νυχτερινά σχολεία της Κύπρου. Τα προγράμματα αυτά έχουν ως σκοπό να προσφέρουν καλής ποιότητας εκπαίδευση ΕΕΚ σε ενηλίκους. Βοηθούν τους ενηλίκους να επανεταχθούν στο επίσημο σχολικό σύστημα, να αποκτήσουν

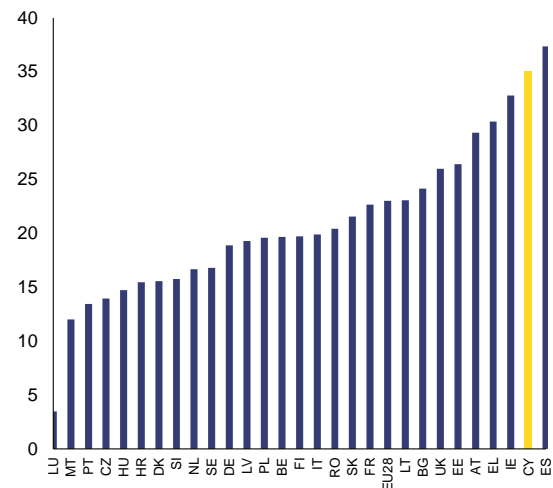
⁽²²⁾ Τα μαθήματα για την πιστοποίηση στη χρήση και τον χειρισμό φθορανθρακικών ψυκτικών υγρών, και για την πιστοποίηση στις απαιτήσεις για ηλεκτρικές εγκαταστάσεις έχουν ήδη αρχίσει.

επαγγελματικά προσόντα σε ανώτερο δευτεροβάθμιο επίπεδο, να προχωρήσουν στην τριτοβάθμια εκπαίδευση εφόσον το επιθυμούν και/ή να εισέλθουν εκ νέου στην αγορά εργασίας ως ειδικευμένοι εργαζόμενοι.

Η αναντιστοιχία δεξιοτήτων αποτελεί πρόκληση για την Κύπρο και τα ποσοστά απασχόλησης διαφέρουν σημαντικά ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης. Για τα άτομα με προσόντα χαμηλότερου επιπέδου (επίπεδο ISCED 0-2) το ποσοστό της απασχόλησης ανήλθε στο 55,5 % το 2015, ελαφρώς πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ. Σε ό,τι αφορά τα άτομα με προσόντα μεσαίου επιπέδου (ISCED 3-4), το ποσοστό ήταν 69,4 % το 2015, δηλαδή, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ελαφρώς χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Σε ό,τι αφορά τα άτομα με προσόντα ανώτερου επιπέδου (ISCED 5-8), το ποσοστό ήταν 80,2 % το 2015, αλλά χαμηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ ⁽²³⁾.

⁽²³⁾ Η συστηματική πρόβλεψη για την απασχόληση και τον προσδιορισμό των κενών στις δεξιότητες πραγματοποιείται από την Αρχή Ανάπτυξης Ανθρώπινου Δυναμικού (ΑνΑΔ), η οποία παρέχει δεκαετείς προβλέψεις για την απασχόληση σε τακτική βάση (οι πιο πρόσφατες για την περίοδο 2014-2014). Για περαιτέρω ανάλυση, βλ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016β).

Διάγραμμα 4.3.4: Ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονται στις κατηγορίες ISCO 4-9

Ο δείκτης αυτός μετρά το ποσοστό των εργαζομένων με προσόντα τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονται σε θέσεις εργασίας που κατατάσσονται στις κατηγορίες ISCO 4-9.

Πηγή: Eurostat, Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Η Κύπρος είναι μια από τις χώρες με το υψηλότερο ποσοστό αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που εργάζονται σε επαγγέλματα για τα οποία θεωρείται ορισμένες φορές ότι δεν απαιτούνται πανεπιστημιακές σπουδές. Συγκεκριμένα, το 35 % των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης απασχολούνταν σε θέσεις εργασίας που ταξινομούνται σύμφωνα με τις κατηγορίες της Τυποποιημένης Διεθνούς Ταξινόμησης των Επαγγελμάτων (ISCO) ⁽²⁴⁾ 4-9 (μέσος όρος ΕΕ: 23 %) και για τις οποίες η Διεθνή Οργάνωση Εργασίας (2007) θεωρεί ότι δεν απαιτείται πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στην πράξη αυτό σημαίνει ότι μεγάλο ποσοστό των αποφοίτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης απασχολούνται ως εργαζόμενοι με καθήκοντα γραμματείας ή ως εργαζόμενοι που παρέχουν γενικής μορφής υπηρεσίες και εργαζόμενοι στις πωλήσεις. Εδώ η δυνατότητα της πανεπιστημιακής εκπαίδευσης να συμβάλει στην παραγωγικότητα,

⁽²⁴⁾ Η μονοψήφια κατάταξη ISCO έχει ως εξής: 1. Διευθυντικά στελέχη 2. Επαγγελματίες 3. Τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα 4. Εργαζόμενοι με καθήκοντα γραμματείας 5. Εργαζόμενοι που παρέχουν γενικής μορφής υπηρεσίες και εργαζόμενοι στις πωλήσεις 6. Ειδικευμένοι εργαζόμενοι στη γεωργία, τη δασονομία και την αλιεία 7. Ειδικευμένοι τεχνίτες και εργαζόμενοι συναφών ειδικοτήσεων 8. Χειριστές εγκαταστάσεων και μηχανών και εργάτες συναρμολόγησης 9. Ανεπίδητοι εργάτες 10. Επαγγέλματα ενόπλων δυνάμεων

την τεχνολογική καινοτομία και την ανάπτυξη ενδέχεται να είναι ασθενέστερη από ό, τι εάν οι πτυχιούχοι εργάζονταν ως διευθυντικά στελέχη, τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα.

4.3.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Το ποσοστό των ατόμων που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (AROE) αυξήθηκε το 2015 κατά 1,5 εκατοστιαίες μονάδες στο 28,9 % και είναι πλέον ένα από τα υψηλότερα στην ΕΕ. Ιδίως το ποσοστό των ατόμων που αντιμετωπίζουν «κίνδυνο φτώχειας» και το ποσοστό των νοικοκυριών με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας ήταν σε άνοδο το 2015 (βλ. Διάγραμμα 4.3.5.). Οι πρόσφατες εξελίξεις καθιστούν δυσχερέστερη την επίτευξη από την Κύπρο του στόχου για το 2020 όσον αφορά τη φτώχεια.

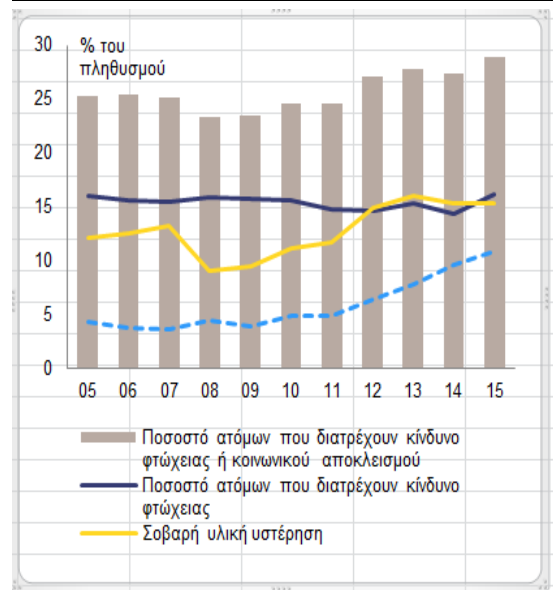
Η φτώχεια των εργαζομένων επίσης αυξάνεται.

Ο αριθμός των φτωχών εργαζομένων αυξάνεται (βλ. Διάγραμμα 4.3.5.), ενώ η θετική επίπτωση από την αύξηση της απασχόλησης δεν έχει ακόμη καταστεί αισθητή. Ωστόσο, δεδομένου ότι τα στοιχεία του 2015 για τη φτώχεια αναφέρονται σε στοιχεία για το εισόδημα του 2014, η αύξηση της φτώχειας των εργαζομένων αποτυπώνει κυρίως την επιδείνωση των συνθηκών εργασίας κατά τη διάρκεια της κρίσης. Αυτό συμβαίνει ιδίως, διότι η προσωρινή και η μερική απασχόληση αυξήθηκαν τα τελευταία έτη και σημειώθηκε σημαντική προσαρμογή των μισθών. Επιπλέον, σύμφωνα με τις ακόμη εύθραυστες συνθήκες στην αγορά εργασίας, ο αριθμός των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας επίσης αυξάνεται (10,9 % το 2015 έναντι 9,7 % το 2014), κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ (10,5 % το 2015).

Το ποσοστό φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού για τα παιδιά επιδεινώθηκε. Το 2015, το ποσοστό AROPE για τα παιδιά (ηλικίας 0-17 ετών) αυξήθηκε κατά 4,2 εκατοστιαίες μονάδες σε 28,8 % και είναι πλέον υψηλότερο από τον μέσο όρο της ΕΕ. Από την άλλη πλευρά, το ποσοστό για τα άτομα άνω των 65 ετών εξακολουθεί να βελτιώνεται (20,8 % το 2015 έναντι 27,2 % το 2014) λόγω των συνεχιζόμενων δράσεων που στοχεύουν σε αυτή την ηλικιακή ομάδα. Επίσης, η Κύπρος έχει έναν από τους υψηλότερους κινδύνους φτώχειας ή κοινωνικού

αποκλεισμού για τα άτομα με αναπηρία, ο οποίος ανέρχεται στο 38,1 % (2014). Η μέση διαφορά μεταξύ των ατόμων με αναπηρία και των ατόμων χωρίς περιορισμούς δραστηριότητας είναι επίσης μία από τις υψηλότερες.

Διάγραμμα 4.3.5: Ποσοστό AROPE και οι συνιστώσες του

Πηγή: Eurostat

Η Κύπρος αντιμετωπίζει μεγάλο χάσμα μεταξύ των φύλων στις συντάξεις.

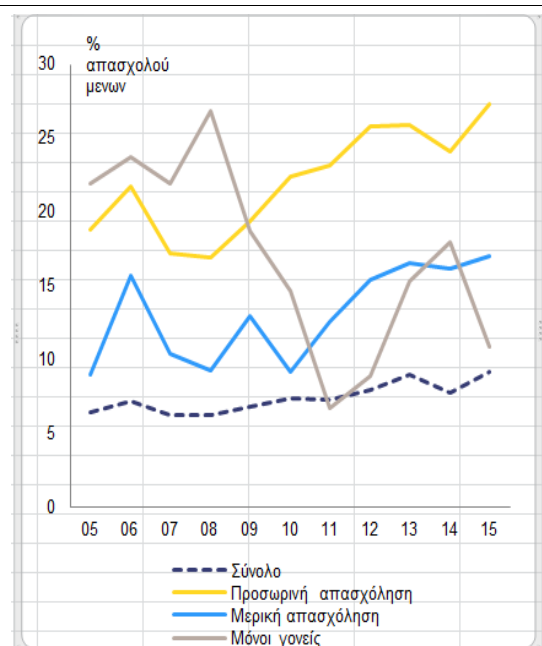
Ανέρχεται σε ποσοστό 48,8 % και είναι ένα από τα υψηλότερα στην ΕΕ. Η επάρκεια των συντάξεων για το βιοτικό επίπεδο των ηλικιωμένων γυναικών είναι χαμηλή λόγω των χαμηλών ποσοστών απασχόλησης και της συμμετοχής σε μη αμειβόμενη εργασία. Αυτό συμβαίνει στον άτυπο τομέα της οικονομίας ή σε οικογενειακές επιχειρήσεις, χωρίς ή με μειωμένες εισφορές κοινωνικής ασφάλισης.

Η Κύπρος σημειώνει μία από τις υψηλότερες αυξήσεις όσον αφορά την ανισότητα στην ΕΕ κατά τα τελευταία έτη, το οποίο εξακολουθεί να αποτελεί πηγή ανησυχίας.

Όπως αναφέρεται στο τμήμα 1, ο λόγος μεταξύ των εισοδημάτων του 20 % του πληθυσμού με τα υψηλότερα εισοδήματα και των εισοδημάτων του 20 % με τα χαμηλότερα εισοδήματα (S80/S20) αυξήθηκε στο 5,4 το 2014 από 4,4 το 2009. Παρουσίασε ελαφρά μόνο μείωση σε 5,2 το 2015. Η επισφάλεια της αγοράς εργασίας και η σημαντική προσαρμογή των μισθών που σημειώθηκε τα τελευταία χρόνια συνέβαλαν στην αύξηση των εισοδηματικών

ανισοτήτων. Επιπλέον, τα συστήματα φορολόγησης-παροχών στην Κύπρο διαδραματίζουν περιορισμένο ρόλο στη μείωση των ανισοτήτων και της φτώχειας. Το ποσοστό των ατόμων που αντιμετωπίζουν «κίνδυνο φτώχειας» μετά τις κοινωνικές παροχές αυξήθηκε πράγματι τα τελευταία έτη (16,2 % το 2015 έναντι 14,4 % το 2014).

Διάγραμμα 4.3.6: Ποσοστό φτώχειας εργαζομένων, ομάδες

Ποσοστό φτώχειας εργαζομένων (% των μισθωτών). Μισθωτοί με ισοδύναμο διαθέσιμου εισοδήματος κάτω από το 60 % του εθνικού ισοδύναμου διάμεσου εισοδήματος.

Πηγή: Eurostat

Το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας της Κύπρου έχει υποστεί σημαντική μεταρρύθμιση κατά τα τελευταία έτη. Το 2014 θεσπίστηκε ο Νόμος περί Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος και Γενικότερα περί Κοινωνικών Παροχών (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016b, σ. 63-64). Το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα (ΕΕΣ) είναι πλέον σε πλήρη ισχύ, και τον Σεπτέμβριο του 2016, υπάρχουν ακόμα μόνο 6577 δικαιούχοι του παλαιού συστήματος δημόσιων παροχών, για τους οποίους απαιτείται πιο εμπεριστατωμένη εξέταση. Το τελευταίο τρίμηνο του 2016 περίπου 27 000 οικογένειες λάμβαναν το ΕΕΕ. Από τα πρώτα στοιχεία ανατροφοδότησης προκύπτει ότι το ΕΕΕ φαίνεται να λειτουργεί ικανοποιητικά, αλλά λόγω της πολυπλοκότητας του συστήματος είναι

απαραίτητη η περαιτέρω παρακολούθησή του (βλέπε πλαίσιο 4.3.1.).

4.3.4. ΙΑΤΡΟΦΑΡΜΑΚΕΥΤΙΚΗ ΠΕΡΙΘΑΛΨΗ

Η Κύπρος ανακοίνωσε την εφαρμογή ενός διττού στρατηγικού προγράμματος μεταρρύθμισης του συστήματος ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Εφόσον εγκριθεί από τη Βουλή των Αντιπροσώπων, το πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων θα περιλαμβάνει τη δημιουργία αυτόνομων οργανώσεων υγείας (έως τον Ιούνιο του 2017), τη μεταρρύθμιση του συστήματος πρωτοβάθμιας υγειονομικής περίθαλψης (έως τον Ιούνιο του 2019) και την πλήρη εφαρμογή ενός εθνικού συστήματος υγείας (ΕΣΥ) (έως τον Ιούνιο του 2020).

Επί του παρόντος δεν υπάρχει καθολική πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη στην Κύπρο και η υγειονομική περίθαλψη παρέχεται από δύο μη συντονιζόμενα υποσυστήματα, γεγονός που οδηγεί σε ανεπάρκειες και αύξηση των δαπανών. Το 85 % περίπου του πληθυσμού δικαιούται δημόσια ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αλλά πολλοί επιλέγουν την ιδιωτική υγειονομική περίθαλψη και προβαίνουν σε άμεσες πληρωμές. Ωστόσο, δεν υπάρχει σύνδεση μεταξύ δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, προκειμένου να εξασφαλίζεται η συνέχεια της περίθαλψης, ενώ, σε πολλές περιπτώσεις, οι πολίτες επιβαρύνονται με επιπλέον δαπάνες για την ίδια υπηρεσία υγείας. Το 2014 οι άμεσες πληρωμές από τα νοικοκυριά για την υγεία ανήλθαν σε 49,9 % των δαπανών στον τομέα της υγείας, ποσοστό το οποίο είναι το υψηλότερο στην ΕΕ (17,6 %). Η τρέχουσα κατάσταση δημιουργεί ανεπάρκειες που σχετίζονται με τον κατακερματισμό της παροχής περίθαλψης, ενώ σημαντικό μέρος του πληθυσμού δεν προστατεύεται επαρκώς από τις οικονομικές συνέπειες της ασθένειας.

Ο προτεινόμενος σχεδιασμός του ΕΣΥ θα επιτρέψει την πρόσβαση στην περίθαλψη για το σύνολο του πληθυσμού και θα μειώσει σημαντικά τις τρέχουσες υψηλές άμεσες πληρωμές. Το νομοσχέδιο προβλέπει επίσης την εφαρμογή του ΕΣΥ βάσει συστήματος ενιαίου πληρωτή, το οποίο θα χρηματοδοτείται από εισφορές από το κράτος, από τους εργοδότες και τους εργαζομένους. Τυχόν δημοσιονομικό

έλλειμμα αναμένεται να καλύπτεται με τη δημιουργία δημοσιονομικών αποθεμάτων ασφαλείας. Το χρονοδιάγραμμα για την υλοποίηση του ΕΣΥ θα εξαρτηθεί από τη διάρκεια των συζητήσεων στο Κοινοβούλιο και την επιτυχή ανάπτυξη των λύσεων ΤΠ του ΕΣΥ.

Επί του παρόντος, δεν υπάρχει επίσημο σύστημα παραπομπής από την πρωτοβάθμια σε εξειδικευμένη και σε νοσοκομειακή περίθαλψη. Η αναδιάρθρωση της πρωτοβάθμιας υγειονομικής περίθαλψης είναι καθοριστικής σημασίας προκειμένου οι εθνικές αρχές να θεσπίσουν ένα σύστημα ελέγχου της πρόσβασης⁽²⁵⁾. Οι αρχές έχουν ανακοινώσει σχέδια για τη βελτίωση των υπηρεσιών πρωτοβάθμιας υγειονομικής περίθαλψης με την ομαδοποίηση των μικρών εγκαταστάσεων υγειονομικής περίθαλψης, την παράταση των ωρών λειτουργίας, την τυποποίηση των διαδικασιών και τη βελτίωση των συνεργειών και του συντονισμού με τα τοπικά κέντρα περίθαλψης.

Η αύξηση του χρόνου αναμονής οδηγεί σε προβλήματα προσβασιμότητας. Η αύξηση του χρόνου αναμονής για τις ειδικές θεραπείες είναι εμφανής από το 2011. Πράγματι, υπάρχουν μακροσκελείς λίστες αναμονής για ορισμένες χειρουργικές επεμβάσεις και οι υψηλού κόστους διαγνωστικοί έλεγχοι επιδεινώνουν τις ανισότητες όσον αφορά την πρόσβαση στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. (Θεοδώρου *et al.*, 2012). Ανταποκρινόμενο στο πρόβλημα, το Υπουργείο Υγείας δημιούργησε έργο με δελτία (voucher) για δύο προγράμματα. Έως τον Σεπτέμβριο του 2016 942 ασθενείς έλαβαν χρηματοδοτική βοήθεια για υπηρεσίες που δεν προσφέρονται στον δημόσιο τομέα. Επιπλέον, 6 308 ασθενείς παραπέμφθηκαν στον ιδιωτικό τομέα, προκειμένου να παρακάμψουν τις λίστες αναμονής στα δημόσια νοσοκομεία. Η Κύπρος εξετάζει το ενδεχόμενο επέκτασης του προγράμματος προκειμένου να καλύπτει τις ανάγκες ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης που δεν καλύπτονται. Η βελτίωση της συνεργασίας με άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, δυνάμει της οδηγίας 2011/24/ΕΕ για τα δικαιώματα των ασθενών στο πλαίσιο της διασυνοριακής υγειονομικής

περίθαλψης, αναμένεται, επίσης, να αυξήσει τις επιλογές θεραπείας που δεν είναι επί του παρόντος διαθέσιμες στην Κύπρο.

Απουσιάζει μια ολοκληρωμένη στρατηγική για τους ανθρώπινους πόρους με στόχο να αυξηθεί η αποδοτικότητα. Ο συνολικός αριθμός των ενεργεία γιατρών ανά 100 000 κατοίκους (338 το 2014) είναι χαμηλότερος από τον μέσο όρο της ΕΕ (350 το 2014). Επιπλέον, η Κύπρος έχει τη χαμηλότερη αναλογία νοσηλευτών προς ιατρούς στην ΕΕ (το 2014 1,6 σε σύγκριση με 2,4 κατά μέσο όρο). Οι επαγγελματίες του τομέα της υγείας ανήκουν στα επαγγέλματα με υψηλή έλλειψη προσωπικού για την Κύπρο (σύμφωνα με την ανάλυση αναγκών δεξιοτήτων του CEDEFOP). Δεν υπάρχει σύστημα σχεδιασμού για το προσωπικό στον τομέα της υγείας, με το οποίο να ευθυγραμμίζεται η παροχή μελλοντικών πτυχιούχων ανώτατης εκπαίδευσης με τις ανάγκες της δημόσιας υγείας. Αυτό δεν επιτρέπει στην Κύπρο να αναπτύξει ένα ισορροπημένο μίγμα δεξιοτήτων σε διεπιστημονικές ομάδες που θα μπορούσαν να ενισχύσουν τον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης⁽²⁶⁾.

Οι δαπάνες για τις πολιτικές πρόληψης και δημόσιας υγείας είναι χαμηλές στην Κύπρο και αυτό αποτελεί σημαντική πηγή ανεπάρκειας. Οι χρόνιες μη μεταδοτικές ασθένειες αποτελούν την κύρια αιτία θανάτου και αναπηρίας στην Κύπρο. Παρά το γεγονός ότι οι κύριοι παράγοντες κινδύνου που συνδέονται με τις ασθένειες αυτές μπορούν να προληφθούν, η Κύπρος διαθέτει σχετικά χαμηλές δαπάνες στην προληπτική περίθαλψη (0,6 % του συνόλου των τρεχουσών δαπανών για την υγειονομική περίθαλψη το 2014). Οι δαπάνες για την προαγωγή της υγείας και της πρόληψης, τόσο ως ποσοστό του ΑΕΠ και ως ποσοστό των τρεχουσών δαπανών για την υγεία, είναι κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ (0,1 % του ΑΕΠ και 1,4 % του συνόλου των τρεχουσών δαπανών για την υγεία στην Κύπρο, αντίστοιχα, έναντι 0,2 % και 2,5 % στην ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016δ).

⁽²⁵⁾ Ο μηχανισμός παραπομπής των ασθενών, στον οποίο ο γενικός ιατρός είναι το πρώτο σημείο επαφής στην πορεία περίθαλψης του ασθενή. Ο γενικός ιατρός παραπέμπει τον ασθενή σε ειδικευμένο ιατρό ή σε οποιαδήποτε άλλη μορφή δευτεροβάθμιας υγειονομικής περίθαλψης.

⁽²⁶⁾ Η κοινή δράση της ΕΕ για τον σχεδιασμό και τις προβλέψεις όσον αφορά τις ανάγκες σε προσωπικό στον τομέα της υγείας παρέχει τις μεθόδους και τα μέσα στα οποία τα κράτη μέλη μπορούν να βασιστούν για την εθνική εφαρμογή συστημάτων σχεδιασμού, βλ. <http://healthworkforce.eu/>.

Στον τομέα της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης στην Κύπρο δεν χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά ανοικτές και ανταγωνιστικές διαδικασίες ανάθεσης δημόσιων συμβάσεων. Αυτό αποδεικνύεται από τον μικρό αριθμό δημόσιων διαγωνισμών που προκηρύσσονται σε επίπεδο ΕΕ στον εν λόγω τομέα. Ως εκ τούτου, τα οφέλη από την κεντρική προμήθεια ιατρικών προμηθειών και υπηρεσιών μέσω δημοσίων συμβάσεων παραμένουν σε μεγάλο βαθμό αναξιοποίητα. Επίσης, ο ανταγωνισμός δεν ενθαρρύνεται επαρκώς, δεδομένου ότι από το 2012 έως το 2015 περίπου το ένα τρίτο των συμβάσεων ανατέθηκαν μέσω διαδικασίας με διαπραγμάτευση χωρίς προηγούμενη προκήρυξη διαγωνισμού. Επιπλέον, σχεδόν οι μισοί διαγωνισμοί που προκηρύχθηκαν σε επίπεδο ΕΕ προσέλκυσαν μία και μόνη προσφορά. Στις περισσότερες διαδικασίες σύναψης συμβάσεων, η χαμηλότερη τιμή χρησιμοποιείται ως μοναδικό κριτήριο ανάθεσης. Αυτό σημαίνει ότι δεν έχει ενισχυθεί επαρκώς ο επαγγελματικός χαρακτήρας των δημοσίων συμβάσεων στον τομέα της υγειονομικής περίθαλψης (βλ. τμήμα 4.6.4).

Η ενίσχυση της διακυβέρνησης και του συντονισμού στην αγορά φαρμακευτικών προϊόντων μπορεί να βελτιώσει την αποδοτικότητα. Χωρίς καθολική κάλυψη, πολλοί πολίτες δεν καλύπτονται για φαρμακευτικά προϊόντα και είναι αναγκασμένοι να προβαίνουν σε άμεσες πληρωμές. Το 2014 η Κύπρος είχε τη χαμηλότερη δημόσια κάλυψη εξωνοσοκομειακών φαρμακευτικών προϊόντων στην ΕΕ (20,2 % έναντι 70,1 % στην ΕΕ). Επιπλέον, οι συνήθειες συνταγογράφησης των ιδιωτών ιατρών δεν παρακολουθούνται και, ως εκ τούτου, οι αρχές αντιμετωπίζουν δυσκολίες να δώσουν συνέχεια στις υφιστάμενες συστάσεις για την οικονομικά αποδοτική χρήση των φαρμάκων. Η Κύπρος παρουσιάζει υψηλά επίπεδα κατανάλωσης αντιβιοτικών και χρήσης αντιβιοτικών χωρίς ιατρική συνταγή. Πέραν της εφαρμογής της ισχύουσας εθνικής στρατηγικής για τη μικροβιακή αντοχή, η καθιέρωση εργαλείων ηλεκτρονικής συνταγογράφησης αναμένεται να επιφέρει αύξηση της αποτελεσματικότητας. Επιπλέον, οι αρχές έχουν ανακοινώσει σχέδια για την ανάπτυξη έως τα τέλη του 2017 αυτόνομου οργανισμού φαρμάκων, που με στόχο να διαμορφωθεί μια εικόνα της κατάστασης.

4.3.5. ΜΑΚΡΟΧΡΟΝΙΑ ΦΡΟΝΤΙΔΑ

Παρά τις πρόσφατες μεταρρυθμίσεις, το σύστημα μακροχρόνιας φροντίδας της Κύπρου εξακολουθεί να είναι κατακεραματισμένο και χαρακτηρίζεται από σχετικά χαμηλή κάλυψη και περιορισμένη χρηματοδότηση. Το ποσοστό δημοσίων δαπανών για τη μακροχρόνια φροντίδα είναι από τα χαμηλότερα στην ΕΕ (0,3 % του ΑΕΠ σε σύγκριση με 1,6 % κατά μέσο όρο στην ΕΕ). Αυτό εξηγείται μόνον εν μέρει από τα ευνοϊκά δημογραφικά στοιχεία⁽²⁷⁾. Χωρίς ολοκληρωμένο δημόσιο σύστημα μακροχρόνιας φροντίδας, οι υπηρεσίες αυτές παρέχονται κυρίως από τον ιδιωτικό τομέα ή άτυπα από μέλη της οικογένειας. Συνεπώς, ορισμένα άτομα με υποχρεώσεις φροντίδας, κυρίως γυναίκες, ενδέχεται να οδηγηθούν σε ελαστικές ρυθμίσεις εργασίας ή ακόμη και εκτός της αγοράς εργασίας. Ωστόσο, μια πρόσφατη αύξηση του αριθμού των εσωτερικών φροντιστών (κυρίως από χώρες εκτός ΕΕ) είχε θετικό αντίκτυπο στην απασχόληση των γυναικών. Η εφαρμογή του προγράμματος κατάρτισης ανέργων, προκειμένου να συνδράμουν στην παροχή υπηρεσιών μακροχρόνιας περίθαλψης το 2017 είναι επίσης θετική. Συνολικά, η μακροχρόνια φροντίδα υστερεί σε πολλούς τομείς, όπως το πλαίσιο διακυβέρνησης, τη διαθεσιμότητα των υπηρεσιών μακροχρόνιας φροντίδας και την υποστήριξη των ατόμων που παρέχουν άτυπη φροντίδα. Το 2017 αναμένεται να πραγματοποιηθεί αξιολόγηση από ομοτίμους για το ζήτημα αυτό.

⁽²⁷⁾ Το 2016 ο πληθυσμός ηλικίας 65 ετών και άνω ανερχόταν στο 14,6 % του συνόλου, έναντι 18,9 % κατά μέσο όρο στην ΕΕ.

Πλαίσιο 4.3.1: Επιλεγμένες επισημάνσεις: το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα

Κατά τη διάρκεια του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, η Κύπρος αναμόρφωσε το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας με στόχο να αμβλυνθούν οι κοινωνικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης. Το 2012 το σύστημα κοινωνικής πρόνοιας της Κύπρου αποδείχθηκε αναποτελεσματικό να αντιμετωπίσει την ταχεία επιδείνωση του οικονομικού και κοινωνικού περιβάλλοντος και την ανάγκη στήριξης αυξανόμενου αριθμού ατόμων που αντιμετωπίζουν κίνδυνο φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Το εν λόγω σύστημα έπασχε από κατακερματισμό, ελλιπή στόχευση, ανεπαρκή συντονισμό, συχνές καταχρήσεις και δεν συνοδευόταν από κίνητρα για επανένταξη στην αγορά εργασίας. Τον Ιούλιο του 2013, στο πλαίσιο του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής, η Κύπρος ενέκρινε σχέδιο μεταρρύθμισης του τομέα κοινωνικής πρόνοιας με στόχο τον εξορθολογισμό και την καλύτερη στόχευση των κοινωνικών παροχών σε εκείνους που τις έχουν περισσότερο ανάγκη. Το σχέδιο είχε επίσης ως στόχο να μειωθεί η εξάρτηση από τις παροχές και να προωθηθεί η κοινωνική ένταξη, με παράλληλη παροχή στήριξης σε ορισμένες ομάδες που δεν ήταν επιλέξιμες στο πλαίσιο του προηγούμενου συστήματος.

Η μεταρρύθμιση του συστήματος πρόνοιας αντιμετώπισε τις ανεπάρκειες με στόχο την καλύτερη παροχή στήριξης στα ευάλωτα νοικοκυριά, διατηρώντας ταυτόχρονα το συνολικό κοινωνικό κονδύλιο του προϋπολογισμού αμετάβλητο. Στον πυρήνα του νέου συστήματος κοινωνικής πρόνοιας βρίσκεται το μεταρρυθμισμένο πρόγραμμα δημοσίων παροχών, το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (ΕΕΕ), το οποίο είχε εγκριθεί το 2014. το ΕΕΕ καλύπτει τις βασικές ανάγκες διαφόρων τύπων νοικοκυριών, που προσδιορίζονται με βάση ένα νέο ελάχιστο καλάθι καταναλωτή, και πρόσθετα επιδόματα για τις δαπάνες στέγασης και τους φόρους (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016α, σ. 63). Το σύστημα έχει σχεδιαστεί κατά τρόπο ώστε να δοθούν κίνητρα για εργασία, δεδομένου ότι οι δικαιούχοι που είναι σε θέση να εργαστούν πρέπει να είναι εγγεγραμμένοι στις δημόσιες υπηρεσίες απασχόλησης και διατεθειμένοι να συμμετάσχουν σε ενεργητικά προγράμματα για την αγορά εργασίας. Η υλοποίηση του ΕΕΕ και ο εξορθολογισμός όλων των παροχών βάσει ειδικών κριτηρίων και διαδικασιών ελέγχου κατέστησαν δυνατή την αποτελεσματικότερη κατανομή των παροχών σε όσους τις χρειάζονται, αποφεύγοντας τη σπατάλη πολύτιμων πόρων. Ακόμη πιο σημαντικό είναι το γεγονός ότι η Κύπρος μπόρεσε να ανταποκριθεί στον αυξανόμενο αριθμό των ατόμων που έχουν ανάγκη σε μια περίοδο κατά την οποία ήταν αντιμετώπιη με οικονομική κρίση. Το σύστημα είναι πλέον πιο δίκαιο, δεδομένου ότι τα κριτήρια επιλεξιμότητας είναι σαφέστερα και η έκταση των καταχρήσεων περιορίζεται από τις διευρυμένες αρμοδιότητες έρευνας που ανατέθηκαν στη διοίκηση. Οι βασικοί παράγοντες επιτυχίας αυτής της μεταρρύθμισης είναι ότι συνδύασε την αύξηση της αποτελεσματικότητας με την αποτελεσματικότερη χρήση των δημόσιων πόρων.

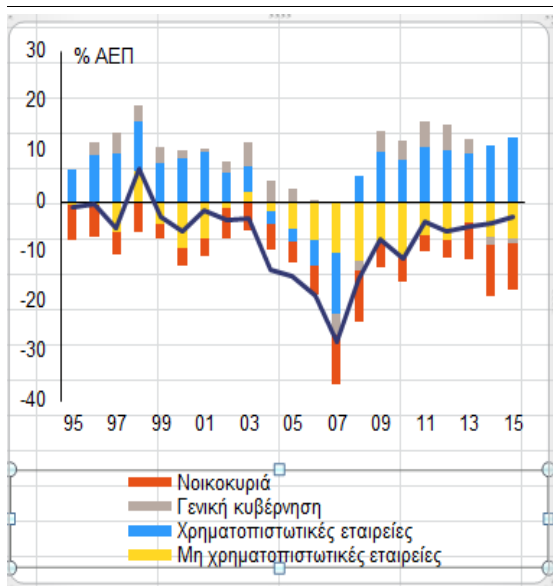
Το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα αναμένεται να συμβάλει στη μείωση της έντασης της φτώχειας στην Κύπρο. Ο αριθμός των αιτήσεων για ΕΕΕ αυξάνεται σταθερά από τη θέσπισή του, αν και περιορισμένος αριθμός περιπτώσεων εξακολουθεί να διεκπεραιώνεται με βάση το παλιό σύστημα (βλέπε τμήμα 4.3.3). Σύμφωνα με τις πρώτες προκαταρκτικές προσομοιώσεις κατά τη φάση σχεδιασμού, το ΕΕΕ συμβάλλει στη μείωση της απόλυτης φτώχειας και της έντασης της σχετικής φτώχειας. Ωστόσο, ο συνολικός αντίκτυπος που έχει στη μείωση της φτώχειας δεν έχει ακόμη εκτιμηθεί.

4.4. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ

4.4.1. ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ *

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών βελτιώθηκε χάρη στις μεγαλύτερες αποταμιεύσεις. Το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών βελτιώθηκε σε -3,0 % του ΑΕΠ το 2015. Αυτό οφειλόταν στις μεγαλύτερες αποταμιεύσεις, που αντιστάθμισαν κατά πολύ την αύξηση των επενδύσεων. Η αποταμίευση των νοικοκυριών και μη χρηματοδοτικών εταιρειών αυξήθηκε το 2015, αλλά παρέμεινε αρνητική. Ως αποτέλεσμα, η ισορροπία αποταμιεύσεων-επενδύσεων των νοικοκυριών και των μη χρηματοδοτικών εταιρειών παρέμειναν επίσης αρνητικά (-9,2 % του ΑΕΠ και -7,5 % του ΑΕΠ, αντιστοίχως). Η ισορροπία αποταμιεύσεων-επενδύσεων των μη χρηματοδοτικών εταιρειών αυξήθηκε σε 12,9 % του ΑΕΠ το 2015. Τούτο οφείλεται κατά κύριο λόγο στην ανάγκη των τραπεζών να αυξήσουν τα επίπεδα των προβλέψεων και να δημιουργήσουν εσωτερικό κεφάλαιο, και, ως εκ τούτου, να αποταμιεύουν περισσότερο.

Διάγραμμα 4.4.1: Ισορροπία μεταξύ αποταμιεύσεων και επενδύσεων

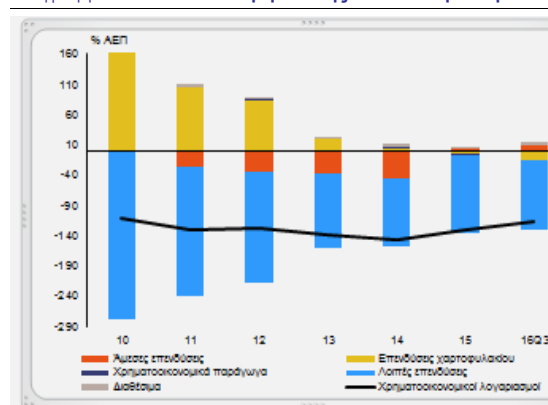

Πηγή: Eurostat

Η καθαρή διεθνής επενδυτική θέση (ΚΔΕΘ) εξακολούθησε να βελτιώνεται το 2016. Η ΚΔΕΘ βελτιώθηκε από -147 % του ΑΕΠ το 2014 σε -118 % του ΑΕΠ το τρίτο τρίμηνο του 2016. Ενώ οι ΟΕΣ αντιπροσώπευαν πάνω από το ήμισυ της αρνητικής ΚΔΕΘ (Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου,

2016), ο δημόσιος τομέας είχε ΚΔΕΘ που ανερχόταν σε περίπου -80 % του ΑΕΠ (14,5 δισ. EUR). Το εξωτερικό δημόσιο χρέος είναι κυρίως μακροπρόθεσμο και περιλαμβάνει 7,3 δισ. EUR σε δάνεια από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Σταθερότητας και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, καθώς και δάνειο 2,5 δισ. EUR από τη ρωσική κυβέρνηση. Παρόλο που η καθαρή διεθνής επενδυτική θέση (ΚΔΕΘ) ήταν θετική για τον ιδιωτικό τομέα, το εξωτερικό χρέος παρέμεινε υψηλό για τον χρηματοπιστωτικό τομέα. Αυτό οφείλεται στο ακόμη σημαντικό ποσό ξένων (κυρίως βραχυπρόθεσμων) καταθέσεων, που ανήλθαν στο 110 % του ΑΕγχΠ το τρίτο τρίμηνο του 2016.

Διάγραμμα 4.4.2: Καθαρή διεθνής επενδυτική θέση

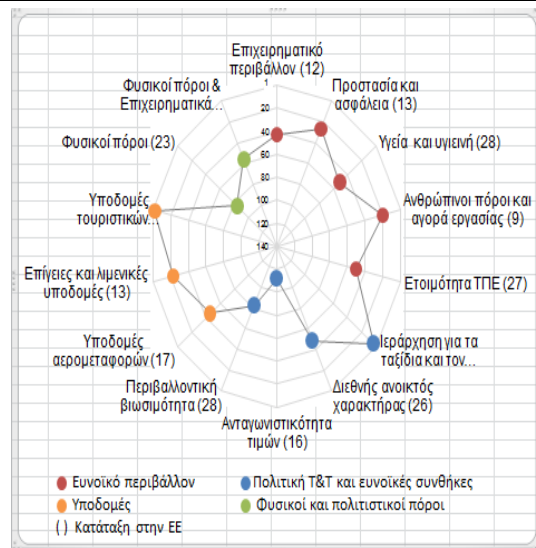

Πηγή: Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου

Τα υψηλότερα έσοδα από τον τουρισμό εξηγούν κατά το μεγαλύτερο μέρος τη βελτίωση του ισοζυγίου υπηρεσιών. Οι αφίξεις τουριστών αυξήθηκαν κατά περίπου 20 % το 2016, φθάνοντας σε επίπεδα που δεν καταγράφηκαν για πάνω από μια δεκαετία. Η έντονη ανάπτυξη του τομέα του τουρισμού προήλθε κυρίως από τα οφέλη στην ανταγωνιστικότητα των τιμών, όπως φαίνεται από την υποτίμηση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας το 2015. Αυτό οφειλόταν κυρίως στην ονομαστική υποτίμηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας έναντι του δολαρίου και της βρετανικής λίρας και αντισταθμίστηκε εν μέρει από τη σημαντική ανατίμηση έναντι του ρωσικού ρουβλίου. Επιπλέον, ο χαμηλότερος πληθωρισμός στην Κύπρο σε σύγκριση με τους μεγάλους εμπορικούς της εταίρους συνέβαλε στη μεγάλη υποτίμηση της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας.

Η ανταγωνιστικότητα ανεξαρτήτως τιμών του τομέα του τουρισμού συγκαταλέγεται μεταξύ των χαμηλότερων στην ΕΕ και η έλλειψη επενδύσεων περιορίζει τη μελλοντική ανάπτυξη του τομέα. Η ανάπτυξη του τομέα του τουρισμού το 2016 υποστηρίχθηκε από τα μέτρα που λήφθηκαν για την επέκταση της τουριστικής περιόδου και τη βελτίωση των αεροπορικών συνδέσεων. Όσον αφορά τον δείκτη ανταγωνιστικότητας ταξιδιών και τουρισμού (βλ. Διάγραμμα 4.4.3.), παρά το γεγονός ότι οι δείκτες υποδομών και ιεράρχησης είναι υψηλοί, διάφορα διαρθρωτικά χαρακτηριστικά πιέζουν προς τα κάτω τις συνολικές επιδόσεις (π.χ. φυσικοί πόροι και η περιβαλλοντική βιωσιμότητα). Η αυξημένη δυναμικότητα των υφιστάμενων εγκαταστάσεων συνέβαλε στην εξασφάλιση καταλύματος για τον αυξανόμενο αριθμό τουριστικών αφίξεων. Ωστόσο, το χαμηλό επίπεδο επενδύσεων σε τουριστικές εγκαταστάσεις είναι πιθανόν να παρεμποδίζει την ανάπτυξη και την παραγωγικότητα. Η αξιοποίηση νέων μορφών τουρισμού θα μπορούσε να δώσει ώθηση στην περαιτέρω ανάπτυξη του τομέα του τουρισμού.

Διάγραμμα 4.4.3: Ανταγωνιστικότητα ταξιδιών και τουρισμού

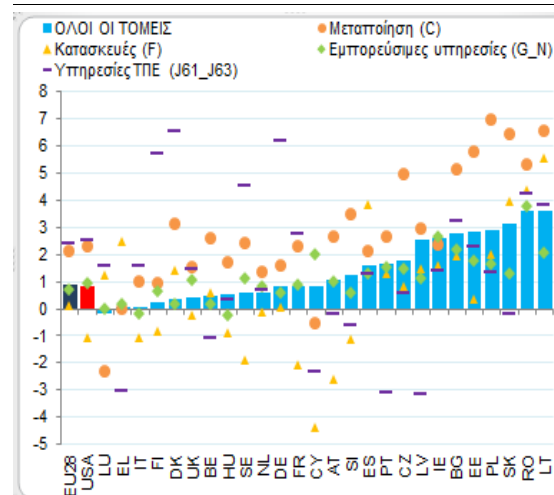
Πηγή: Παγκόσμιο οικονομικό φόρουμ.

4.4.2. ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ *

Η αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας μειώθηκε σημαντικά κατά την περίοδο μετά την κρίση και είναι κάτω από τον μέσο όρο της

ΕΕ. Γενικά, η αύξηση της παραγωγικότητας τείνει να επιβραδύνεται στην αρχική φάση της ύφεσης, λόγω των καθυστερημένων αντιδράσεων στην απασχόληση, και στη συνέχεια να αυξάνεται όταν η απασχόληση αρχίζει να προσαρμόζεται. Ωστόσο, η αύξηση της παραγωγικότητας στην Κύπρο παρέμεινε σε χαμηλά επίπεδα από το 2008, λόγω και των υποκείμενων διαρθρωτικών αδυναμιών. Σε όλους σχεδόν τους μεταποιητικούς τομείς, η Κύπρος συγκαταλέγεται μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ με τα χαμηλότερα ποσοστά αύξησης της παραγωγικότητας, ιδίως στον κατασκευαστικό τομέα και στον τομέα της τεχνολογίας των πληροφοριών και των επικοινωνιών (ΤΠΕ) (βλ. Διάγραμμα 4.4.4.). Οι χαμηλές επιδόσεις παραγωγικότητας καταδεικνύουν διάφορα προβλήματα ανταγωνισμού στις αγορές προϊόντων και υπηρεσιών, καθώς και ορισμένους κανονιστικούς και χρηματοδοτικούς φραγμούς που παρεμποδίζουν την ανάπτυξη υγιών επιχειρήσεων.

Διάγραμμα 4.4.4: Παραγωγικότητα της εργασίας, 2006-2015

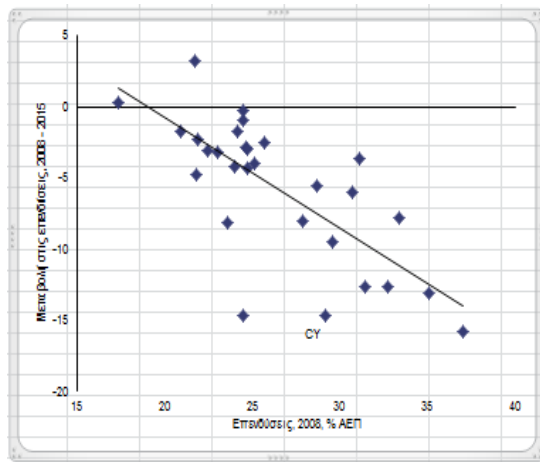

Σημείωση: Μέσος όρος 2006-2014 για όλους τους βιομηχανικούς κλάδους σε CZ and IE, «C», «G_N» και «J61_J63» στην ΕΕ 28, «J61_J63» σε CY, DE, ES, FR, LT, LV, PL, PT, RO, SE. Μέσος όρος 2008-2014 στην HR. Η μεταβολή την περίοδο 2009-2010 στην HU εξαιρέθηκε λόγω μεθοδολογικής αλλαγής. Δεν υπάρχουν διαθέσιμα δεδομένα για τη MT. Πηγή: Eurostat και ΟΟΣΑ.

Η επιδείνωση της αύξησης της παραγωγικότητας συνοδεύθηκε από των χαμηλές επενδύσεις που συμβάλλουν στην αύξηση της παραγωγικότητας. Συνολικά, τα χαμηλά επίπεδα ιδιωτικών και δημόσιων επενδύσεων, ιδίως στον τομέα της έρευνας και

ανάπτυξης, και η χαμηλή ποιότητα των υποδομών εξηγούν την χαμηλή αύξηση της παραγωγικότητας στην Κύπρο. Από το 2008 έως το 2015, οι επενδύσεις στην Κύπρο μειώθηκαν κατά σχεδόν 15 εκατοστιαίες μονάδες του ΑΕΠ, μία από τις μεγαλύτερες μειώσεις στην ΕΕ. Η εξέλιξη αυτή οφειλόταν εν μέρει στις τρέχουσες συνθήκες πιστωτικής στενότητας. Οι νέοι και οι καινοτόμες επιχειρήσεις επωφελούνται οριακά μόνο από την εναλλακτική χρηματοδότηση μέσω του επιχειρηματικού κεφαλαίου και κεφαλαίου εκκίνησης (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2015). Η συμμετοχή των επιχειρήσεων σε δραστηριότητες έρευνας και καινοτομίας και οι επενδύσεις σε άυλα περιουσιακά στοιχεία είναι μεταξύ των χαμηλότερων στην ΕΕ (βλ. τμήμα 4.5). Το γεγονός αυτό περιορίζει την παραγωγικότητα και την οικονομική ανάπτυξη, η οποία απορρέει σε μεγάλο βαθμό από τις επενδύσεις στη δημιουργία γνώσης.

Διάγραμμα 4.4.5: Επενδύσεις, τα κράτη μέλη της ΕΕ

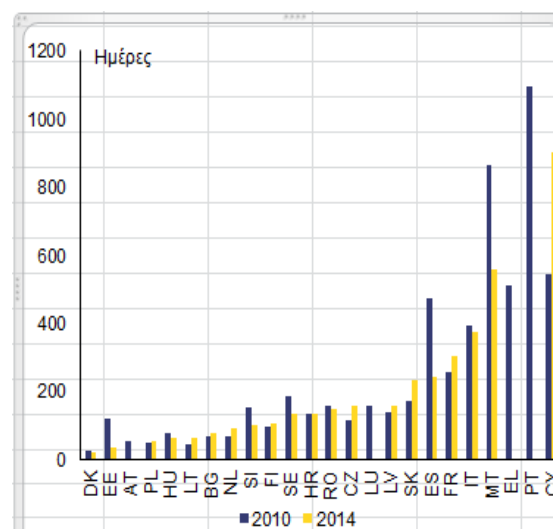
Πηγή: Eurostat.

Η ανταγωνιστικότητα του επιχειρηματικού περιβάλλοντος ανεξαρτήτων τιμών μειώνεται.

Από το 2012, η Κύπρος διολίσθησε κατά 25 θέσεις στον παγκόσμιο δείκτη ανταγωνιστικότητας (Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, 2016). Τα περισσότερα προβλήματα εντοπίζονται στους τομείς της πρόσβασης στη χρηματοδότηση, της διαφθοράς και της κρατικής γραφειοκρατίας (βλέπε τμήμα 4.6). Επίσης, η Κύπρος έχασε τέσσερις θέσεις το 2017 (45η από 41η το 2016) στον δείκτη σχετικά με τη διευκόλυνση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και έχει χαμηλή κατάταξη στην ΕΕ σε αυτόν τον τομέα (Παγκόσμια Τράπεζα, 2016). Υπάρχουν

σημαντικά εμπόδια στον τομέα των οικοδομικών αδειών, όπου η Κύπρος κατατάσσεται στην 125η θέση μεταξύ 189 χωρών. Χρειάζεται σχεδόν τέσσερις φορές μεγαλύτερο χρονικό διάστημα (617 ημέρες) από τον μέσο όρο του ΟΟΣΑ για την έκδοση οικοδομικής άδειας. Ιδιαίτερα επαχθής είναι η διαδικασία επικαιροποίησης των τίτλων εγγείου ιδιοκτησίας, η οποία είναι αναγκαία για την πώληση ενός ακινήτου. Η διαδικασία αυτή μπορεί να διαρκέσει έξι έως οκτώ μήνες και ενίοτε έως και οκτώ έτη. Η εκτέλεση των συμβάσεων είναι επίσης αδύναμη στην Κύπρο, η οποία κατατάσσεται σε χαμηλή θέση στην ΕΕ (βλ. Διάγραμμα 4.4.6.). Οι ανεπάρκειες του δικαστικού συστήματος (βλέπε τμήμα 4.6.2), ιδίως οι χρονοβόρες δικαστικές διαδικασίες, παρεμποδίζουν την ταχεία εκδίκαση των αστικών και εμπορικών υποθέσεων και, ως εκ τούτου, επηρεάζουν αρνητικά το γενικό επιχειρηματικό περιβάλλον. Η αδυναμία εκτέλεσης των συμβάσεων αποτρέπει επίσης τους οφειλέτες από την ταχεία αποπληρωμή του χρέους τους, καθιστώντας δυσχερέστερη τη μείωση του αριθμού των μη εξυπηρετούμενων δανείων (βλ. τμήμα 4.2).

Διάγραμμα 4.4.6: Μέσος χρόνος εκδίκασης στα πρωτοβάθμια δικαστήρια (εξαιρουμένων των ποινικών υποθέσεων)

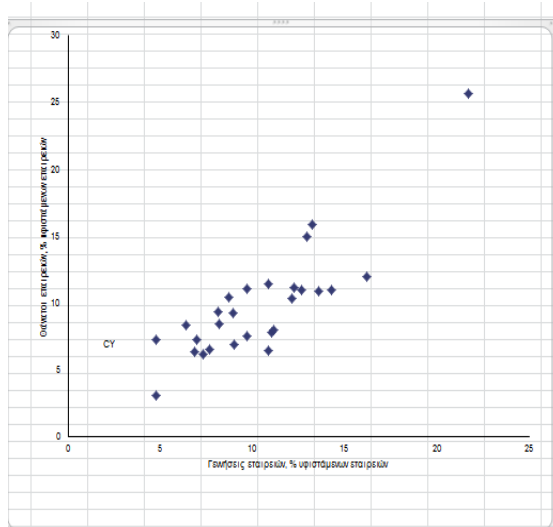

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης

Ο χαμηλός δυναμισμός των εταιρειών εξακολουθεί να παρεμποδίζει την αποτελεσματικότερη κατανομή της εργασίας

και του κεφαλαίου. Η Κύπρος εμφανίζει ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά γεννήσεων και θανάτων εταιρειών και το χαμηλότερο ποσοστό ταχέως αναπτυσσόμενων επιχειρήσεων (βλέπε Διάγραμμα 4.4.7.). Οι περισσότεροι κλάδοι της οικονομίας είναι υπερχρεωμένοι. Το υψηλό ποσοστό μη εξυπηρετούμενων εταιρικών δανείων και τα χαμηλά ποσοστά θανάτων εταιρειών υποδηλώνουν την παρουσία μη βιώσιμων επιχειρήσεων σε ολόκληρη την κυπριακή οικονομία. Συνεπώς, εγκλωβίζονται εργασία και κεφάλαιο σε μη κερδοφόρες επιχειρήσεις, ενώ θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν πιο αποτελεσματικά. Το νέο πλαίσιο για την αφερεγγυότητα έχει ως στόχο να προσφέρει δεύτερες ευκαιρίες στους αφερεγγυούς επιχειρηματίες, αλλά η χρήση του είναι περιορισμένη, λόγω των εμποδίων στην αποτελεσματική εφαρμογή τους (βλ. τμήμα 4.2.4).

Διάγραμμα 4.4.7: Γεννήσεις και θάνατοι επιχειρήσεων, μέσος όρος 2008-2014

Πηγή: Eurostat

Το σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη εφαρμόζεται σταδιακά, αλλά τα απτά αποτελέσματα εξακολουθούν να είναι περιορισμένα. Το σχέδιο δράσης περιλαμβάνει διάφορες πρωτοβουλίες για τη στήριξη του δυναμισμού των εταιρειών και της καινοτομίας ανάπτυξης. Η έκθεση προόδου του Ιουνίου 2016 δείχνει ότι σημειώθηκε πρόοδος σε ορισμένους τομείς, συμπεριλαμβανομένης της ανάπτυξης μιας στρατηγικής για την ανάπτυξη του τουρισμού και ενός στρατηγικού πλαισίου για την προώθηση της επιχειρηματικότητας και την ενίσχυση της

ανάπτυξης των ΜΜΕ. Λήφθηκαν επίσης ορισμένα μέτρα για τη μείωση του διοικητικού φόρτου και τη βελτίωση της νομοθετικής διαδικασίας (βλέπε σημείο 4.6). Ωστόσο, άλλες μεταρρυθμίσεις καθυστερούν, ιδίως η καθιέρωση ταχείων διαδικασιών για τις στρατηγικές επενδύσεις. Η νομοθετική πρόταση για την προσέλκυση και τη διευκόλυνση των επενδύσεων βρίσκεται ακόμη στο στάδιο του σχεδίου. Γενικότερα, η βελτίωση της παραγωγικότητας και της ανταγωνιστικότητας θα εξαρτηθεί από τη συνέχιση της μεταρρυθμιστικής διαδικασίας και την επιτυχή εφαρμογή του σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη.

Η πρόσβαση στη χρηματοδότηση παραμένει το πιο επείγον ζήτημα για τις επιχειρήσεις (Schwab, 2016. Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, 2015). Η Κύπρος βρίσκεται κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ όσον αφορά την πρόσβαση σε χρηματοδότηση. Τούτο οφείλεται στην αναδιάρθρωση και εξυγίανση του χρηματοπιστωτικού τομέα, που είχε ως αποτέλεσμα τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα να θέσουν πιο αυστηρά κριτήρια δανειοδότησης. Μολονότι οι πιστωτικές συνθήκες φαίνεται να χαλαρώνουν σταδιακά, οι συνθήκες χρηματοδότησης παραμένουν δύσκολες για τις ΜΜΕ που έχουν ελάχιστη ή καμία εξασφάλιση, ενώ πολλές επιχειρήσεις παραμένουν υπερχρεωμένες.

Η χρηματοδοτική στήριξη των ΜΜΕ που θεσπίστηκε τα τελευταία χρόνια είναι περιορισμένη και δεν είναι επαρκώς ορθά στοχευμένη. Μια σειρά από προγράμματα μη επιστρεπτέας χρηματοδότησης είναι διαθέσιμα στις ΜΜΕ στο πλαίσιο των επιχειρησιακών προγραμμάτων και των προγραμμάτων αγροτικής ανάπτυξης για την περίοδο 2014-2020 που συγχρηματοδοτούνται από τα ευρωπαϊκά διαρθρωτικά και επενδυτικά ταμεία. Ωστόσο, η στήριξη των ΜΜΕ δεν είναι ολοκληρωμένη και δεν είναι επαρκώς στοχευμένη προς τομείς με προϊόντα και υπηρεσίες υψηλής προστιθέμενης αξίας, όπως ορίζεται στη στρατηγική της Κύπρου για την έξυπνη εξειδίκευση. Το γεγονός αυτό περιορίζει τη στήριξη για τον εκσυγχρονισμό των τομέων αυτών, που αποτελεί βασική προϋπόθεση για την προσέλκυση νέων επιχειρήσεων και τη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας. Η πρωτοβουλία για τις ΜΜΕ θα μπορούσε επίσης να αποτελέσει αποτελεσματικό εργαλείο για την αντιμετώπιση των προβλημάτων ρευστότητας που

αντιμετωπίζουν οι ΜΜΕ στην Κύπρο. Το Ταμείο Επιχειρηματικότητας Κύπρου στηρίζει τόσο τα δάνεια για κεφάλαια κίνησης όσο και τα επενδυτικά δάνεια για τις ΜΜΕ. Τα αποτελέσματα το 2016 για τη συγκεκριμένη διευκόλυνση επιμερισμού του κινδύνου είναι περισσότερο υποσχόμενα, διότι περισσότεροι χρηματοοικονομικοί ενδιάμεσοι συμμετέχουν σε αυτόν.

Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων διέθεσε περισσότερα κονδύλια στην κυπριακή οικονομία το 2016, ιδίως για τις ΜΜΕ, μέσω του προγράμματος δανεισμού για πολλαπλούς δικαιούχους μέσω μεσαζόντων. Το εν λόγω πρόγραμμα έχει συμβάλει στη μείωση του κόστους χρηματοδότησης για τις επιχειρήσεις. Η ανάγκη για την ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών χρηματοδότησης έχει αναγνωριστεί στην Εθνική Δήλωση Πολιτικής για την Ενίσχυση του Επιχειρηματικού Οικοσυστήματος στην Κύπρο. Παρά τις πολλές πρωτοβουλίες από τον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, η εναλλακτική χρηματοδότηση (χρηματοδότηση με ίδια κεφάλαια, επιχειρηματικά κεφάλαια, συμμετοχική χρηματοδότηση, επιχειρηματικοί άγγελοι) εξακολουθεί να είναι περιθωριακή. Η Κύπρος έχει μέχρι σήμερα κάνει ελάχιστη χρήση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Στρατηγικών Επενδύσεων (ΕΤΣΕ) ⁽²⁸⁾, το οποίο παρέχει οικονομικές εγγυήσεις και έχει ως στόχο την τόνωση των ιδιωτικών επενδύσεων σε μεγάλα και/ή υψηλού κινδύνου έργα, όπως οι υποδομές, η οικονομία χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα και οι μικρές επιχειρήσεις.

⁽²⁸⁾ Όσον αφορά τη χρήση του ΕΤΣΕ, η Κύπρος κατατάσσεται τελευταία στην ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016ε)

Πλαίσιο 4.4.1: Επενδυτικές προκλήσεις και μεταρρυθμίσεις στην Κύπρο

Μακροοικονομικές προοπτικές

Από το 2008, οι επενδύσεις στην Κύπρο μειώθηκαν σημαντικά και κατατάσσονται σήμερα μεταξύ των χαμηλότερων στην ΕΕ, γύρω στο 13 % του ΑΕΠ. Η πτώση των επενδύσεων αφορούσε κυρίως τις ιδιωτικές επενδύσεις σε κατοικίες, αν και οι επενδύσεις του δημόσιου τομέα και οι επενδύσεις σε άλλους τομείς εκτός των κατασκευών μειώθηκαν επίσης. Η μείωση οφειλόταν κυρίως στα υψηλά επίπεδα δημόσιου και ιδιωτικού χρέους, καθώς και στις συνθήκες πιστωτικής στενότητας, που προκύπτουν από το μεγάλο απόθεμα μη εξυπηρετούμενων δανείων στον τραπεζικό τομέα. Καθώς η ζήτηση αναμένεται να ενισχυθεί το 2017 και το 2018, προβλέπεται ότι οι επενδύσεις θα διευρυνθούν σταδιακά και θα στηρίξουν τον δείκτη συνολικής παραγωγικότητας και τη συσσώρευση κεφαλαίων, που αναμένεται να στηρίξουν με τη σειρά τους το αναπτυξιακό δυναμικό.

Αξιολόγηση των εμποδίων στην ανάπτυξη και των υπό εφαρμογή μεταρρυθμίσεων

Δημόσια Διοίκηση/ Επιχειρηματικό περιβάλλον	Κανονιστική/ διοικητική επιβάρυνση		Χρηματοπιστωτικός τομέας / Φορολογία	Φορολογία	
	Δημόσια διοίκηση	ΣΑΧ		Πρόσβαση σε χρηματοδότηση	ΣΑΧ
	Δημόσιες συμβάσεις /ΣΔΙΤ		Ε&Α & καινοτομία	Συνεργασία ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, έρευνας και επινοήσεων	
	Δικαστικό σύστημα	ΣΑΧ		Χρηματοδότηση Ε&Α & καινοτομίας	
	Πλαίσιο για τις εκποιώσεις	ΣΑΧ	Κανονιστικές ρυθμίσεις σε συγκεκριμένους τομείς	Επιχειρηματικές υπηρεσίες / Νομοθετικά κατοχυρωμένα επανέγλυα	
	Ανταγωνισμός και κανονιστικό πλαίσιο	ΣΑΧ		Λιανική	
Αγορά εργασίας/ Εκπαίδευση	ΝΠΑ & πλαίσιο για τις συμβάσεις εργασίας	ΣΑΧ		Κατασκευές	
	Μισθοί & και καθορισμός των μισθών			Ψηφιακή οικονομία / Τηλεπικοινωνίες	
	Εκπαίδευση			Ενέργεια	
				Μεταφορές	

Υπόμνημα:

	Δεν έχει εντοπιστεί κανένα εμπόδιο στις επενδύσεις		Ορισμένη πρόοδος
ΣΑΧ	Επενδυτικά εμπόδια που υπόκεινται και σε ΣΑΧ		Σημαντική πρόοδος
	Καμία πρόοδος		Έχει αντιμετωπιστεί πλήρως
	Περιορισμένη πρόοδος		

Επιπλέον των μακροοικονομικών περιορισμών, το συνολικό επιχειρηματικό περιβάλλον στην Κύπρο δεν φαίνεται να διευκολύνει τις επενδύσεις (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016α). Έχει αναπτυχθεί σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη και υλοποιείται με αργό ρυθμό. Το πρόγραμμα έχει κυρίως ως στόχο τη βελτίωση του επιχειρηματικού περιβάλλοντος, την ελάφρυνση του διοικητικού φόρτου για τις επιχειρήσεις, καθώς και τη στήριξη της ανάπτυξης και των επενδύσεων. Επιπλέον, εγκρίθηκε ή εξετάζεται ευρύ φάσμα μεταρρυθμίσεων, ειδικότερα στους τομείς του δικαστικού συστήματος και της εργατικής νομοθεσίας. Ωστόσο, εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένοι φραγμοί που πρέπει να αντιμετωπιστούν σε τομείς όπως η εκτέλεση των συμβάσεων και οι δικαστικές διαδικασίες.

1. Η πρόσβαση των επιχειρήσεων σε χρηματοδότηση εξακολουθεί να εξαρτάται πλήρως από τον τραπεζικό δανεισμό, ο οποίος έχει μειωθεί σημαντικά κατά τα τελευταία έτη. Εξακολουθούν να υπάρχουν τρωτά σημεία στον τραπεζικό τομέα και οι κεφαλαιαγορές παραμένουν ανεπαρκώς ανεπτυγμένες, ενώ οι κυπριακές τράπεζες δεν είναι εξοπλισμένες για να εκτιμούν σε πρώιμο στάδιο τους νέους επιχειρηματικούς κινδύνους και τα καινοτόμα σχέδια. Αυτό αποτελεί σημαντικό περιορισμό, ιδίως για τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Η πρόσβαση σε εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης, όπως τα κεφάλαια επιχειρηματικού κινδύνου, εξακολουθεί να είναι περιορισμένη. Χρειάζεται να γίνει εντατικότερη χρήση των νέων πλαισίων αφερεγγυότητας και εκποιώσεων, να σημειωθεί ουσιαστική πρόοδος όσον αφορά τη μεταρρύθμιση του συστήματος έκδοσης και μεταβίβασης των τίτλων ιδιοκτησίας και να εκσυγχρονιστούν οι νομικές διαδικασίες, προκειμένου να υποστηριχθεί η απαραίτητη εκκαθάριση των ισολογισμών των τραπεζών.

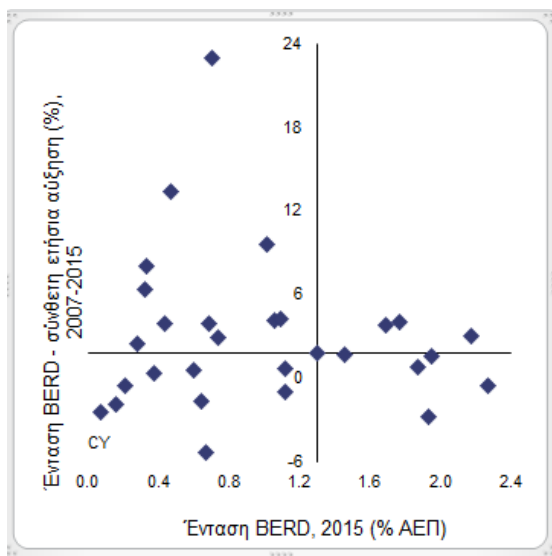
2. Η ρυθμιστική και διοικητική επιβάρυνση παραμένει υψηλή και εμποδίζει τις επιχειρηματικές δραστηριότητες και τις επενδυτικές αποφάσεις. Υπάρχουν σημαντικές ανεπάρκειες στη δημόσια διοίκηση, χαμηλή ποιότητα και διαθεσιμότητα ψηφιακών δημόσιων υπηρεσιών και η αντίληψη για τη διαφθορά είναι ιδιαίτερα υψηλή. Επιπλέον, η χαμηλή ποιότητα των κυπριακών κανονιστικών ρυθμίσεων και η πλημμελής εφαρμογή λόγω των χρονοβόρων διοικητικών και δικαστικών διαδικασιών αποδυναμώνουν την αποτελεσματικότητα της κυπριακής νομοθεσίας και την ασφάλεια δικαίου εν γένει.

4.5. ΕΡΕΥΝΑ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑ

4.5.1. ΕΡΕΥΝΑ & ΑΝΑΠΤΥΞΗ (Ε&Α)

Οι επενδύσεις στην Ε&Α παραμένουν χαμηλές στην Κύπρο. Το 2015 η συνολική ένταση Ε&Α ανήλθε σε 0,46 % του ΑΕΠ και η δημόσια ένταση Ε&Α αντιπροσώπευε το 0,31 % του ΑΕΠ. Οι επενδύσεις σε Ε&Α που πραγματοποιήθηκαν από τον ιδιωτικό τομέα ήταν 0,08 % του ΑΕΠ, ποσοστό το οποίο είναι το χαμηλότερο μεταξύ όλων των κρατών μελών της ΕΕ (βλέπε Διάγραμμα 4.5.1.). Αυτές οι πολύ χαμηλές τιμές καταδεικνύουν τον εκκολαπτόμενο και σε μεγάλο βαθμό μη αναπτυγμένο χαρακτήρα του συστήματος Ε&Α στην Κύπρο. Αυτό μπορεί ιδίως να εξηγηθεί από τους διαρθρωτικούς περιορισμούς, όπως η απομακρυσμένη γεωγραφική θέση της Κύπρου, το μικρό μέγεθος της αγοράς και η προσανατολισμένη στην παροχή υπηρεσιών οικονομία. Τα χαμηλά επίπεδα Ε&Α παρεμποδίζουν την ικανότητα της Κύπρου να διαφοροποιήσει την οικονομική δομή της και να τονώσει την παραγωγικότητα.

Διάγραμμα 4.5.1: Δαπάνες εταιρειών και επιχειρήσεων στην ένταση Ε&Α (BERD)

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή

Αν και έχουν ληφθεί ορισμένα μέτρα για να αναπροσανατολιστούν οι πενιχροί δημόσιοι πόροι προς τομείς προτεραιότητας, εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένες ελλείψεις στη διαχείριση και την αξιολόγηση των χρηματοδοτήσεων Ε&Α. Η Κύπρος θέσπισε

σειρά μέσων πολιτικής για να προωθήσει την Ε&Α. Για παράδειγμα, δρομολογήθηκε πρόγραμμα για τη στήριξη ιδιωτικών επενδύσεων Ε&Α και η κυβέρνηση σχεδιάζει να συστήσει ένα εθνικό γραφείο μεταφοράς γνώσης. Ωστόσο, εξακολουθεί να υπάρχει περιορισμένη παρακολούθηση και αξιολόγηση του τρόπου με τον οποίο διαρθρώνεται και κατευθύνεται στρατηγικά η δημόσια έρευνα. Η συνεχής παρακολούθηση είναι απαραίτητη για την ενίσχυση των διασυνδέσεων μεταξύ επιστημονικού και επιχειρηματικού τομέα και να διασφαλιστεί η συνάφεια της δημόσιας έρευνας. Συνολικά, οι μεταρρυθμίσεις που έχουν αναληφθεί από την Κύπρο κινούνται προς την κατεύθυνση της οικοδόμησης ενός ισχυρότερου συστήματος πολιτικής Ε&Α.

4.5.2. ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑ

Οι συνολικές επενδύσεις για την προστασία του περιβάλλοντος στην Κύπρο ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι κοντά στον μέσο όρο της ΕΕ, αλλά υπάρχουν δυνατότητες για βελτίωση της αποτελεσματικότητας και στόχευσής τους. Οι επενδύσεις περιβαλλοντικής προστασίας από ειδικευμένους φορείς παροχής υπηρεσιών στην Κύπρο είναι από τις υψηλότερες στην ΕΕ ως ποσοστό του ΑΕΠ, και τυγχάνουν ισχυρής στήριξης από κονδύλια της ΕΕ. Ωστόσο, υπάρχουν δυνατότητες για περαιτέρω αύξηση του προτύπου περιβαλλοντικής προστασίας στη χώρα, όπως προκύπτει από τις ακόμα αδύναμες επιδόσεις στην οικολογική καινοτομία. Η Κύπρος είναι επίσης αντιμέτωπη με σοβαρές περιβαλλοντικές ανάγκες στους τομείς του νερού, των αποβλήτων και της ενέργειας.

Οι επιδόσεις της Κύπρου στη διαχείριση αποβλήτων αποτελεί μία από τις κυριότερες ανησυχίες για το περιβάλλον. Αυτό αντανακλάται στην ένταση της παραγωγής αποβλήτων ως προς το ΑΕΠ που είναι πολύ πάνω από τον μέσο όρο της ΕΕ, στο χαμηλό ποσοστό ανάκτησης αποβλήτων και την ισχυρή εξάρτηση από την υγειονομική ταφή, συμπεριλαμβανομένων των παράνομων χώρων. Η μετάβαση της Κύπρου προς μια πιο κυκλική οικονομία θα εξαρτηθεί από την ικανότητα της χώρας να απομακρυνθεί από την υγειονομική ταφή και τις μη βέλτιστες εναλλακτικές επεξεργασίας. Έχουν ληφθεί διάφορα μέτρα για την προστασία του

περιβάλλοντος με την προώθηση της χωριστής συλλογής προκειμένου να αυξηθούν τα ποσοστά ανακύκλωσης, την επικαιροποίηση του εθνικού σχεδίου διαχείρισης αποβλήτων (μόνον για τα αστικά απόβλητα) και την έγκριση ενός προγράμματος πρόληψης δημιουργίας αποβλήτων. Ωστόσο, η αποτελεσματική διαχείριση των αποβλήτων και η εκπλήρωση των υποχρεώσεων που απορρέουν από τη νομοθεσία της ΕΕ για τα απόβλητα εξακολουθεί να αποτελεί πρόκληση. Η μεγαλύτερη εστίαση της πολιτικής, περισσότερες επενδύσεις και οικονομικά κίνητρα για τη μείωση της παραγωγής αποβλήτων και για την αύξηση των ποσοστών ανακύκλωσης, με την εφαρμογή της υποχρέωσης χωριστής συλλογής, θα ήταν επωφελή. Λαμβανομένων υπόψη του σχετικά χαμηλού ποσοστού ανάκτησης αποβλήτων και της πολύ χαμηλής ποσότητας τοξικών αποβλήτων ως ποσοστού του συνολικού όγκου των αποβλήτων, οι οικονομικές δυνατότητες για την επεξεργασία αποβλήτων φαίνεται να είναι υψηλές.

Η Κύπρος είναι αντιμέτωπη με σημαντικές προκλήσεις όσον αφορά τη διαχείριση των υδάτων, στο πλαίσιο της σοβαρής λειψυδρίας και της υπεράντλησης υπόγειων υδάτων. Το επίπεδο του δείκτη εκμετάλλευσης των υδάτων είναι μεταξύ των υψηλότερων στην ΕΕ. Αυτό υποδηλώνει μια έντονη και αυξανόμενη λειψυδρία. Επιπλέον, η ένταση χρήσης νερού στην Κύπρο αυξάνεται ταχύτερα από ό, τι στα υπόλοιπα κράτη μέλη από το 2008, παρά το γεγονός ότι παραμένει πολύ κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ. Ως εκ τούτου, το πλαίσιο διαχείρισης των υδάτων εξακολουθεί να είναι ανεπαρκές για τις προκλήσεις, παρά τις κρατικές επενδύσεις της στην αφαλάτωση και την ανακύκλωση του νερού. Η πολιτική τιμολόγησης του νερού δεν ευθυγραμμίζεται με την οδηγία πλαίσιο για τα ύδατα, δεδομένου ότι δεν έχει ακόμη εφαρμοστεί πλήρως και τα νέα τιμολόγια εγκρίθηκαν μόλις τον Ιανουάριο του 2017.

Η Κύπρος φαίνεται να είναι σε πορεία εκπλήρωσης του στόχου για τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου το 2020, σύμφωνα με τις τελευταίες εθνικές προβλέψεις που υποβλήθηκαν στην Επιτροπή το 2016, στις οποίες λαμβάνονται υπόψη τα υφιστάμενα μέτρα. Η Κύπρος υιοθέτησε τη «στρατηγική ανάπτυξης χαμηλών ανθρακούχων εκπομπών» και έχει ως στόχο να εκπληρώσει τις δεσμεύσεις της ως προς τις εκπομπές αερίων του θερμοκηπίου μειώνοντας

την εξάρτησή της από τα ορυκτά καύσιμα. Αυτό συνεπάγεται την προώθηση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, της ενεργειακής απόδοσης και φιλικών προς το κλίμα τεχνολογιών. Ενώ η Κύπρος ακολουθεί την προβλεπόμενη πορεία για την αύξηση του μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στην τελική κατανάλωση ενέργειας, είναι πιθανό να απαιτηθεί επιτάχυνση του ενεργειακού εφοδιασμού από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας για την επίτευξη του στόχου για το 2020. Τα προκαταρκτικά στοιχεία καταδεικνύουν επίσης ότι, ως συνέπεια της ανάκαμψης της οικονομικής δραστηριότητας, οι πωλήσεις προϊόντων πετρελαίου αυξήθηκαν σημαντικά το 2016, γεγονός που θα μπορούσε να οδηγήσει σε αύξηση της κατανάλωσης ενέργειας και, επομένως, των εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου.

Η μεταρρύθμιση του ενεργειακού τομέα της Κύπρου δεν έχει προχωρήσει. Η αγορά ενέργειας της Κύπρου χαρακτηρίζεται από την κυριαρχία του πρώην δημόσιου μονοπωλίου ηλεκτρικής ενέργειας και από την υπέρμετρη εξάρτηση από εισαγόμενα ορυκτά καύσιμα (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016β, σ. 73-74). Υπήρξε σημαντική χρονική μετάθεση του χρονοδιαγράμματος για τον ιδιοκτησιακό διαχωρισμό της Αρχής Ηλεκτρισμού Κύπρου (ΑΗΚ). Επιπλέον, η διαδικασία έγκρισης των νέων κανόνων για την εμπορία ηλεκτρικής ενέργειας και την επίλυση διαφορών αποδεικνύεται πολύ αργή. Η περιορισμένη ικανότητα και η εξάρτηση του διαχειριστή του συστήματος μεταφοράς από την ΑΗΚ ενδέχεται επίσης να έχουν ως αποτέλεσμα τη βραδεία εφαρμογή των νέων κανόνων της αγοράς. Τέλος, δεν έχει σημειωθεί πρόοδος στον σχεδιασμό λύσης που θα επέτρεπε την εισαγωγή του φυσικού αερίου στην εγχώρια αγορά έως το 2020.

Δεν υπάρχει ειδική πολιτική μεταφορών που να συνδέεται με το κλίμα στην Κύπρο. Η πολιτική μεταφορών χρήζει προσοχής δεδομένου ότι η Κύπρος συγκαταλέγεται μεταξύ των κρατών μελών με την υψηλότερη αναλογία εκπομπών θερμοκηπιακών αερίων από τις μεταφορές προς το ΑΕΠ (το 2014, η αναλογία ήταν 220,4 τόνοι ισοδυνάμου διοξειδίου του άνθρακα ανά εκατ. EUR του ΑΕΠ στην Κύπρο, έναντι 93,7 στην ΕΕ συνολικά). Αυτό δείχνει ότι υπάρχει υψηλός βαθμός εξάρτησης από τις ιδιωτικές οδικές μεταφορές, δεδομένου ότι η Κύπρος έχει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά ιδιόκτητων αυτοκινήτων

στον κόσμο (περισσότερα από 600 αυτοκίνητα ανά 1 000 κατοίκους), αν και η πυκνότητα της κυκλοφορίας επιβατών στη χώρα είναι χαμηλότερη από το μέσο όρο της ΕΕ. Αντικατοπτρίζει επίσης την έλλειψη πολιτικών ενεργειακής απόδοσης που θα παρείχαν κίνητρα για έναν πιο αποδοτικό ως προς τα καύσιμα στόλο ιδιωτικών οχημάτων. Η χρήση των ιδιωτικών οδικών μεταφορών ενθαρρύνεται επίσης από τα επί του παρόντος ανεπαρκή διαθεσιμότητα δημόσιων μεταφορών.

Δεν έχουν ακόμη ληφθεί μέτρα για να διασφαλιστεί η συνεχής συμμόρφωση με την οδηγία περί βιομηχανικών εκπομπών όταν λήξουν οι τρέχουσες παρεκκλίσεις. Η ηλεκτρική ενέργεια της Κύπρου παράγεται κυρίως από μονάδες που χρησιμοποιούν βαρύ μαζούτ και πρέπει να συμμορφώνονται με την οδηγία περί βιομηχανικών εκπομπών. Οι εγκαταστάσεις αυτές τυγχάνουν επί του παρόντος παρεκκλίσεων από την οδηγία μέχρι το τέλος του 2019, ενώ μία από τις μονάδες θα επωφελείται από παρεκκλίσεις έως το 2023. Μέχρι σήμερα δεν έχει διαβιβαστεί στην Επιτροπή καμία δράση για να αντιμετωπιστεί η λήξη της παρέκκλισης, για παράδειγμα με τη χρήση φυσικού αερίου αντί βαρέος μαζούτ.

4.6.1. ΔΗΜΟΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΣΗ *

Η δημόσια διοίκηση εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από ορισμένες ανεπάρκειες. Αν και το μισθολογικό κόστος του κυπριακού δημόσιου τομέα είναι ένα από τα υψηλότερα στην ΕΕ (ως ποσοστό του ΑΕΠ), οι αντιλήψεις για την αποτελεσματικότητα του Δημοσίου υπερβαίνουν μόλις τον μέσο όρο της ΕΕ. Αυτό οφείλεται κυρίως i) στη μεγάλη επίδραση των θεσμικών κανόνων, και όχι των επιδόσεων, στη διαμόρφωση των μισθών και την προαγωγή, ii) στα αδύναμα εργαλεία αξιολόγησης των επιδόσεων και iii) στην περιορισμένη κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού. Αρκετές διεθνείς κατατάξεις επιβεβαιώνουν αυτές τις προκλήσεις. Σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, η Κύπρος κατατάσσεται μόνο στο κάτω μισό της ΕΕ για την αποδοτικότητα της δημόσιας διοίκησης (Παγκόσμια Τράπεζα, 2015). Επίσης, η Κύπρος είναι μεταξύ των κρατών μελών της ΕΕ με τη χειρότερη βαθμολογία σχετικά με την εκτελεστική ικανότητα και την εκτελεστική λογοδοσία (Bertelsmann Institute, 2016).

Η μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης εξακολουθεί να αποτελεί κρίσιμο ζήτημα στην Κύπρο. Μια σειρά μεταρρυθμίσεων απορρίφθηκαν από τη Βουλή των Αντιπροσώπων τον Δεκέμβριο του 2016. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές σχεδιάστηκαν κατά τη διάρκεια του προγράμματος οικονομικής προσαρμογής και αποτέλεσαν αντικείμενο διαπραγμάτευσης και συμφωνίας με τους κοινωνικούς εταίρους. Προέβλεπαν μηχανισμό που θα συμβάλλει στη βελτίωση του ελέγχου των μισθολογικών δαπανών στον δημόσιο τομέα.

Οι μεταρρυθμίσεις αυτές είχαν επίσης ως στόχο να εκσυγχρονιστεί το σύστημα αξιολόγησης μέσω γραπτών εξετάσεων και συνεντεύξεων και να καταστεί το σύστημα προαγωγών πιο ανοικτό και πιο στενά συνδεδεμένο με την αξία. Αντιμετώπισαν την ανεπαρκή ευελιξία και ανθεκτικότητα της δημόσιας διοίκησης, με την παροχή κινήτρων για την κινητικότητα του προσωπικού καθώς και την ενίσχυση των κανόνων μετάταξης.

Η μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης θα μπορούσε να έχει οριζόντιο αντίκτυπο στη λειτουργία των δημόσιων υπηρεσιών. Η αρνητική

κοινοβουλευτική ψηφοφορία για τα τρέχοντα σχέδια μεταρρύθμισης είναι, συνεπώς, πιθανόν να καθυστερήσει την πρόοδο σε άλλες μεταρρυθμίσεις, ιδίως τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης και τη μεγαλύτερη αυτονόμηση των δημόσιων νοσοκομείων.

Η μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης είναι στάσιμη. Όσον αφορά το νομοσχέδιο για την τοπική αυτοδιοίκηση εξακολουθεί να εκκρεμεί η έγκριση της Βουλής των Αντιπροσώπων και οι προθεσμίες παραμένουν ασαφείς. Η μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης επηρεάζει την παροχή ζωτικής σημασίας δημόσιων υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο και διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαδικασία έκδοσης τίτλων ιδιοκτησίας. Η μεταρρύθμιση έχει ιδίως ως στόχο να καταστεί η έκδοση οικοδομικών αδειών και πιστοποιητικών πιο αποτελεσματική. Βελτιώνει επίσης τη διαχείριση των δημοσίων οικονομικών, με την αντιμετώπιση των υφιστάμενων κενών σε επίπεδο υποβολής χρηματοοικονομικών αναφορών της τοπικής αυτοδιοίκησης με τη δημιουργία ενός κοινού πλαισίου λογιστικών κανόνων και υποβολής αναφορών.

Η παροχή ψηφιακών δημόσιων υπηρεσιών είναι επί του παρόντος ανεπαρκής. Οι επιδόσεις της Κύπρου όσον αφορά την παροχή ψηφιακών δημόσιων υπηρεσιών είναι κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ, με χαμηλό βαθμό εξειδίκευσης ορισμένων ηλεκτρονικών υπηρεσιών (e-services). Η Κύπρος περιλαμβάνεται στο κάτω μισό των χωρών της ΕΕ στον δείκτη ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας, διολισθαίνοντας κατά δύο θέσεις σε σύγκριση με το προηγούμενο έτος (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2017β). Η βελτίωση των δημόσιων υπηρεσιών που παρέχονται μέσω διαδικτύου είναι πιθανόν να βελτιώσει το ποσοστό των χρηστών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης στην Κύπρο (το 29 % των χρηστών του διαδικτύου υπέβαλαν έντυπα στις δημόσιες αρχές ηλεκτρονικά το 2016, ποσοστό που βρίσκεται κάτω από τον μέσο όρο της ΕΕ που είναι 33 %). Ο σχεδιασμός αποτελεσματικών επιγραμμικών υπηρεσιών και εργαλείων μπορεί να αυξήσει τη διαφάνεια και την αποτελεσματικότητα της δημόσιας διοίκησης. Οι εύρυθμα λειτουργούσες ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες είναι επίσης αποτελεσματικά μέσα για τη βελτίωση της εμπιστοσύνης και της συμμετοχής των πολιτών.

Η στρατηγική ηλεκτρονικής διακυβέρνησης της Κύπρου αποσκοπεί στην αναπλήρωση της

έλλειψης ψηφιακών δημόσιων υπηρεσιών. Η στρατηγική εφαρμόζεται στην ευρεία δημόσια διοίκηση, εστιάζοντας στις τεχνικές, λειτουργικές και οργανωτικές πτυχές των ηλεκτρονικών υπηρεσιών. Προβλέπει i) την παροχή προηγμένων ηλεκτρονικών υπογραφών και ταυτοποίησης, ii) ένα ενοποιημένο πληροφοριακό σύστημα πληροφοριών που καλύπτει το δικαστικό σύστημα και αυτοματοποίηση όλων των δικαστικών διαδικασιών, και iii) τη δημιουργία ολοκληρωμένου πληροφοριακού συστήματος για την υγεία (βλ. τμήμα 4.3). Το Συμβούλιο Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης ιδρύθηκε το 2015 με σκοπό την έγκριση και υλοποίηση όλων των έργων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, καθώς και την παρακολούθηση όλων των εξελίξεων της πολιτικής σε αυτόν τον τομέα. Το 2016 η κυβέρνηση αποφάσισε να δημιουργήσει μια ενιαία πύλη για όλες τις ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες.

4.6.2. ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ *

Το δικαστικό σύστημα της Κύπρου βρίσκεται αντιμέτωπο με σοβαρές προκλήσεις όσον αφορά την απόδοση. Σύμφωνα με τα στοιχεία που συγκεντρώθηκαν μέσω του πίνακα αποτελεσμάτων της ΕΕ στον τομέα της δικαιοσύνης για το 2017 (υπό έκδοση), το χρονικό διάστημα που απαιτείται για να εκδοθεί δικαστική απόφαση σε πρώτο βαθμό για αστικές, εμπορικές και διοικητικές υποθέσεις είναι ιδιαίτερα μεγάλο. Ο αριθμός των εκκρεμών υποθέσεων είναι επίσης σημαντικός (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016β, σ. 22). Τα προβλήματα αυτά πηγάζουν κυρίως από τους πολύπλοκους διαδικαστικούς κανόνες που προσφέρονται για κατάχρηση και το χαμηλό επίπεδο χρήσης των ΤΠΕ στα δικαστήρια, ιδίως για τη διαχείριση των υποθέσεων. Επιπλέον, διεξάγονται συζητήσεις σχετικά με i) το σχετικά χαμηλό επίπεδο των δημοσιονομικών πόρων που προορίζονται για το δικαστικό σώμα, ii) την υποχρησιμοποίηση των μηχανισμών εναλλακτικής επίλυσης διαφορών (ιδίως την εθελοντική χρήση της διαμεσολάβησης), και iii) την απουσία οργανωμένης δια βίου κατάρτισης των δικαστών. Τα περισσότερα από τα ζητήματα αυτά έχουν αναγνωριστεί σε έκθεση που ενέκρινε το Ανώτατο Δικαστήριο τον Ιούνιο του 2016. Η αναποτελεσματικότητα του δικαστικού συστήματος αποτελεί εμπόδιο για την ταχεία εκδίκαση των αστικών και εμπορικών υποθέσεων. Αυτό ισχύει ιδίως για την εκτέλεση πιστώσεων και

την ορθή εφαρμογή των πλαισίων αφερεγγυότητας και εκποιήσεων. Γενικότερα, μπορεί να αποθαρρύνει τις επενδύσεις και να επιβραδύνει την οικονομική δραστηριότητα.

Ορισμένες μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες έχουν δρομολογηθεί. Έχουν προταθεί νομοσχέδια για τη βελτίωση της πολιτικής δικονομίας, με μεταρρύθμιση της έφεσης σε ενδιάμεσες αποφάσεις⁽²⁹⁾ κατά την εκδίκαση και με τροποποίηση του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, με στόχο να ενισχυθεί η εκτέλεση των δικαστικών αποφάσεων. Με στόχο να αυξηθεί η χρήση των ΤΠΕ, η κυβέρνηση προτίθεται να δημιουργήσει σύστημα δικαστικής διοίκησης/διαχείρισης για τα κυπριακά δικαστήρια. Η χρήση μηχανισμών εναλλακτικής επίλυσης διαφορών, όπως η διαμεσολάβηση, παραμένει σε χαμηλά επίπεδα, καθώς υπήρξαν λίγες περιπτώσεις διαμεσολάβησης το 2016 παρά την αύξηση του αριθμού των εγγεγραμμένων διαμεσολαβητών (πάνω από 300). Για τον λόγο αυτό το Υπουργείο Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης προκήρυξε διαγωνισμό για την εκπόνηση μελέτης σχετικά με τους αποτελεσματικότερους τρόπους για την προαγωγή της οικειοθελούς χρήσης της διαμεσολάβησης. Με στόχο να αυξηθεί η εξειδίκευση των δικαστηρίων, το Υπουργείο Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης και το Ανώτατο Δικαστήριο ανακοίνωσαν την εκπόνηση μελέτης σκοπιμότητας για τη σύσταση εμποροδικείου. Με στόχο τη βελτίωση της δικαστικής κατάρτισης, το Ανώτατο Δικαστήριο εξετάζει το ενδεχόμενο να δημιουργηθεί ειδικό τμήμα για τη δια βίου κατάρτιση των δικαστών, το οποίο μπορεί να αρχίσει να λειτουργεί το 2018. Μετά από αίτημα τεχνικής βοήθειας που υπέβαλε το Ανώτατο Δικαστήριο προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αναμένεται να πραγματοποιηθεί το 2017 επανεξέταση των λειτουργιών του δικαστικού συστήματος για την περαιτέρω στήριξη της μεταρρυθμιστικής δυναμικής. Η αποτελεσματικότητα της μεταρρύθμισης του δικαστικού συστήματος θα εξαρτηθεί από την πλήρη υποστήριξη όχι μόνο του Ανωτάτου Δικαστηρίου, αλλά και όλων των σχετικών ενδιαφερόμενων φορέων, συμπεριλαμβανομένων του Υπουργείου Οικονομικών και του Υπουργείου Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης.

⁽²⁹⁾ Οι εφέσεις σε ενδιάμεσες αποφάσεις είναι εφέσεις κατά απόφασης δικάζοντος δικαστηρίου που ασκούνται πριν επιλυθούν όλες οι αξιώσεις ως προς όλα τα μέρη.

4.6.3. ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

Η κανονιστική ποιότητα έχει αποδυναμωθεί σημαντικά στην Κύπρο τα τελευταία πέντε έτη. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας (Παγκόσμια Τράπεζα, 2015) η Κύπρος κατατάσσεται στο κάτω μισό των κρατών μελών της ΕΕ το 2015 όσον αφορά την ποιότητα των κανονιστικών ρυθμίσεων, διολισθαίνοντας κατά επτά θέσεις σε σύγκριση με το 2011. Στις βασικές προκλήσεις περιλαμβάνονται η περιορισμένη χρήση τόσο των εκ των προτέρων εκτιμήσεων όσο και εκ των υστέρων αξιολογήσεων του αντικτύπου για τις μικρές επιχειρήσεις. Παρότι οι δημόσιες διαβουλεύσεις απευθύνονται στους ενδιαφερόμενους φορείς, τα αποτελέσματα συχνά δεν δημοσιοποιούνται. Καταβάλλονται προσπάθειες για τη βελτίωση της ποιότητας της νομοθεσίας. Ένας νέος μηχανισμός αξιολόγησης αντικτύπου εγκρίθηκε τον Αύγουστο του 2016, με στόχο να διασφαλιστεί πιο στοχοθετημένη και διεξοδική εκτίμηση επιπτώσεων. Θα τεθεί σε ισχύ τον Ιανουάριο του 2017 και θα καθιερώσει ένα «τεστ MME», που θα έχει ως στόχο να αξιολογεί όλες τις πιθανές συνέπειες της νέας νομοθεσίας για τις MME.

Η λειτουργία της Νομικής Υπηρεσίας της Κυπριακής Δημοκρατίας και του Γενικού Εισαγγελέα είναι υπό πίεση. Οι δικαστικές υποθέσεις που συνδέονται με την αναδιάρθρωση του τραπεζικού τομέα έχουν αυξήσει τον φόρτο εργασίας της Γενικής Εισαγγελίας. Σημειώθηκε σημαντική αύξηση της κανονιστικής και νομοθετικής δραστηριότητας λόγω των μεταρρυθμίσεων που ξεκίνησαν στο πλαίσιο του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής. Ως εκ τούτου, η νομοτεχνική διατύπωση και ο νομικός έλεγχος της νομοθεσίας, που απαιτούν συντονισμό με τα αρμόδια υπουργεία και τη Βουλή των Αντιπροσώπων, δεν πραγματοποιούνται αποτελεσματικά ή έγκαιρα. Τα υπουργεία δεν διαθέτουν ανεπτυγμένες δεξιότητες για την προπαρασκευή της νομοθεσίας, ενώ η μονάδα ελέγχου της Νομικής Υπηρεσίας στερείται της ικανότητας να ανταποκριθεί αποτελεσματικά στον αυξημένο φόρτο εργασίας. Σημαντικές καθυστερήσεις έχουν κάνει την εμφάνισή τους στη διεκπεραίωση της νομοθεσίας προς έγκριση από την κυβέρνηση και εξέταση από τη Βουλή των Αντιπροσώπων.

Καταβάλλονται προσπάθειες για τη βελτίωση της νομικής διατύπωσης και των διαδικασιών ελέγχου. Η κυβέρνηση παρέχει εξειδικευμένη κατάρτιση στο προσωπικό των υπουργείων. Έχει εκπονηθεί σχέδιο δράσης, συμπεριλαμβανομένων i) εργαστηρίων νομοτεχνικής διατύπωσης για τους αρμόδιους υπαλλήλους, ii) αυξημένης εστίασης στην εκτίμηση επιπτώσεων και iii) κατευθυντήριων γραμμών για την εκπόνηση νομοθεσίας. Με την τεχνική βοήθεια της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, ξεκίνησε συνολική επανεξέταση των λειτουργιών της Νομικής Υπηρεσίας το 2017 με στόχο την αντιμετώπιση των ελλείψεων. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δοθεί στη σύνταξη και τον έλεγχο της νομοθεσίας.

4.6.4. ΔΙΑΦΘΟΡΑ

Η εμπιστοσύνη στους δημόσιους θεσμούς υπονομεύεται από το υψηλό επίπεδο αντίληψης για τη διαφθορά ⁽³⁰⁾. Πρόσφατες έρευνες καταδεικνύουν την αντίληψη ότι η ευνοιοκρατία, η δωροδοκία ή η κατάχρηση εξουσίας αποτελούν σοβαρά προβλήματα της κυπριακής δημόσιας διοίκησης (Παγκόσμια Τράπεζα, 2015. Διεθνής Διαφάνεια, 2017). Το 87% των επιχειρήσεων θεωρεί ότι η διαφθορά παρεμποδίζει τον ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων στην Κύπρο. Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, η διαφθορά θεωρείται ως ο τρίτος σε σημασία ανασταλτικός παράγοντας για την άσκηση επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Κύπρο. Η Παγκόσμια Έκθεση για την Ανταγωνιστικότητα 2016-2017 κατέταξε την Κύπρο στην 103η θέση μεταξύ 138 χωρών όσον αφορά την ευνοιοκρατία στις αποφάσεις των κυβερνητικών αξιωματούχων (Schwab, 2016). Αυτό θα μπορούσε να επηρεάσει τον ανταγωνισμό στους δημόσιους διαγωνισμούς και την αποτελεσματικότητα των δημόσιων συμβάσεων. Για παράδειγμα, το 2015 στο 40 % των διαδικασιών δημόσιων συμβάσεων υπήρξε μόνο ένας υπονήφιος, ενώ στο 24 % των διαδικασιών δεν υπήρχε πρόσκληση υποβολής προσφορών, το υψηλότερο ποσοστό στην ΕΕ (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2016). Από το 2009 έως το 2015, μόνο το 9 % των δημόσιων διαγωνισμών

⁽³⁰⁾ Η Κύπρος συγκαταλέγεται στις χώρες στις οποίες η αντίληψη για την ύπαρξη διαφθοράς αυξήθηκε περισσότερο κατά την τελευταία διετία (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2015).

αξιολογήθηκαν σύμφωνα με την αρχή της πλέον συμφέρουσας από οικονομική άποψη προσφοράς, με αποτέλεσμα να αποτελεί ένα από τα χαμηλότερα ποσοστά στην ΕΕ.

Έχουν αναληφθεί ορισμένες μεταρρυθμίσεις για την καταπολέμηση της διαφθοράς. Στις πρόσφατες εξελίξεις συγκαταλέγονται οι μεταρρυθμίσεις για την ενίσχυση του επαγγελματικού χαρακτήρα των δημόσιων συμβάσεων σε τοπικό επίπεδο και ο νόμος του Δεκεμβρίου 2015 για τη χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων. Η συνταγματική τροποποίηση που επιτρέπει τη δημοσιοποίηση των περιουσιακών στοιχείων των δημοσίων λειτουργών εγκρίθηκε το 2016. Ωστόσο, ο συντονιστικός οργανισμός κατά της διαφθοράς παραμένει χωρίς προσωπικό πλήρους απασχόλησης, ενώ η εθνική στρατηγική για την καταπολέμηση της διαφθοράς τελεί υπό εκπόνηση από τον Σεπτέμβριο 2015, χωρίς από αποτέλεσμα μέχρι σήμερα. Επιπλέον, πολλές αδυναμίες στο πειθαρχικό καθεστώς των δημοσίων υπαλλήλων που επισημαίνονται στην «Έκθεση της ΕΕ για την καταπολέμηση της διαφθοράς του 2014» δεν έχουν ακόμη υλοποιηθεί. (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2014β). Τέλος, το κυβερνητικό νομοσχέδιο σχετικά με την προστασία των μαρτύρων δημοσίου συμφέροντος δεν έχει ακόμη υποβληθεί στη Βουλή των Αντιπροσώπων, παρά τα στοιχεία που αποδεικνύουν ότι οι μάρτυρες δημοσίου συμφέροντος αντιμετωπίζουν σημαντικά εμπόδια στην Κύπρο (Διεθνής Διαφάνεια, 2015).

4.6.5. ΚΡΑΤΙΚΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Το πλαίσιο για τη διαχείριση των κρατικών επιχειρήσεων εξακολουθεί να θέτει ορισμένους κινδύνους. Κατά τη διάρκεια του προγράμματος δημοσιονομικής προσαρμογής οι αρχές είχαν εντοπίσει διάφορες αδυναμίες στο πλαίσιο διαχείρισης των κρατικών επιχειρήσεων. Δεν υπάρχουν μέχρι στιγμής καθορισμένα κοινά πρότυπα υποβολής αναφορών, τα χρηματοοικονομικά δεδομένα δεν συγκεντρώνονται και δεν αποτιμούνται με συγκριτική αξιολόγηση σε κεντρικό επίπεδο, ενώ η άμεση εποπτεία είναι κατακερματισμένη μεταξύ των αρμόδιων υπουργείων. Δεν υπάρχουν κοινά πρότυπα όσον αφορά την εταιρική διακυβέρνηση. Η έλλειψη ορατότητας και μακροπρόθεσμης

στρατηγικής για τις κρατικές επιχειρήσεις μπορεί να δημιουργήσει κινδύνους σχετικά με ενδεχόμενες υποχρεώσεις, διότι το κράτος είναι ο τελικός εγγυητής τους.

Η μεταρρύθμιση της διοίκησης των κρατικών επιχειρήσεων δεν έχει ακόμη εγκριθεί. Το σχέδιο νόμου για τις κρατικές επιχειρήσεις έχει ως στόχο να βελτιωθεί η εταιρική τους διακυβέρνηση και να διασφαλιστεί μια πιο αποτελεσματική παρακολούθηση της λειτουργίας τους, και ταυτόχρονα να ελαχιστοποιηθούν οι δημοσιονομικοί κίνδυνοι που σχετίζονται με τις ενδεχόμενες υποχρεώσεις και τις ζημιές. Η νομοθεσία υποβλήθηκε για συζήτηση στη Βουλή των Αντιπροσώπων τον Απρίλιο του 2015, αλλά μέχρι σήμερα δεν έχει εγκριθεί. Οι καθυστερήσεις στην έγκριση της εν λόγω νομοθεσίας υπονομεύουν την αποτελεσματικότητα του δημόσιου τομέα, καθυστερώντας τη βελτίωση της διακυβέρνησης των κρατικών επιχειρήσεων και αποτρέποντας τον μετριασμό των δημοσιονομικών κινδύνων σχετικά με αυτές.

Η διαδικασία ιδιωτικοποίησης των κύριων κρατικών επιχειρήσεων της Κύπρου έχει σταματήσει. Το σχέδιο ιδιωτικοποιήσεων που εγκρίθηκε από την Κύπρο το 2013 αποσκοπούσε στην ιδιωτικοποίηση, τουλάχιστον εν μέρει, των κύριων κρατικών επιχειρήσεων, όπως της Αρχής Τηλεπικοινωνιών Κύπρου (CyTA) και της Αρχής Ηλεκτρισμού Κύπρου (ΑΗΚ). Ο κύριος στόχος του προγράμματος είναι να προσελκύσει στρατηγικούς επενδυτές σε βασικές υπηρεσίες κοινής ωφέλειας, με στόχο i) τη βελτίωση της διακυβέρνησης, ii) την εισφορά εξωτερικής τεχνικής εμπειρογνομοσύνης και κεφαλαίου, και iii) την αύξηση της παραγωγικότητας. Τα έσοδα από τις ιδιωτικοποιήσεις αποσκοπούν επίσης στην επιτάχυνση της μείωσης του δημόσιου χρέους της Κύπρου. Ωστόσο, η ισχυρή πολιτική αντίθεση στις ιδιωτικοποιήσεις είχαν ως αποτέλεσμα την άρση των δημοσιονομικών πιστώσεων για τη μονάδα ιδιωτικοποιήσεων, ενώ η κυβέρνηση κατάργησε διάφορα διατάγματα ιδιωτικοποίησης.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

Αναλήψεις υποχρεώσεων	Συνοπτική εκτίμηση ⁽³¹⁾
Συστάσεις ανά χώρα (ΣΑΧ) 2016	
<p>ΣΑΧ 1: Μετά τη διόρθωση του υπερβολικού ελλείμματος, να τηρήσει τον μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό στόχο το 2016 και το 2017. Να θεσπίσει, έως το τέλος του 2016, δεσμευτικό μηχανισμό για τη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των αμοιβών των δημοσίων υπαλλήλων. Να θεσπίσει, έως το τέλος του 2016, την οριζόντια μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης και τον νόμο σχετικά με τη διακυβέρνηση των κρατικών οντοτήτων και να θέσει σε εφαρμογή τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Να θεσπίσει, έως το τέλος του 2016, τις διατάξεις του παραγώγου δικαίου για τη συμπλήρωση του νέου δημοσιονομικού πλαισίου. (σχετικό με τη ΔΜΑ)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Μετά τη διόρθωση του υπερβολικού ελλείμματος, να τηρήσει τον μεσοπρόθεσμο δημοσιονομικό στόχο το 2016 και το 2017. • Να θεσπίσει, έως το τέλος του 2016, δεσμευτικό μηχανισμό για τη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των αμοιβών των δημοσίων υπαλλήλων. 	<p>Η Κύπρος έχει σημειώσει περιορισμένη πρόοδο όσον αφορά την εφαρμογή της σύστασης ανά χώρα αριθ. 1 παρά την ολοκλήρωση του δημοσιονομικού πλαισίου. Πράγματι, περιορισμένη είναι η πρόοδος όσον αφορά την έγκριση των νομοσχεδίων σχετικά με τις μισθολογικές δαπάνες ενώ δεν υπήρξε καμία πρόοδος όσον αφορά τη μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης. Μηδενική ήταν η πρόοδος όσον αφορά την μεταρρύθμιση των κρατικών επιχειρήσεων και της τοπικής αυτοδιοίκησης, τα νομοσχέδια των οποίων δεν έχουν ακόμη εγκριθεί από τη Βουλή των Αντιπροσώπων.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Η εκτίμηση της συμμόρφωσης με το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης θα συμπεριληφθεί τη άνοιξη του 2017, όταν θα είναι διαθέσιμα τα τελικά στοιχεία για το 2016. • Σημειώθηκε περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά τον δεσμευτικό μηχανισμό για τη συγκράτηση του ρυθμού αύξησης των αμοιβών των δημοσίων υπαλλήλων. Ο

⁽³¹⁾ Για την εκτίμηση της προόδου όσον αφορά την υλοποίηση των ειδικών ανά χώρα συστάσεων το 2016 χρησιμοποιούνται οι ακόλουθες κατηγορίες:

Καμία πρόοδος: Το κράτος μέλος δεν ανακοίνωσε ούτε θέσπισε οποιαδήποτε μέτρα για να ανταποκριθεί στις σχετικές συστάσεις ανά χώρα (ΣΑΧ). Ακολουθεί μη εξαντλητικός αριθμός τυπικών καταστάσεων που θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν στο πλαίσιο αυτό, και να ερμηνευτούν κατά περίπτωση λαμβανομένων υπόψη των ειδικών συνθηκών ανά χώρα:

κανένα νομικό, διοικητικό ή δημοσιονομικό μέτρο δεν ανακοινώθηκε στο εθνικό πρόγραμμα μεταρρυθμίσεων ή σε άλλη επίσημη ανακοίνωση στη Βουλή των Αντιπροσώπων / στις σχετικές κοινοβουλευτικές επιτροπές, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή ή στο κοινό (π.χ. δελτίο τύπου, ανάρτηση στην ιστοσελίδα της κυβέρνησης)·

καμία μη νομοθετική πράξη δεν υποβλήθηκε από το κυβερνητικό ή νομοθετικό όργανο·

το κράτος μέλος έλαβε αρχικά μέτρα για την εφαρμογή της σύστασης, όπως ανάθεση μελέτης ή σύσταση ομάδας μελέτης για την ανάλυση ενδεχόμενων ληπτέων μέτρων (εκτός εάν στη σύσταση ζητούνται ρητώς κατευθύνσεις ή διερευνητικές δράσεις), ενώ δεν έχουν προταθεί συγκεκριμένα μέτρα για την εφαρμογή της ΣΑΧ.

Περιορισμένη πρόοδος: Το κράτος μέλος:

ανακοίνωσε ορισμένα μέτρα με τα οποία ωστόσο η ΣΑΧ εφαρμόζεται μόνο σε περιορισμένο βαθμό·

και/ή

υπέβαλε νομοθετικές πράξεις στο διοικητικό ή νομοθετικό όργανο οι οποίες όμως δεν έχουν ακόμη εκδοθεί ενώ χρειάζονται περαιτέρω σημαντικές μη νομοθετικές εργασίες για την εφαρμογή της ΣΑΧ·

υπέβαλε μη νομοθετικές πράξεις, αλλά χωρίς να λάβει περαιτέρω μέτρα υλοποίησης όπως απαιτείται για την εφαρμογή της ΣΑΧ.

Κάποια πρόοδος: Το κράτος μέλος θέσπισε μέτρα που υλοποιούν εν μέρει τη ΣΑΧ.

και/ή

το κράτος μέλος έχει θεσπίσει μέτρα για την εφαρμογή της σύστασης, αλλά χρειάζονται ακόμη σημαντικές εργασίες για την πλήρη εφαρμογή της σύστασης δεδομένου ότι λίγα μόνο μέτρα έχουν υλοποιηθεί. Παραδείγματος χάριν: θεσπίζονται μέτρα από το εθνικό κοινοβούλιο· με υπουργική απόφαση· αλλά δεν έχουν εκδοθεί εκτελεστικές αποφάσεις.

Σημαντική πρόοδος: Το κράτος μέλος έχει θεσπίσει μέτρα, τα οποία ανταποκρίνονται σε μεγάλο βαθμό στη σύσταση και τα περισσότερα από τα οποία έχουν τεθεί σε εφαρμογή.

Πλήρης εφαρμογή: Το κράτος μέλος έχει υλοποιήσει όλα τα απαιτούμενα μέτρα για τη δέουσα εφαρμογή της σύστασης.

<ul style="list-style-type: none"> • Να εγκρίνει, έως το τέλος του 2016, την οριζόντια μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης ... • (...) και τον νόμο σχετικά με τη διακυβέρνηση των κρατικών οντοτήτων • και να εφαρμόσει τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης. • Να θεσπίσει, έως το τέλος του 2016, τις διατάξεις του παραγώγου δικαίου για τη συμπλήρωση του νέου δημοσιονομικού πλαισίου. 	<p>μηχανισμός εισάγεται μέχρι το 2018 στις συλλογικές συμφωνίες με συνδικαλιστικές οργανώσεις του δημόσιου τομέα. Ωστόσο η νομοθετική πρόταση για μονιμοποίηση αυτού του μηχανισμού έχει απορριφθεί από τη Βουλή των Αντιπροσώπων.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Δεν έχει σημειωθεί καμία πρόοδος όσον αφορά την οριζόντια μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης. Τα νομοσχέδια απορρίφθηκαν από τη Βουλή των Αντιπροσώπων. • Δεν έχει σημειωθεί καμία πρόοδος όσον αφορά τον νόμο σχετικά με τη διακυβέρνηση των κρατικών οντοτήτων και τη μεταρρύθμιση της τοπικής αυτοδιοίκησης. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές δεν έχουν ακόμη ψηφισθεί από τη Βουλή των Αντιπροσώπων. • Έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος με τη θέσπιση από τη Βουλή των Αντιπροσώπων της νομοθεσίας για την ολοκλήρωση του νέου δημοσιονομικού πλαισίου, αλλά δεν έχουν ακόμη ληφθεί μέτρα υλοποίησης για να τεθεί σε ισχύ.
<p>ΣΑΧ 2: Να εξαλείψει, έως τον Ιούνιο του 2017, τα εμπόδια για την πλήρη εφαρμογή του πλαισίων για την αφερεγγυότητα και τις εκποιήσεις και να εξασφαλίσει επαρκείς πόρους για την Υπηρεσία Αφερεγγυότητας. Να διασφαλίσει αξιόπιστα και ταχύρρυθμα συστήματα για την έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας και τη μεταβίβαση των δικαιωμάτων κυριότητας επί ακίνητης περιουσίας. Να αυξήσει την αποτελεσματικότητα και το δυναμικό του δικαστικού συστήματος. Να μεταρρυθμίσει τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. (σχετικό με τη ΔΜΑ).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Να εξαλείψει, έως τον Ιούνιο του 2017, τα εμπόδια για την πλήρη εφαρμογή του πλαισίων για την αφερεγγυότητα και τις εκποιήσεις και να εξασφαλίσει επαρκείς πόρους για την Υπηρεσία Αφερεγγυότητας. 	<p>Η Κύπρος έχει σημειώσει περιορισμένη πρόοδο όσον αφορά τη ΣΑΧ 2 για την εφαρμογή του πλαισίου αφερεγγυότητας και εκποιήσεων και τη βελτίωση του συστήματος έκδοσης και μεταβίβασης τίτλων ιδιοκτησίας. Ορισμένα μέτρα έχουν ανακοινωθεί αλλά δεν έχουν ακόμη θεσπιστεί, ενώ δεν έχει ακόμη κατατεθεί η πλήρης επανεξέταση των πλαισίων αφερεγγυότητας και εκποιήσεων ούτε η νομοθεσία για τη μεταρρύθμιση των τίτλων ιδιοκτησίας.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Σημειώνεται κάποια πρόοδος όσον αφορά την εξάλειψη των εμποδίων για την πλήρη εφαρμογή των πλαισίων αφερεγγυότητας και εκποιήσεων και την εξασφάλιση επαρκών πόρων για την Υπηρεσία Αφερεγγυότητας. Οι αναγκαίες τροποποιήσεις της νομοθεσίας περί αφερεγγυότητας έχουν καθοριστεί αλλά δεν έχουν ακόμη εκπονηθεί, ενώ δεν

<ul style="list-style-type: none"> • Να διασφαλίσει αξιόπιστα και ταχύρρυθμα συστήματα για την έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας και τη μεταβίβαση των δικαιωμάτων κυριότητας επί ακίνητης περιουσίας. • Να αυξήσει την αποτελεσματικότητα και το δυναμικό του δικαστικού συστήματος. Να μεταρρυθμίσει τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. 	<p>υποβλήθηκε κανένα χρονοδιάγραμμα για την υποβολή τους στη Βουλή των Αντιπροσώπων. Οι δικονομικοί κανόνες σχετικά με τις διαδικασίες αφερεγγυότητας φυσικών προσώπων έχουν θεσπιστεί και καταρτίζονται για τις διαδικασίες αφερεγγυότητας των επιχειρήσεων. Η ικανότητα της Υπηρεσίας Αφερεγγυότητας έχει αυξηθεί. Έχει αναπτυχθεί η υποδομή για τις εκποιήσεις.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Σημειώθηκε περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά την εξασφάλιση αξιόπιστων και ταχύρρυθμων συστημάτων για την έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας και τη μεταβίβαση των δικαιωμάτων κυριότητας επί ακίνητης περιουσίας. Έχουν ληφθεί διοικητικά και νομοθετικά μέτρα για να διευκολυνθεί η έκδοση τίτλων ιδιοκτησίας, αλλά δεν έχουν καταρτιστεί νομοσχέδια για τη μεταβίβαση τίτλων ιδιοκτησίας λόγω έλλειψης κατανόησης και συμφωνίας μεταξύ των ενδιαφερομένων φορέων. • Σημειώθηκε περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά την αύξηση της αποτελεσματικότητας και της ικανότητας του δικαστικού συστήματος και τη μεταρρύθμιση του Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, εφόσον πολλές μεταρρυθμιστικές πρωτοβουλίες έχουν ανακοινωθεί αλλά παραμένουν σε πρώιμο στάδιο.
<p>ΣΑΧ 3: Να λάβει, έως το τέλος του 2016, μέτρα που να διασφαλίζουν τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων και την ακριβή αποτίμηση των εξασφαλίσεων για τη δημιουργία προβλέψεων. Να διευρύνει το φάσμα των διαθέσιμων πληροφοριών για τους πιστωτές ώστε να καταστεί πλήρως λειτουργικό το πιστωτικό μητρώο. (σχετικό με τη ΔΜΑ).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Να λάβει, έως το τέλος του 2016, μέτρα που να διασφαλίζουν τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων και την ακριβή αποτίμηση των εξασφαλίσεων για τη 	<p>Γενικά σημειώθηκε κάποια πρόοδος όσον αφορά τη ΣΑΧ 3, σχετικά με τη λήψη μέτρων που διασφαλίζουν τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων και αυξάνουν το φάσμα των πληροφοριών που διατίθενται για τους πιστωτές από το μητρώο πιστώσεων, το οποίο είναι πλέον σε πλήρη λειτουργία για σκοπούς χορήγησης δανείων.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Σημειώθηκε κάποια πρόοδος όσον αφορά τη λήψη μέτρων που διασφαλίζουν τη μείωση των μη εξυπηρετούμενων δανείων και την ακριβή αποτίμηση των εξασφαλίσεων για τη δημιουργία προβλέψεων. Ειδικότερα, λόγω των

<p>δημιουργία προβλέψεων.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Να διευρύνει το φάσμα των διαθέσιμων πληροφοριών για τους πιστωτές ώστε να καταστεί πλήρως λειτουργικό το πιστωτικό μητρώο. 	<p>αυξημένων προσπαθειών αναδιάρθρωσης δανείων που ενθαρρύνονται από μέτρα της κυπριακής κυβέρνησης και της Κεντρικής Τράπεζας της Κύπρου, ο αριθμός των μη εξυπηρετούμενων δανείων έχει αρχίσει να μειώνεται, αλλά παραμένει σε πολύ υψηλά επίπεδα. Επίσης, έχουν ληφθεί κάποια μέτρα για τη δημιουργία δευτερογενούς αγοράς για δάνεια, αν και δεν έχει πραγματοποιηθεί καμία συναλλαγή.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Σημειώθηκε κάποια πρόοδος όσον αφορά την αύξηση του φάσματος των πληροφοριών που διατίθενται για τους πιστωτές από το μητρώο πιστώσεων, το οποίο είναι πλέον σε λειτουργία για σκοπούς χορήγησης δανείων.
<p>ΣΑΧ 4: Να εξαλείψει τα εμπόδια για τις επενδύσεις, κυρίως με την εφαρμογή του σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη, τη συνέχιση του σχεδίου ιδιωτικοποιήσεων και την ενίσχυση των εθνικών ρυθμιστικών αρχών. Να λάβει μέτρα για τη βελτίωση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. (σχετικό με τη ΔΜΑ).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Να εξαλείψει τα εμπόδια για τις επενδύσεις, ιδίως με την εφαρμογή του σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη. • Να εξαλείψει τα εμπόδια για τις επενδύσεις, ιδίως με την εφαρμογή του σχεδίου ιδιωτικοποιήσεων. • Να εξαλείψει τα εμπόδια για τις 	<p>Η Κύπρος έχει σημειώσει κάποια πρόοδο όσον αφορά την εξάλειψη των εμποδίων για τις επενδύσεις, δεδομένου ότι άρχισε να εφαρμόζει το σχέδιο δράσης για την ανάπτυξη, και μικρή πρόοδο στον τομέα των ιδιωτικοποιήσεων, ενώ πραγματοποίησε περιορισμένη πρόοδο όσον αφορά τη διευκόλυνση της πρόσβασης των ΜΜΕ στη χρηματοδότηση.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Σημειώθηκε κάποια πρόοδος όσον αφορά την εφαρμογή του σχεδίου δράσης για την ανάπτυξη. Ωστόσο, δεν έχει ακόμη αρχίσει η εφαρμογή πολλών πεδίων δράσης. • Σημειώθηκε περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά την υλοποίηση του σχεδίου ιδιωτικοποιήσεων. Τα νομοσχέδια που στοχεύουν στη δρομολόγηση της διαδικασίας ιδιωτικοποίησης της Αρχής Τηλεπικοινωνιών Κύπρου (ΑΤΗΚ) εγκαταλείφθηκαν λίγο πριν από τις γενικές εκλογές του Μαΐου 2016, εξαιτίας ισχυρής πολιτικής αντίδρασης. Δεν έχουν ακόμη διατυπωθεί εναλλακτικές προτάσεις. Αν και συνεχίζεται η πορεία ιδιωτικοποίησης έργων ήσσονος σημασίας, οι πιστώσεις του προϋπολογισμού για τη μονάδα ιδιωτικοποιήσεων έχουν ακυρωθεί.

<p>επενδύσεις, ιδίως με την ενίσχυση των εθνικών ρυθμιστικών αρχών.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Να λάβει μέτρα για τη βελτίωση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων. 	<ul style="list-style-type: none"> • Υπήρξε κάποια πρόοδος όσον αφορά την ενίσχυση των εθνικών ρυθμιστικών αρχών, ιδίως μέσω της αύξησης της παραγωγικής ικανότητας της ρυθμιστικής αρχής ενέργειας ΡΑΕΚ. • Υπήρξε περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά την αύξηση της πρόσβασης των ΜΜΕ στη χρηματοδότηση, δεδομένου ότι οι περισσότερες νέες πρωτοβουλίες των αρχών βρίσκονται σε πρώιμο στάδιο.
<p>ΣΑΧ 5: Να ενισχύσει την ικανότητα των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης και τη συνδρομή τους στους μακροχρόνια ανέργους· να βελτιώσει την προσέγγιση των μη καταγεγραμμένων ανέργων. Να θεσπίσει νομοθεσία για τη μεταρρύθμιση της νοσοκομειακής περίθαλψης και να σημειώσει πρόοδο όσον αφορά την προγραμματισμένη υλοποίηση της καθολικής κάλυψης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. (σχετικό με τη ΔΜΑ).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Να ενισχύσει την ικανότητα των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης και τη συνδρομή τους στους μακροχρόνια ανέργους· να βελτιώσει την προσέγγιση των μη καταγεγραμμένων ανέργων. • Να θεσπίσει νομοθεσία για τη μεταρρύθμιση της νοσοκομειακής περίθαλψης και να σημειώσει πρόοδο όσον αφορά την προγραμματισμένη υλοποίηση της καθολικής κάλυψης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. 	<p>Συνολικά, σημειώθηκε περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά την υλοποίηση της ΣΑΧ 5.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Περιορισμένη πρόοδος σημειώθηκε όσον αφορά την ενίσχυση της ικανότητας των δημόσιων υπηρεσιών απασχόλησης δεδομένου ότι η πρόσληψη πρόσθετων συμβούλων καθυστερεί διαρκώς και τα σχέδια για τη βελτίωση των υπηρεσιών παραμένουν ασαφή. Παρατηρείται κάποια πρόοδος όσον αφορά την προσέγγιση των μη καταγεγραμμένων ανέργων, ιδίως των νέων, ωστόσο η έκβαση αυτών των πρωτοβουλιών από πλευράς αποτελεσμάτων δεν είναι ακόμη γνωστή. • Υπήρξε περιορισμένη πρόοδος όσον αφορά τη θέσπιση νομοθεσίας για τη μεταρρύθμιση της νοσοκομειακής περίθαλψης και την προγραμματισμένη υλοποίηση της καθολικής κάλυψης της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης. Δύο νομοσχέδια, για τη δημιουργία του εθνικού συστήματος υγείας και την αυτονόμηση των δημόσιων νοσοκομείων, κατατέθηκαν στη Βουλή των Αντιπροσώπων, και είναι επί του παρόντος υπό συζήτηση.
Ευρώπη 2020 (εθνικοί στόχοι και πρόοδος)	
Στόχος	Συνοπτική εκτίμηση

<p>Ποσοστό απασχόλησης: Μέχρι το 2020 θα πρέπει να εργάζεται το 75 % - 77 % του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών.</p>	<p>Το 2015 το ποσοστό απασχόλησης στην ηλικιακή κατηγορία 20-64 ανήλθε σε 67,9 %, 7,1 εκατοστιαίες μονάδες κάτω από το κατώτερο όριο του εθνικού στόχου. Το ποσοστό απασχόλησης αυξάνεται, αλλά παραμένει σε μεγάλο βαθμό χαμηλότερο από τις τιμές που σημειώθηκαν κατά την περίοδο πριν από την κρίση, όταν η Κύπρος εκπλήρωνε ήδη τον εθνικό της στόχο.</p>
<p>Στόχος στον τομέα της έρευνας και ανάπτυξης: Αύξηση των δαπανών για έρευνα και ανάπτυξη σε 0,5 % του ΑΕΠ έως το 2020.</p>	<p>Συνολικά, η Κύπρος σημείωσε επιβράδυνση όσον αφορά τον στόχο E&A, με την ένταση E&A να μειώνεται κατά 2 εκατοστιαίες μονάδες σε 0,46 % του ΑΕΠ το 2015. Η Κύπρος προτίθεται να αυξήσει την ετήσια δαπάνη για την έρευνα, την ανάπτυξη και την καινοτομία έως το 2020 και να δώσει έμφαση στην ποιότητα των δαπανών.</p> <p>Σύμφωνα με τον δείκτη του πίνακα επιδόσεων για την Ένωση Καινοτομίας του 2016, η Κύπρος είναι «μετρίως καινοτομική χώρα», με επιδόσεις που μειώνονται από το 2012 και μετά.</p> <p>Η Εθνική Επιτροπή Έρευνας, Καινοτομίας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης διαπίστωσε πολύπλοκες και χρονοβόρες διαδικασίες στο σύστημα κινήτρων, καθώς και έλλειψη πολιτικών για την προώθηση της συνεργασίας μεταξύ ακαδημαϊκών ιδρυμάτων (πανεπιστημίων και ερευνητικών κέντρων) και επιχειρήσεων.</p> <p>Η σημερινή διακυβέρνηση του συστήματος E&A ενδέχεται να μην είναι αρκετά εύρωστη ώστε να επιτρέπει εστιασμένη προσέγγιση των περιορισμένων διαθέσιμων οικονομικών πόρων.</p>
<p>Στόχος για τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας: 13 % της ακαθάριστης τελικής κατανάλωσης ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές.</p>	<p>Με μερίδιο ανανεώσιμων πηγών ενέργειας της τάξης του 9,1 % το 2015⁽³²⁾, η Κύπρος βρίσκεται σε τροχιά επίτευξης του στόχου για το 2020. Έχει επιτύχει τον δεύτερο ενδιάμεσο στόχο του 5,6 %. Ωστόσο, δεδομένου ότι η πορεία δεν είναι γραμμική, ο τελικός στόχος θα πρέπει να επιτευχθεί με ισχυρότερη ετήσια αύξηση του μεριδίου ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, δεδομένου του μεγάλου δυναμικού της Κύπρου στον τομέα αυτόν.</p> <p>Με μερίδιο 2,7 % το 2014, η Κύπρος υστερεί όσον αφορά τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας στις μεταφορές, ενώ ενδέχεται να δυσκολευτεί να</p>

⁽³²⁾ Τα μερίδια ανανεώσιμων πηγών ενέργειας για το 2015 αποτελούν προσεγγίσεις και όχι επίσημα στοιχεία, αντικατοπτρίζοντας τα διαθέσιμα στοιχεία (4.10.2016). Βλ. έκθεση του Öko-Institut: Study on Technical Assistance in Realisation of the 2016 Report on Renewable Energy, <http://ec.europa.eu/energy/en/studies>.

	επιτύχει τον δεσμευτικό στόχο του 10 % έως το 2020.
Οι εκπομπές στους τομείς που δεν καλύπτονται από το σύστημα εμπορίας εκπομπών της ΕΕ πρέπει να μειωθούν κατά 5 % το 2020 σε σύγκριση με το 2005.	Σύμφωνα με τις τελευταίες εθνικές προβλέψεις που υποβλήθηκαν στην Επιτροπή και λαμβανομένων υπόψη των υφιστάμενων μέτρων, ο στόχος μπορεί να επιτευχθεί έως το 2020.
Στόχος ενεργειακής απόδοσης: απόλυτο επίπεδο πρωτογενούς κατανάλωσης 2,2 εκατ. ΤΠΠ	Μολονότι η ακαθάριστη πρωτογενής εγχώρια κατανάλωση ενέργειας μειώθηκε σημαντικά τα τελευταία χρόνια, κυρίως λόγω της οικονομικής ύφεσης, το 2015 η Κύπρος αύξησε την πρωτογενή κατανάλωση ενέργειας κατά 2 % (από 2,21 εκατ. ΤΠΠ το 2014 σε 2,25 εκατ. ΤΠΠ). Επιπλέον, άνω του 90 % της κατανάλωσης ενέργειας στην Κύπρο εξακολουθεί να καλύπτεται από εισαγόμενες πετρελαίου και πετρελαιοειδών. Χρειάζονται περισσότερες προσπάθειες προκειμένου η Κύπρος να μειώσει περαιτέρω την πρωτογενή κατανάλωση ενέργειας και να επιτύχει τον στόχο του 2020.
Στόχος όσον αφορά την πρόωρη εγκατάλειψη της σχολικής εκπαίδευσης: Μείωση του ποσοστού πρόωρης εγκατάλειψης της σχολικής εκπαίδευσης σε 10 % έως το 2020.	Η Κύπρος έχει ήδη επιτύχει τον εθνικό στόχο της στρατηγικής «Ευρώπη 2020» όσον αφορά την πρόωρη εγκατάλειψη της σχολικής εκπαίδευσης, ενώ παράλληλα εξακολουθεί να πραγματοποιεί σημαντική πρόοδο για την αντιμετώπιση του ζητήματος αυτού. Το 2014, το ποσοστό πρόωρης εγκατάλειψης της σχολικής εκπαίδευσης μειώθηκε στο 5,3 % (σε σύγκριση με τον μέσο όρο του 11 % στην ΕΕ) από 11,4 % το 2012. Ωστόσο, η βελτίωση αυτή κρύβει πολλές διαφορές. Στην Κύπρο είναι πιο πιθανό να εγκαταλείψουν πρόωρα το σχολείο οι νεαροί άνδρες (7,7 %) απ' ό,τι οι νεαρές γυναίκες (3,1 %), αν και η διαφορά μεταξύ των δύο φύλων συρρικνώνεται.
Στόχος για την τριτοβάθμια εκπαίδευση: Αύξηση της συμμετοχής στην τριτοβάθμια εκπαίδευση σε 46 %.	Η τριτοβάθμια εκπαίδευση είναι γενικευμένη, αλλά η απασχολησιμότητα των νέων πτυχιούχων εξακολουθεί να αποτελεί μείζον ζήτημα. Η Κύπρος έχει από τα υψηλότερα ποσοστά ολοκλήρωσης των σπουδών τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στην ΕΕ που φθάνει στο 54,6 %, σε σύγκριση με τον ευρωπαϊκό μέσο όρο του 38,7 % το 2015, και υπερβαίνει κατά πολύ τον εθνικό της στόχο του 46 % βάσει της στρατηγικής «Ευρώπη 2020».
Στόχος για τη μείωση του πληθυσμού που διατρέχει κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού σε αριθμό ατόμων: μείωση του αριθμού των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού κατά 27 000 άτομα ή μείωση του σχετικού ποσοστού στο	Ο αριθμός των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού αυξανόταν από το 2008 και το 2013 ανήλθε στο 27,8 % του συνολικού πληθυσμού. Το 2015 αυξήθηκε σε 28,9 % (ποσοστό που αντιστοιχεί σε 63 000 περισσότερα άτομα που διατρέχουν κίνδυνο

19,3 % του πληθυσμού.	φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού σε σύγκριση με το 2008). Με βάση αυτά τα αριθμητικά στοιχεία, ο εθνικός στόχος για το 2020 φαίνεται δύσκολο να επιτευχθεί.
-----------------------	--

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β

Πίνακας αποτελεσμάτων ΔΜΑ

Πίνακας Β.1: Πίνακας αποτελεσμάτων ΔΜΑ για την Κύπρο

			Κατώτατα όρια	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Εξωτερικές ανισορροπίες και ανταγωνιστικότητα	Ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών (% του ΑΕΠ)	Μέσος όρος 3 ετών	-4%/6%	-11,5	-7,7	-7,1	-5,0	-5,1	-4,1
	Καθαρή διεθνής επενδυτική θέση (% του ΑΕΠ)		-35%	-111,2	-129,9	-129,2	-138,9	-147,3	-130,3
	Πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία - 42 εμπορικοί εταίροι, αποπληθωριστής ΕνΔΤΚ	% μεταβολή (3 έτη)	±5% & ±11%	0,0	-3,0	-5,9	-0,8	-1,7	-6,2
	Μερίδιο εξαγωγικών αγορών - % των παγκόσμιων εξαγωγών	% μεταβολή (5 έτη)	-6%	-15,7e	-11,2e	-21,5e	-14,6	-23,7	-16,8
	Ονομαστικός δείκτης κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (2010=100)	% μεταβολή (3 έτη)	9% & 12%	10,6	9,4	3,1	-2,3	-7,8p	-10,5p
Εσωτερικές ανισορροπίες	Αποπληθωρισμένες τιμές κατοικιών (% ετήσια μεταβολή)		6%	-7,6p	-4,5p	-5,4p	-4,1p	-1,3p	2,9bp
	Πιστωτικές ροές ιδιωτικού τομέα ως % του ΑΕΠ, σε ενοποιημένη βάση		14%	13,2	13,0	15,5	-11,7	0,2	4,4
	Χρέος ιδιωτικού τομέα ως % του ΑΕΠ, σε ενοποιημένη βάση		133%	315,6	321,6	327,4	340,9	354,3	353,7
	Χρέος τομέα γενικής κυβέρνησης ως % του ΑΕΠ		60%	55,8	65,2	79,3	102,2	107,1	107,5
	Ποσοστό ανεργίας	Μέσος όρος 3 ετών	10%	5,1	6,5	8,7	11,9	14,6	15,7
	Συνολικές υποχρεώσεις χρηματοπιστωτικού τομέα (% μεταβολή σε ετήσια βάση)		16,5%	8,4	-6,1	6,3	-15,0	-3,5	2,8
Νέοι δείκτες απασχόλησης	Ποσοστό συμμετοχής στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό - % του συνολικού πληθυσμού ηλικίας 15-64 (% μεταβολή - 3 έτη)		-0,2%	-0,3	-0,1	0,5	0,0	0,8	0,4
	Ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας - % του ενεργού πληθυσμού ηλικίας 15-74 (% μεταβολή - 3 έτη)		0,5%	0,6	1,1	3,0	4,8	6,1	3,2
	Ποσοστό ανεργίας των νέων - % του ενεργού πληθυσμού ηλικίας 15-24 (% μεταβολή - 3 έτη)		2%	6,4	13,4	13,9	22,3	13,6	5,1

Σύμβολα: b: διακοπή στη χρονολογική σειρά. e: Εκτιμώμενο. p: προσωρινό

Πηγές: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Eurostat και Γενική Διεύθυνση Οικονομικών και Χρηματοδοτικών Υποθέσεων (για την πραγματική σταθμισμένη συναλλαγματική ισοτιμία), και Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ

Τυποποιημένοι πίνακες

Πίνακας Γ.1: Δείκτες χρηματοπιστωτικών αγορών

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Συνολικά στοιχεία ενεργητικού του τραπεζικού κλάδου (% του ΑΕΠ)	667,1	658,2	498,3	518,9	516,1	476,7
Ποσοστό των στοιχείων ενεργητικού των πέντε μεγαλύτερων τραπεζών (% επί του συνόλου των στοιχείων ενεργητικού)	60,7	62,6	64,1	63,4	67,6	-
Ξένη ιδιοκτησία στο τραπεζικό σύστημα (% του συνόλου των στοιχείων ενεργητικού)	36,1	35,5	31,0	31,6	15,6	-
Δείκτες χρηματοπιστωτικής ευρωστίας:1)						
- μη εξυπηρετούμενα δάνεια (% επί των συνολικών δανείων)	11,9	18,7	36,2	35,6	34,7	35,8
- δείκτης κεφαλαιακής επάρκειας (%)	8,6	7,3	13,5	15,3	16,6	16,7
- απόδοση ιδίων κεφαλαίων (% ²)	-75,6	-100,8	-37,9	-7,1	-7,6	3,2
Τραπεζικά δάνεια προς τον ιδιωτικό τομέα (% ετήσια μεταβολή)	6,9	4,2	-9,4	-4,2	3,6	-10,7
Δάνεια για αγορές κατοικίας (% ετήσια μεταβολή)	4,8	0,3	-6,8	-2,8	-3,0	-0,7
Δείκτης χορηγήσεων προς καταθέσεις	112,6	119,3	152,3	152,1	152,0	118,1
Ρευστότητα από την Κεντρική Τράπεζα ως % των υποχρεώσεων	5,1	9,0	15,7	12,4	6,9	2,0
Ιδιωτικό χρέος (% του ΑΕΠ)	321,6	327,4	340,9	354,3	353,7	-
Ακαθάριστο εξωτερικό χρέος (% του ΑΕΠ)1) - δημόσιο	-	-	-	-	-	-
- ιδιωτικό	-	-	-	-	-	-
Διαφορά μακροπρόθεσμων επιτοκίων έναντι του Bund (μονάδες βάσης)*	317,9	550,5	493,0	483,7	404,1	371,7
Διαφορικά επιτόκια στις ανταλλαγές κινδύνων αθέτησης (Credit default swap)	638,0	1196,2	943,9	423,1	330,6	262,5

1) Πλέον πρόσφατα στοιχεία δεύτερου τριμήνου 2016.

2) Οι τριμηνιαίες τιμές δεν είναι ετησιοποιημένες

* Σε μονάδες βάρσης.

Πηγές: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (μακροπρόθεσμα επιτόκια) · Παγκόσμια Τράπεζα (ακαθάριστο εξωτερικό χρέος) · Eurostat (ιδιωτικό χρέος) · ΕΚΤ (όλοι οι λοιποί δείκτες).

Πίνακας Γ.2: Δείκτες αγοράς εργασίας και κοινωνικοί δείκτες

	2011	2012	2013	2014	2015	2016 ⁴
Ποσοστό απασχόλησης (% του πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών)	73,4	70,2	67,2	67,6	67,9	68,6
Αύξηση απασχόλησης (% μεταβολή έναντι του προηγούμενου έτους)	0,0	-3,2	-5,9	-1,9	0,8	2,6
Ποσοστό απασχόλησης γυναικών (% του γυναικείου πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών)	67,7	64,8	62,2	63,9	64,0	64,0
Ποσοστό απασχόλησης ανδρών (% του ανδρικού πληθυσμού ηλικίας 20-64 ετών)	79,6	76,1	72,6	71,6	72,3	73,5
Ποσοστό απασχόλησης εργαζομένων μεγαλύτερης ηλικίας (% του πληθυσμού ηλικίας 55-64 ετών)	54,8	50,7	49,6	46,9	48,5	51,7
Μερική απασχόληση (% της συνολικής απασχόλησης, ηλικίας 15-64 ετών)	9,0	9,7	11,9	13,5	13,0	13,4
Απασχόληση ορισμένου χρόνου (% εργαζομένων με σύμβαση ορισμένου χρόνου, ηλικίας 15-64 ετών)	14,2	15,1	17,5	19,0	18,4	17,1
Μετάβαση από προσωρινή σε μόνιμη απασχόληση	22,7	24,3	19,1	17,9	27,9	:
Ποσοστό ανεργίας ¹ (% του ενεργού πληθυσμού, ηλικιακή ομάδα 15-74)	7,9	11,9	15,9	16,1	15,0	13,1
Ποσοστό μακροχρόνιας ανεργίας ² (% του εργατικού δυναμικού)	1,6	3,6	6,1	7,7	6,8	5,8
Ποσοστό ανεργίας των νέων (% του ενεργού πληθυσμού ηλικίας 15-24 ετών)	22,4	27,7	38,9	36,0	32,8	29,1
Ποσοστό νέων ΕΑΕΚ ³ (% του πληθυσμού ηλικίας 15-24 ετών)	14,6	16,0	18,7	17,0	15,3	:
Άτομα που εγκαταλείπουν πρόωρα την εκπαίδευση και την κατάρτιση (% του πληθυσμού ηλικίας 18-24 με το πολύ κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, που δεν παρακολουθεί περαιτέρω εκπαίδευση ή κατάρτιση)	11,3	11,4	9,1	6,8	5,2	:
Ολοκλήρωση τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (% του πληθυσμού ηλικίας 30-34 ετών που έχει ολοκληρώσει επιτυχώς την τριτοβάθμια εκπαίδευση)	46,2	49,9	47,8	52,5	54,5	:
Επίσημες υπηρεσίες παιδικής μέριμνας (30 ώρες και άνω· % του πληθυσμού ηλικίας κάτω των 3 ετών)	17,0	19,0	22,0	20,0	:	:

¹ Άνεργοι θεωρούνται όλοι όσοι δεν είχαν εργασία, αλλά είχαν αναζητήσει εργασία ενεργά και ήταν διατεθειμένοι να αρχίσουν να εργάζονται αμέσως ή εντός δύο εβδομάδων.

² Μακροχρόνια άνεργοι είναι τα άτομα που ήταν άνεργοι για τουλάχιστον 12 μήνες.

³ Εκτός εκπαίδευσης, απασχόλησης ή κατάρτισης.

⁴ Μέσος όρος των τριών πρώτων τριμήνων του 2016. Τα στοιχεία για τα ποσοστά συνολικής ανεργίας και ανεργίας των νέων είναι προσαρμοσμένα σε εποχικές διακυμάνσεις.

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Έρευνα εργατικού δυναμικού της ΕΕ).

Πίνακας Γ.3: Δείκτες της αγοράς εργασίας και κοινωνικοί δείκτες (συνέχεια)

Δαπάνες για παροχές κοινωνικής προστασίας (% του ΑΕΠ)	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ασθένεια/ιατροφαρμακευτική περιθάλψη	4.5	4.6	4.5	4.5	4.5	:
Αναπηρία	0.7	0.7	0.7	0.7	0.7	:
Παροχές γήρατος και επιζώντων	9.2	10.0	11.1	12.0	12.3	:
Οικογένεια/τέκνα	1.9	1.8	1.5	1.4	1.4	:
Ανεργία	1.0	1.2	1.7	2.0	1.9	:
Στέγαση	1.0	0.9	0.6	0.4	0.3	:
Κοινωνικός αποκλεισμός π.δ.κ.α.	1.4	1.4	1.2	1.1	1.1	:
Σύνολο	19.6	20.6	21.2	22.1	22.2	:
εκ των οποίων: παροχές βάσει ελέγχου πόρων	2.7	2.6	2.9	2.7	2.6	:
Δείκτες κοινωνικής ένταξης	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Άτομα που απειλούνται από τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό ¹ (% του συνολικού πληθυσμού)	24.6	24.6	27.1	27.8	27.4	28.9
Παιδιά που απειλούνται από τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό (% των ατόμων ηλικίας 0-17 ετών)	21.8	23.4	27.5	27.7	24.7	28.9
Ποσοστό ατόμων που κινδυνεύουν από φτώχεια ² (% του συνολικού πληθυσμού)	15.6	14.8	14.7	15.3	14.4	16.2
Σοβαρή υλική στέρηση ³ (% του συνολικού πληθυσμού)	11.2	11.7	15.0	16.1	15.3	15.4
Ποσοστό ατόμων σε νοικοκυριά χαμηλής έντασης εργασίας ⁴ (% του πληθυσμού ηλικίας 0-59 ετών)	4.9	4.9	6.5	7.9	9.7	10.9
Ποσοστό εργαζομένων που κινδυνεύουν από φτώχεια (% των εργαζομένων)	7.3	7.3	7.9	8.9	7.8	9.1
Αντίκτυπος κοινωνικών μεταβιβάσεων (πλην συντάξεων) στη μείωση της φτώχειας	33.6	37.0	37.4	37.0	41.5	36.2
Κατόπτα όρια φτώχειας, εκφρασμένα σε εθνικό νόμισμα σε σταθερές τιμές ⁵	9088	9304	8958	8148	7363	7072
Ακαθάριστο διαθέσιμο εισόδημα (νοικοκυριά: % της ανάπτυξης)	3.1	2.2	-1.6	-5.4	-6.2	-2.5
Ανισότητα στην κατανομή εισοδήματος (λόγος πεμπτημορίων εισοδήματος S80/S20)	4.5	4.3	4.7	4.9	5.4	5.2
Συντελεστής GINI πριν από τους φόρους και τις μεταβιβάσεις	41.7	41.5	42.9	43.8	44.8	:
Συντελεστής GINI μετά τους φόρους και τις μεταβιβάσεις	30.1	29.2	31.0	32.4	34.8	:

1 Άτομα που απειλούνται από τη φτώχεια ή τον κοινωνικό αποκλεισμό: άτομα που απειλούνται από φτώχεια και/ή πλήττονται από σοβαρή υλική στέρηση και/ή ζουν σε νοικοκυριά με μηδενική ή πολύ χαμηλή ένταση εργασίας.

2 Ποσοστό ατόμων που απειλούνται από τη φτώχεια: ποσοστό των ατόμων με ισοδύναμο διαθέσιμου εισοδήματος κάτω από το 60 % του εθνικού ισοδύναμου διάμεσου εισοδήματος.

3 Ποσοστό των ατόμων που βιώνουν τουλάχιστον τέσσερις από τις ακόλουθες μορφές στέρησης: δεν είναι σε θέση i) να πληρώνουν ενοίκιο κατοικίας ή λογαριασμούς υπηρεσιών κοινής ωφελείας, ii) να διαθέτουν επαρκή θέρμανση κατοικίας, iii) να αντιμετωπίζουν απροσδόκητες δαπάνες, iv) να τρώνε κρέας, ψάρι ή τροφή με ισοδύναμο πρωτεΐνης κάθε δεύτερη ημέρα, v) να απολαμβάνουν διακοπές μίας εβδομάδας μακριά από το σπίτι μία φορά το χρόνο, vi) να διαθέτουν αυτοκίνητο, vii) να διαθέτουν πλυντήριο ρούχων, viii) να διαθέτουν έγχρωμη τηλεόραση ή ix) να διαθέτουν τηλέφωνο.

4 Άτομα που ζουν σε νοικοκυριά με πολύ χαμηλή ένταση εργασίας: ποσοστό ατόμων ηλικίας 0-59 ετών που ζουν σε νοικοκυριά στα οποία οι ενήλικες (εκτός των συντηρούμενων τέκνων) εργάστηκαν λιγότερο από το 20 % του συνολικού δυναμικού χρόνου απασχόλησής τους κατά τη διάρκεια των 12 προηγούμενων μηνών.

5 Για ΕΕ, CY, MT, SI και SK, ονομαστικές τιμές καταφύλιου σε ευρώ· εναρμονισμένος δείκτης τιμών καταναλωτή = 100 το 2006 (η έρευνα του 2007 αναφέρεται σε εισοδήματα του 2006).

Πηγές: Όσον αφορά τις δαπάνες για παροχές κοινωνικής προστασίας ESSPROS· όσον αφορά την κοινωνική ένταξη EU-SILC.

Πίνακας Γ.4: Δείκτες επιδόσεων των αγορών προϊόντων και δείκτες πολιτικής

Δείκτες επιδόσεων	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Παραγωγικότητα της εργασίας (πραγματική, ανά απασχολούμενο, % ετήσια μεταβολή)						
Παραγωγικότητα της εργασίας στη βιομηχανία	4,24	-10,75	-5,09	2,79	4,40	2,22
Παραγωγικότητα της εργασίας στις δομικές κατασκευές	-2,97	-1,47	-6,43	6,58	-0,54	-0,16
Παραγωγικότητα της εργασίας στις εμπορικές υπηρεσίες	2,93	2,12	0,98	-0,45	-1,97	0,13
Κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος (ΚΕΑΜΠ) (σύνολο της οικονομίας, % ετήσια μεταβολή)						
ΚΕΑΜΠ στη βιομηχανία	3,42	12,59	11,61	-19,22	-1,20	-2,10
ΚΕΑΜΠ στις δομικές κατασκευές	4,65	2,89	3,10	-3,91	-3,25	-0,77
ΚΕΑΜΠ στις εμπορικές υπηρεσίες	1,53	1,47	0,80	-2,85	-0,83	-0,57
Επιχειρηματικό περιβάλλον	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Χρόνος που απαιτείται για την εκτέλεση συμβάσεων ¹ (ημέρες)	735,0	735,0	735,0	735,0	1100,0	1100,0
Χρόνος που απαιτείται για την έναρξη επιχείρησης ¹ (ημέρες)	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0	8,0
Αποτελέσματα των αιτήσεων από ΜΜΕ για τραπεζικά δάνεια ²	na	0,70	na	1,41	1,34	1,76
Έρευνα και καινοτομία	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ένταση Ε&Α	0,45	0,45	0,43	0,46	0,48	0,46
Σύνολο δημόσιων δαπανών για την εκπαίδευση ως % του ΑΕΠ, για όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης συνολικά	7,92	7,87	6,67	7,07	na	na
Αριθμός ατόμων που απασχολούνται στους τομείς της επιστήμης και της τεχνολογίας ως % της συνολικής απασχόλησης	42	45	47	48	50	50
Πληθυσμός που έχει ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση ³	32	34	35	35	36	36
Νέοι με ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση ⁴	86	88	88	90	92	94
Εμπορικό ισοζύγιο προϊόντων υψηλής τεχνολογίας ως % του ΑΕΠ	-3,03	-1,40	-1,00	-0,23	-1,25	-0,25
Αγορές προϊόντων και υπηρεσιών και ανταγωνισμός				2003	2008	2013
Ρύθμιση της αγοράς προϊόντων (ΡΑΠ) του ΟΟΣΑ ⁵ , συνολικά				na	na	1,65
ΡΑΠ του ΟΟΣΑ ⁵ , λιανική				na	na	1,67
ΡΑΠ του ΟΟΣΑ ⁵ , επαγγελματικές υπηρεσίες				na	na	3,11
ΡΑΠ του ΟΟΣΑ ⁵ , κλάδοι δικτύου ⁶				na	na	2,64

¹ Οι μεθοδολογίες, συμπεριλαμβανομένων των παραδοχών, για τον δείκτη αυτόν παρουσιάζονται λεπτομερώς εδώ: <http://www.doingbusiness.org/methodology>.

² Μέσος όρος της απάντησης στο ερώτημα Q7B_a. «[Τραπεζικό δάνειο]: Εάν υποβάλατε αίτηση και προσπαθήσατε να διαπραγματευτείτε γι' αυτό το είδος χρηματοδότησης κατά τη διάρκεια των τελευταίων έξι μηνών, ποιο ήταν το αποτέλεσμα;». Οι απαντήσεις κωδικοποιήθηκαν ως εξής: μηδέν αν ελήφθη όλο το ποσό, ένα αν ελήφθη το μεγαλύτερο μέρος του ποσού, δύο αν ελήφθη μόνο ένα μικρό μέρος του ποσού, τρία σε περίπτωση άρνησης ή απόρριψης, ενώ θεωρούνται ελλείψεις οι τιμές αν η αίτηση εκκρεμεί ακόμη ή αν η απάντηση είναι «δεν γνωρίζω».

³ Ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 15-64 που έχει ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση.

⁴ Ποσοστό του πληθυσμού ηλικίας 20-24 που έχει ολοκληρώσει τουλάχιστον την ανώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση.

⁵ Δείκτης: 0 = καμία ρύθμιση · 6 = πλέον ρυθμιζόμενη. Οι μεθοδολογίες των δεικτών ρύθμισης της αγοράς προϊόντων του ΟΟΣΑ παρουσιάζονται λεπτομερώς εδώ:

<http://www.oecd.org/competition/reform/indicatorsofproductmarketregulationhomepage.htm>

⁶ Σύνολο δεικτών του ΟΟΣΑ για τη ρύθμιση στους τομείς της ενέργειας, των μεταφορών και των επικοινωνιών.

Πηγές: «Ευρωπαϊκή Επιτροπή · Παγκόσμια Τράπεζα — Doing Business (για την εκτέλεση συμβάσεων και τον χρόνο που απαιτείται για την έναρξη επιχείρησης) · ΟΟΣΑ (για τους δείκτες ρύθμισης της αγοράς προϊόντων) · SAFE (για τα αποτελέσματα των αιτήσεων των ΜΜΕ για τραπεζικά δάνεια).»

Πίνακας Γ.4: Πράσινη ανάπτυξη

Επιδόσεις πράσινης ανάπτυξης		2010	2011	2012	2013	2014	2015
Μακροοικονομικά μεγέθη							
Ένταση ενέργειας	kgoe / I	0.14	0.14	0.13	0.12	0.13	0.13
Ένταση άνθρακα	kg / I	0.56	0.54	0.53	0.51	0.55	-
Ένταση πόρων (αντιστοιχεί στην παραγωγικότητα των πόρων)	kg / I	1.36	1.33	1.00	0.77	0.64	0.61
Ένταση αποβλήτων	kg / I	0.14	-	0.13	-	0.13	-
Ενεργειακό εμπορικό ισοζύγιο	% GDP	-6.0	-6.8	-7.6	-6.3	-5.9	-
Συμμετοχή της ενέργειας στον ΕνΔΤΚ	%	10.57	8.73	9.41	9.53	9.33	8.35
Διαφορά μεταξύ μεταβολής των τιμών ενέργειας και πληθωρισμού	%	18.9	14.0	17.9	-7.0	-8.8	-17.5
Πραγματικό ενεργειακό κόστος ανά μονάδα προϊόντος	% of value added	10.7	10.7	12.6	11.8	11.6	-
Δείκτης των περιβαλλοντικών φόρων έναντι των φόρων επί της εργασίας	ratio	0.24	0.24	0.23	0.26	0.26	-
Περιβαλλοντικοί φόροι	% GDP	2.8	2.8	2.6	2.7	3.1	-
Τομεακά μεγέθη							
Ένταση ενέργειας στη βιομηχανία	kgoe / I	0.18	0.18	0.17	0.19	0.23	0.21
Πραγματικό ενεργειακό κόστος ανά μονάδα προϊόντος για τη μεταποιητική βιομηχανία εξαιρουμένου του εξευγενισμού	% of value added	27.3	26.7	28.8	26.7	26.4	-
Ποσοστό ενεργοβόρων βιομηχανιών στην οικονομία	% GDP	5.08	4.38	3.93	3.81	3.73	-
Τιμές ηλεκτρικής ενέργειας για μεσαίου μεγέθους βιομηχανικούς χρήστες	€/kWh	0.16	0.19	0.23	0.20	0.18	0.14
Τιμές φυσικού αερίου για μεσαίου μεγέθους βιομηχανικούς χρήστες	€/kWh	-	-	-	-	-	-
Δημόσια Ε&Α για την ενέργεια	% GDP	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Δημόσια Ε&Α για την προστασία του περιβάλλοντος	% GDP	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Ποσοστό ανακύκλωσης αστικών αποβλήτων	%	10.7	12.6	13.6	14.6	17.0	17.9
Μερίδιο εκπομπών αερίων θερμοκηπίου που καλύπτονται από το σύστημα εμπορίας εκπομπών*	%	53.2	49.8	50.3	50.6	53.2	50.1
Ένταση ενέργειας στις μεταφορές	kgoe / I	0.97	0.91	0.87	0.76	0.82	0.86
Ένταση άνθρακα στις μεταφορές	kg / I	2.14	1.94	1.86	1.64	1.76	-
Ασφάλεια του ενεργειακού εφοδιασμού							
Εξάρτηση από εισαγωγές ενέργειας	%	100.8	92.4	97.0	96.3	93.2	97.7
Συνολικός δείκτης συγκέντρωσης προμηθευτών	HHI	0.3	0.0	0.0	0.0	0.0	-
Διαφοροποίηση του ενεργειακού μίγματος	HHI	0.91	0.91	0.90	0.88	0.88	-

Όλοι οι μακροοικονομικοί δείκτες έντασης εκφράζονται ως λόγος μιας φυσικής ποσότητας προς το ΑΕΠ (σε τιμές 2005)

Ένταση ενέργειας: ακαθάριστη εγχώρια κατανάλωση ενέργειας (σε kgoe) διαιρούμενη διά του ΑΕΠ (σε EUR)

Ένταση άνθρακα: εκπομπές αερίων θερμοκηπίου (σε ισοδύναμα kg CO₂) διαιρούμενες διά του ΑΕΠ (σε EUR)

Ένταση πόρων: εγχώρια κατανάλωση υλών (σε kg) διαιρούμενη διά του ΑΕΠ (σε EUR)

Ένταση αποβλήτων: ποσότητα αποβλήτων (σε kg) διαιρούμενη διά του ΑΕΠ (σε EUR)

Ενεργειακό εμπορικό ισοζύγιο: το ισοζύγιο εξαγωγών και εισαγωγών ενέργειας, εκφρασμένο ως % του ΑΕΠ

Συμμετοχή της ενέργειας στον ΕνΔΤΚ: το μερίδιο των «ενεργειακών» στοιχείων στο καλάθι του καταναλωτή που χρησιμοποιείται για την κάλυψη του ΕνΔ

Διαφορά μεταξύ μεταβολής των τιμών ενέργειας και πληθωρισμού: ενεργειακή συνιστώσα του ΕνΔΤΚ και συνολικός πληθωρισμός βάσει του ΕνΔΤΚ (ετήσια μεταβολή επί τοις %)

Πραγματικό ενεργειακό κόστος ανά μονάδα προϊόντος: πραγματικό ενεργειακό κόστος ως ποσοστό της συνολικής προστιθέμενης αξίας για την οικονομία Περιβαλλοντικοί φόροι έναντι φόρων επί της εργασίας και ΑΕΠ: από τη βάση δεδομένων «Taxation trends in the European Union» της Ευρωπαϊκής Επιτ Ένταση ενέργειας στη βιομηχανία: τελική κατανάλωση ενέργειας της βιομηχανίας (σε kgoe) διά της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας της βιομηχανίας (σε EUR - τιμές 2005)

Πραγματικό ενεργειακό κόστος ανά μονάδα προϊόντος για τη μεταποιητική βιομηχανία εξαιρουμένου του εξευγενισμού: πραγματικό κόστος ως ποσοστό της προστιθέμενης αξίας για τους τομείς της μεταποίησης

Ποσοστό ενεργοβόρων βιομηχανιών στην οικονομία: ποσοστό ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας των ενεργοβόρων βιομηχανιών στο ΑΕΠ

Τιμές ηλεκτρικής ενέργειας και φυσικού αερίου για μεσαίου μεγέθους βιομηχανικούς χρήστες: εύρος κατανάλωσης 500-2 000 MWh και 10 000-100 000 GJ· στοιχεία άνευ ΦΠΑ.

Ποσοστό ανακύκλωσης Δημοτικών αποβλήτων: αναλογία των ανακυκλούμενων και λιπασματοποιημένων αστικών αποβλήτων προς το σύνολο των αστικών αποβλήτων.

Δημόσια Ε&Α για την ενέργεια ή για το περιβάλλον: κρατικές δαπάνες για Ε&Α (GBAORD) για τις κατηγορίες αυτές ως % του ΑΕΠ

Ποσοστό εκπομπών αερίων του θερμοκηπίου που καλύπτονται από το σύστημα εμπορίας εκπομπών της ΕΕ (πλην των αεροπορικών μεταφορών): βάσει των εκπομπών αερίων θερμοκηπίου

(πλην της χρήσης γης, της αλλαγής στη χρήση της γης και της δασοκομίας) όπως αναφέρονται από τα κράτη μέλη στον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Περιβάλλον

Ένταση ενέργειας στις μεταφορές: τελική κατανάλωση ενέργειας του τομέα των μεταφορών (σε kgoe) διά της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του κλάδου (σε EUR - τιμές 2005)

Ένταση άνθρακα στις μεταφορές: εκπομπές αερίων θερμοκηπίου στις μεταφορές διά της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του τομέα των μεταφορών

Εξάρτηση από εισαγωγές ενέργειας: καθαρές εισαγωγές ενέργειας διαιρούμενες διά της ακαθάριστης εγχώριας κατανάλωσης ενέργειας.

περιλαμβανομένης της κατανάλωσης καυσίμων διεθνούς ναυσίπλοιας

Συνολικός δείκτης συγκέντρωσης προμηθευτών: καλύπτει το πετρέλαιο, το φυσικό αέριο και τον άνθρακα. Οι μικρότερες τιμές δείχνουν μεγαλύτερη διαφοροποίηση και, ως εκ τούτου, μικρότερο κίνδυνο.

Διαφοροποίηση του ενεργειακού μίγματος: Δείκτης Herfindahl για το φυσικό αέριο, το σύνολο των πετρελαιοειδών, την πυρηνική θερμότητα, τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και τα στερεά καύσιμα.

* Ευρωπαϊκή Επιτροπή και Ευρωπαϊκός Οργανισμός Περιβάλλοντος

Πηγή:

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (Eurostat), εκτός εάν αναφέρεται άλλη

Αγραία, Α., Kiss, Α. (2015), *Benchmarks for the assessment of wage developments: Άνοιξη 2015*, Analytical Web Note 2/2015, European Commission, Brussels

Bertelsmann Institute (2016), *Sustainable Governance Indicators*, Bertelsmann Stiftung, <http://www.sgi-network.org/2016/>

Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου (2016), *Οικονομικό Δελτίο, Δεκέμβριος 2016*, Κεντρική Τράπεζα της Κύπρου, Λευκωσία

ΕΑΑΕΣ (2015), *Κύπρος: Final report on the integration of the pension funds and insurance sectors supervisory authorities and on improving the quality of supervision/strengthening supervision*, European Insurance and Occupational Pensions Authority, Frankfurt am Main

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (2015), *Survey on the Access to Finance of Enterprises in the euro area: April to September 2015*, European Central Bank, Frankfurt am Main

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (2016), *Financial Stability Review: November 2016*, European Central Bank, Frankfurt am Main

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014α), *The Economic Adjustment Programme for Cyprus, Fourth Review – Spring 2014*, Occasional Papers 197, European Commission, Brussels

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2014β), *Annex Cyprus to the EU Anti-Corruption Report*, European Commission, Brussels

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2015), Έκτακτο Ευρωβαρόμετρο 428: Businesses' attitudes towards corruption in the EU, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, https://data.europa.eu/euodp/en/data/dataset/S2084_428_ENG

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016α), *Έκθεση εποπτείας μετά το πρόγραμμα. Κύπρος, φθινόπωρο 2016*, Institutional Paper 042, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016β), *Έκθεση χώρας - Κύπρος 2016*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016γ), *DG Competition Working Paper on State Aid and Tax Rulings*, European Commission, Brussels

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016δ), *Joint Report on Health Care and Long-Term Care Systems & Fiscal Sustainability*, Institutional Paper 037, European Commission, Brussels

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016ε), *Investment Plan - results so far*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, http://ec.europa.eu/priorities/publications/investment-plan-results-so-far_en

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2016στ), *Πίνακας αποτελεσμάτων για την ενιαία αγορά*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, http://ec.europa.eu/internal_market/scoreboard/

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017α), *Debt sustainability Monitor 2017*, Institutional Paper 047, Υπηρεσία Εκδόσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Λουξεμβούργο

Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2017β), *Δείκτης Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας*, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/scoreboard/cyprus>

Gayer C., Moure G. (2012), *Property taxation and enhanced tax administration in challenging times*, Economic Papers 463, European Commission, Brussels

ΔΝΤ (2016), *Global Financial Stability Report October 2016: Fostering stability in a low-growth, low rate era*, International Monetary Fund, Washington, DC

ΟΟΣΑ (2013), *OECD Employment Outlook 2013*, OECD Publishing

OECD (2016), *PISA 2015 Results (Volume I): Excellence and Equity in Education*, OECD Publishing

Schwab K. (2016), *The Global Competitiveness Report 2016–2017*, World Economic Forum, Geneva

Theodorou, M., Charalambous, C., Petrou, C., Cylus, J. (2012), Cyprus: Health system review, *Health Systems in Transition*, Vol. 14 No. 6 2012, European Observatory on Health Systems and Policies, United Kingdom

Transparency International (2015), *Alternative to Silence: Κύπρος, Διεθνής Διαφάνεια*, http://transparencycyprus.org/wp-content/uploads/2015/10/Speak-Up-Cyprus_report_EN_LOW_RES.pdf

Διεθνής Διαφάνεια (2017), *Transparency International Corruption Perception Index*, Transparency International, <http://www.transparency.org/research/cpi/overview>

World Bank (2015), *Worldwide Governance Indicators*, The World Bank Group, <http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>